

BAISOGALA

GRINKIŠKIS

RADVILIŠKIS

SIDABRAVAS

ŠAUKOTAS

ŠEDUVA

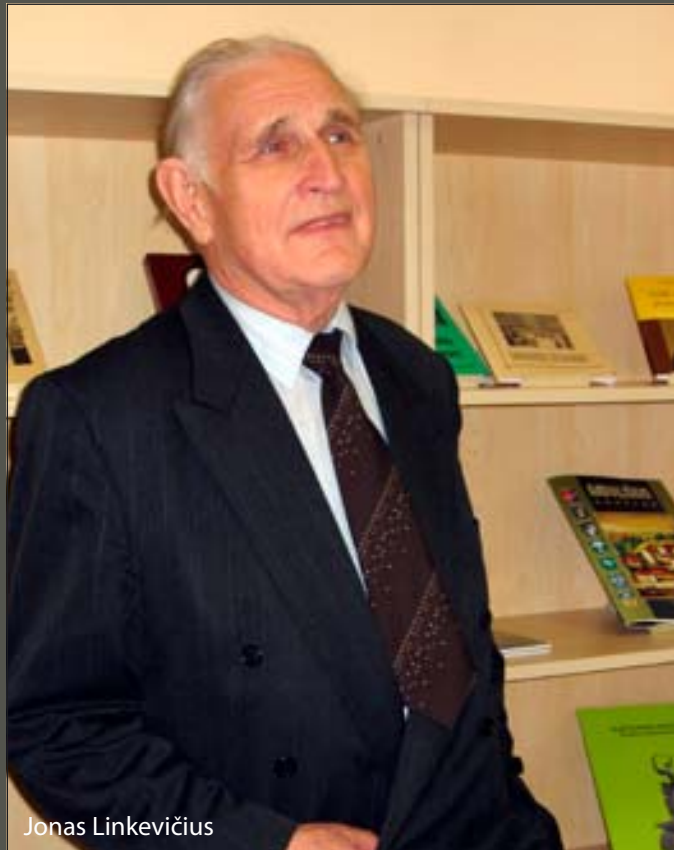
ŠIAULĖNAI

RADVILIŠKIO KRAŠTAS

2006 NR. 3 (5)

SVEIKINAME!

Garbingą jubiliejų švenčia kraštiečiai, literatūrologas, vaikų literatūros kritikas, vertėjas Jonas Linkevičius, gimęs 1927 metų sausio 1 dieną Radviliškio rajone, Vabalių kaime. Šioje laiko atkarpoje tilpo pavydėtinai daug svarių jo darbų: buvusio mokytojo, dėstytojo, redaktoriaus veikla ir įvertinimai, išleistos, sudarytos knygos, pedagogikos rinkiniai, paskelbti apie 200 straipsnių, recenzijų, išversti rusų autorių kūriniai...

Džiaugiamės tokia aktyvia ir reikšminga Jubilato veikla. Didžiuojamės, turėdami savą rašytoją, kuris parašė ir dvi knygas apie Šeduvos mokyklą, rengia monografiją apie Baisogalą. Dėkingi jam ir už tai, kad rašo mūsų žurnalui, glaudžiai bendrauja su gimtine, padeda jai, kad buria kraštiečius ir talkina Vilniaus radviliškėnų bendrijai.

Sveikiname garbujį kraštiečių 80-ojo gimtadienio proga ir linkime sveikatos, tokio pat entuziazmo, naujų kūrybinių sumanymų bei sėkmės, juos įgyvendinant.

Radviliškėčiai

Gražinos Dunauskienės nuotrauka

TURINYS

05	<u>Lietuviškosios Žanos d'Ark pėdsakai Šeduvos krašte</u> Petras Juknevičius	27	<u>Tarp talentingiausių kraštiečių</u> Jonas Linkevičius
07	<u>Unikalus Burbiškio parko paminklas</u> Egidijus Prascevičius	35	<u>Vytautas Marijošius – lietuvių muzikos puoselėtojas ir kritikas</u> Danutė Petrauskaitė
10	<u>Šiaulės kalno paslaptis</u> Marijona Birutė Navakauskienė	42	<u>Tėtį prisiminus...</u> Jadvyga Brazauskaitė
12	<u>Vinco Svirskio Mykolas Arkangelas Grinkiškyje</u> Romualdas Alekna	45	<u>Mokytoją Bronę Katinienę išlydėjęs</u> Elena Adomaitytė-Cemnolonskienė
15	<u>Biblioteka istorijos sukuriuose</u> Daiva Paulauskienė	47	<u>Žaliuok želmanėliu...</u> Elena Čiganienė Rita Japkevičienė
22	<u>XX amžiaus pradžios muzikinės kultūros atšvaitai Radviliškyje</u> Laima Burkšaitienė	49	<u>Radviliškio krašto kalendorius 2007 m.</u>
		53	<u>Kultūros renginiai rajone</u>

Viršeliuose:

Atnaujintoji Radviliškio rajono savivaldybės Viešoji biblioteka.

GALIME IR TURIME PAREMTI KULTŪRININKŲ PASTANGAS

„Geriau pažinkime gimtąjį kraštą, iš kurio esame kilę arba jame gyvename!“ Tai prieškario Šiaulių „Aušros“ kraštotyros draugijos šviesuolių kvietimas, kuris mums aktualus ir šiaudien.

Radviliškio kraštas yra turtingas ne vien kultūros paveldo, ne tik istoriškai susiklosčiusių vietovės papročių ir tradicijų. Didžiausias radviliškėčių turtas – šio krašto senbuviai, išlikusių kaimų ir miestelių bendruomenės, atskiros giminės ir šeimos. Jos šimtmečiais puoselėjo savo krašto kalbos savitumą, sergėjo nusistovėjusius papročius ir vietovės tradicijas, kurias perdavė iš kartos į kartą kaip neįkainojamas mūsų protėvių dvasines vertybes.

Šiandien Radviliškio rajone gyvena daug energingų ir darbščių kultūros specialistų, kurių pastangomis atgijo ir buvo išsaugotas ne tik Daugyvenės krašto kultūros muziejaus-draustinio kompleksas su gausiais ir turtingais šios vietovės paveldo rinkiniais, bet gimė ir kiti kultūros vertybių židiniai Šiaulėnuose, Šeduvoje, Baisogaloje, kitur. Pradėta suprasti: visa tai gyvybiškai būtina išsaugoti ateičiai.

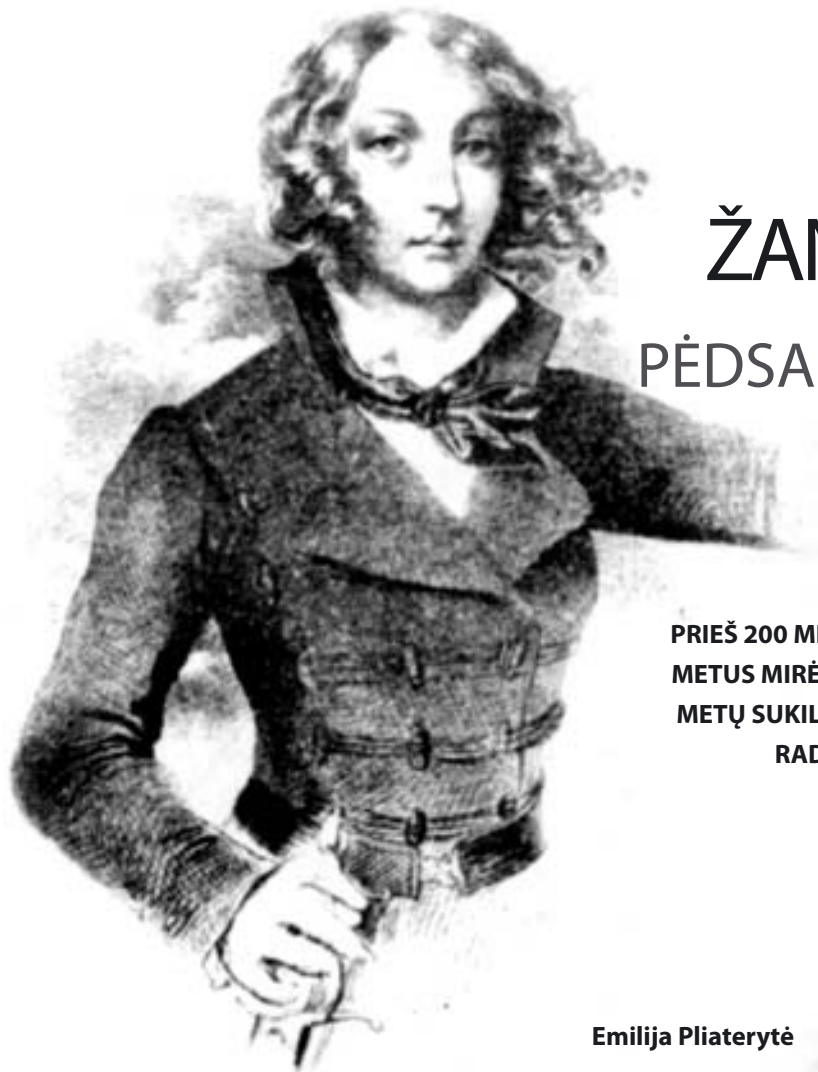
Vis labiau modernėjantis gyvenimas, ypač Lietuvai integruojantis į Europos Sąjungą, iškelia mūsų visuomenės tradicinei galvosena naujų iššūkių. Neabejotina, kad toliau žengsime informacinių technologijų plėtojimo keliu, kuriame vis labiau jausime kosmopolitiškumo ir globalizacijos slėgį. Ar sugebėsime jį atlaikyti, nepasiduodami vienadienei masinės kultūros madai?

Radviliškio krašto ateitis ir pirmiausia tradicinės etninės savasties išsaugojimas priklauso nuo mūsų visų. Vien kultūrininkų entuziazmo bus tikrai per maža. Didelės įtakos gali turėti kiekvienos šeimos, mokyklos ir, be abejo, žiniasklaidos nuolatinės pastangos. Todėl neabejoju, kad šio leidinio puslapiuose skaitysime ne tik vertingų ir įtaigių publikacijų, turiningų svarstymų bei diskusijų, bet ir surasime įdomių pasiūlymų, sutelkiančių mus visus bendram darbui.

**Nuoširdžiausiai Jūsų – Romualdas BUDRYS,
Lietuvos dailės muziejaus direktorius**

*Aš nenoriu, kad būtum
tik prieblandoje panardintas muziejaus paveikslas.
Aš nenoriu, kad būtum
tik vėjo vilnis per istorijos gelstančius popierius.*

Judita Vaičiūnaitė

LIETUVIŠKOSIOS ŽANOS D'ARK PĖDSAKAI ŠEDUVOS KRAŠTE

**PRIEŠ 200 METŲ GIMĖ, PRIEŠ 175-ERIUS
METUS MIRĖ EMILIJA PLIATERYTĖ, 1831
METŲ SUKILIMO DALYVĖ, KOVOJUSI IR
RADVILIŠKIO KRAŠTE.**

Emilija Pliaterytė

Petras JUKNEVIČIUS

Lenkijos ir Lietuvos istorijoje nemažai įžymių asmenybių, kurios susilaukia visuomenės dėmesio. Bet Emilija Pliaterytė čia neabejotinai lyderė...

Emilija gimė 1806 metų lapkričio 13 dieną Vilniuje, grafų Pranciškaus Ksavero ir Anos fon der Moglovos Pliaterių šeimoje. Šeimai iširus, 1815 metais Emilija su motina palieka Vilnių ir apsistoja pas tėvo

brolio, Vilniaus vaivados Mykolo Pliaterio žmoną Izabelę Heleną fon Zyberg, Bresto vaivados dukrą, Linksnos dvare, apie 16 kilometrų nuo Daugpilio.

Dauguvos pakrantėse ir prabėgo jos vaikystė. Emiliją mokė puikus gubernantas Volfas. Čia ji susidraugavo su pusbroliais, iki valios jodinėjo po apylinkės miškus. Ji gerai susipažino su prancūzų ir vokiečių

klasikine literatūra, žavėjosi Adomo Mickevičiaus kūryba, skaitė knygas apie Žaną d'Ark. Čia, Linksnoje, ją aplankė ir pirmoji meilė...

1830 metais mirė motina. Emilija apsigyveno Vilniuje, moterų pensionate. Ten ji artimai susibičiuliavo su savo pusbroliais iš dusetiškių Pliaterių – Cezariu ir Vladislavu – bei pastarojo mokslo draugu Julijumi

Slovackiu, bendravo su Tomu Zanu bei kitais filomatais.

Prasidėjus sukilimui, Emilija nesvyruodama patraukė pas sukilėlius. Kadangi Vilniuje sukilėliai jos nepriėmė, Emilija, susiradusi bendramintę Prušinskaitę, abi persirengusios vyriškais karių rūbais ir trumpai nusikirpusios plaukus, atvyko į Dusetas. Ten su pusbroliu Cezariu suorganizavo sukilėlių būrį, kuris, susijungęs su rokiškėnų būriu, balandžio 4 dieną užėmė Zarasus. Bandymas užimti Daugpilį buvo nesėkmingas. Pirmuosiuose mūšiuose žuvo Prušinskaitė. Emilija, subūrusi 60 sukilėlių, atžygiavo į Ukmergę. Čia į sukilėlių gretas įsijungė mokytoja Marija Rašanavičiūtė, tapusi ištikima Emilijos drauge, vėliau ir adjutante.

Tuo metu, plečiantis sukilimui, vyriausiuoju sukilėlių vadu Aukštaitijoje išrenkamas Panevėžio (Upytės) apskrities bajorų maršalka grafas Karolis Zaluskis. Po nepavykusio bandymo užimti Vilnių jis telkė pajėgas aplink Panevėžį ir gegužės 2 dieną Smilgiuose surengė dalinių apžiūrą. Tą pačią dieną su nedideliu ukmergiškių būreliu į Smilgius atvyko ir Emilija Pliaterytė.

Panevėžio kraštotyros muziejuje yra saugomi J. Klykūno atsiminimai, kuriuose rašo, kad jo senelė pasakodavusi, jog moterys, dirbusios Karpio dvare, viską metusios, bėgo žiūrėti, kaipgi atrodo moteris „apicierius“. Emilija nakvojo Smilgių klebonijoje.

Įvertinęs jėgų santykį, K. Zaluskis traukėsi Šeduvos link. Tuomet rusų generolo N. Sulimos dalinys užėmė Naujamiestį. Sužinojęs, kad K. Zaluskio vadovaujami sukilėliai nužygiavo link Šeduvos, N. Sulima gegužės 4 dieną su savo daliniu išžygiavo iš Naujamiesčio į Šeduvą. Dalinio avangardo vadas S. Malinovskis, nepasiekęs Šeduvos, sužinojo, kad K. Zaluskio sukilėliai yra Prastavonių palivarke.

Ši vietovė pasirinkta neatsitiktinai. Pirmiausia – Prastavonių palivarkas priklausė K. Zaluskio broliui. Prastavoniai yra prie kelio į Baisogalą, tad prireikus iš čia būtų lengviausia atsitraukti per Baisogalą į Raseinius. Prastavoniuose jau stovyklavo A. Pšeciševskio ir P. Bilevičiaus daliniai.

Išsamiausiai sukilimą tyrinėjęs istorikas F. Sliesoriūnas rašo, kad K. Zaluskis, nors ir žinojo apie Naujamiestyje buvusį N. Sulimos dalinį, neišstatė net sargybų. Tik atsitiktinai du šauliai, pastebėję S. Malinovskio avangardą, spėjo šūviais pranešti apie artėjantį priešą. Kapitono I. Bačinskio vadovaujamos Ukmergės apskrities F. Kosovskio ir B. Kolyškos sukilėlių šaulių kuopos, susijungusios su kitais sukilėliais, suskubo užimti poziciją.

S. Malinovskio ulonai pirmiausia puolė kairiajame sukilėlių fronto sparne F. Kosovskio šaulių kuopą, bet buvo atmušti. Dešiniajame sparne L. Potockio ir M. Petkevičiaus šaulių būriai, įsitvirtinę miške, sulaukė rusų pėstininkus. S. Malinovskis, matydamas, kad sukilėlių nepavyks sumušti, paprašė N. Sulimos pastiprinimo. Jiems į pagalbą N. Sulima atsiuntė Lados pėstininkų pulko batalioną, o Ofenbergui įsakė su Jamburgo ulonų pulku ir keturiomis patrankomis žygiuoti per Šeduvą link Raseinių, kad užkirstų kelią sukilėliams trauktis ta kryptimi.

Tuo metu S. Malinovskio pėstininkams pavyko išstumti iš miško L. Potockio ir M. Petkevičiaus šaulius. Jie prisijungė prie B. Kolyškos kuopos. Į dešinįjį sparną atskubėjo ir F. Kosovskio šauliai. Rusų pėstininkai tris kartus mėgino pereiti Daugvenės upelį, tačiau sukilėliai juos sėkmingai atmušdavo.

Bet tuo metu prie Šeduvos priartėjęs Ofenbergo vadovaujamas ulonų pulkas puolė A. Pšeciševskio ir A. Izenšmito apie 400 raitininkų

būrį, kuris neatlaikė ir pradėjo trauktis. Centre buvę P. Bilevičiaus šauliai, taip pat A. Milošo ir Pušinskio daliniai, sudaryti daugiausia iš dalgininkų ir ietininkų, žuvus Milošui ir Pušinskiui, išbėgiojo.

Kiti sukilėlių būriai, persekiojami rusų kavalerijos, traukėsi link Baisogalos, kur stovėjo M. Prozoro Kauno apskrities ir jam pavaldžių V. Matuševičiaus trakiečių būriai. Iš K. Zaluskio atsiųsto kapitono Novickio M. Prozoras sužinojo apie mūšio eigą. Jis iš Baisogalos nuskubėjo Prastavonių link ir sulaukė Upytės bei Ukmergės apskričių sukilėlius persekiojusius rusų ulonus.

Kautynėse drąsiai kovėsi E. Pliaterytė, tačiau traukiantis nukrito nuo žirgo ir būtų patekusi nelaisvėn, jei ne šaulių būrio vadas M. Petkevičius: jis su keliais šauliais išnešė ją iš mūšio lauko.

Prastavonių mūšio pasekmės sukilėliams buvo nepalankios. Jie nukovė vieną kornetą, vieną puskarininkį ir du kareivius, o vieną kapitoną ir 15 eilinių sunkiai sužeidė. Bet 58 sukilėliai pateko į nelaisvę, nemažai jų buvo nukauta ir sužeista. Be to, sukilėliai neteko trijų varinių patrankų, daug įvairių ginklų, 70 gurguolės vežimų su kariniais reikmenimis.

Toliau kovų keliai Emiliją vedė į Ukmergės, Vilniaus apylinkes, ji kovojo Lenkijos kariuomenės sudėtyje.

Sukilimui blėstant, Emilija su pusbroliu Cezariu ir ištikimąja Marija Rašanavičiūte, persirengę valstiečių rūbais, miškais ėjo link Lenkijos, kur dar kovėsi sukilėliai. Sunkiame žygyje išvargusi Emilija peršalo ir susirgo. Kurį laiką ji buvo slaugoma vieno Dzūkijos eigulio sodyboje. Vėliau ją priglaudė Justinavo dvaro savininkai Ablamovičiai.

Lenkija buvo čia pat. Deja, grafitė Emilija Pliaterytė 1831 metų gruodžio 23 dieną mirė. Ją slapta palaidojo Kapčiamiestyje.

UNIKALUS BURBIŠKIO PARKO PAMINKLAS

Egidijus PRASCEVIČIUS

Paminklas Burbiškyje Adomui Mickevičiui

Poeto paminklo atsiradimas Burbiškio dvaro parke susijęs su dvarininku Mykolu Baženskiu, kuris, paveldėjęs dvarą, puoselėjo idėją šį parką išpuošti meno kūriniais.

Tuo metu iš mokslų Lenkijoje grįžo ir Panevėžyje apsigyveno skulptorius Kazimieras Ulianskis. Jis, gavęs užsakymą, kūrė skulptūras krašto bažnyčioms. Mykolas Baženskis savo sumanymui įgyvendinti ir pasirinko jaunąjį skulptorių, pasikvietė jį į kelionę

Daugyvenės kultūros istorijos muziejaus-draustinio Burbiškio dvaro ir parko puošmena – senieji paminklai. Vienam iš jų, pastatytam poetui Adomui Mickevičiui, sukako 95-eri metai.

po Europos kultūros bei meno centrus pasisemti idėjų.

Skulptorius Kazimieras Ulianskis poeto Adomo Mickevičiaus skulptūrą kūrė Panevėžyje, savo dirbtuvėse. Į dvarą ji buvo pervežta arklių traukiamu vežimu. Paminklas buvo pastatytas centrinėje Burbiškio dvaro parko dalyje, priešais rūmus, ir iškilmingai

atidengtas. Iškilnių metu nuo skulptūros nuimta ją dengusi didžiulė užuolaida, dvariškiai ir svečiai prie paminklo fotografavosi.

Šiandien dažnas Burbiškio dvaro lankytojas klausia: kodėl paminklas iškilo būtent šiame parke? Atsakymas gana paprastas – iš meilės poetui. A. Mickevičiaus poema „Ponas Tadas“ buvo vertinama kaip bajoriško gyvenimo enciklopedija, iš kurios sklido negęstantis romantizmo

epochos spindesys. Ji atrodė tarsi atrama Lietuvos bajorijos atstovams carinės Rusijos valdymo akivaizdoje, kai po nepasisekusių dviejų sukilimų nemaža bajorijos dalis buvo išstremta, emigravo arba neteko teisių.

Poeto Adomo Mickevičiaus paminklo pastatymas 1911 metais neliko nepastebėtas. Apie tai rašė ir Varšuvos laikraščiai. Tai buvo neabejotinas Lietuvos kultūros įvykis. Juo labiau, kad po metų, 1912-aisiais, Burbiškio dvare pastatytas dar vienas paminklas – Lietuvos Didžiajam kunigaikščiui Vytautui. Šie faktai dar labiau išryškino Burbiškio dvaro svarbą ir reikšmę krašto provincijos istorijoje. Lietuvoje nėra nė vieno kito dvaro, kuriame stovėtų paminklas garsiajam poetui ar Lietuvos valdovui.

Taigi paminklai poetui Adomui Mickevičiui stovi Varšuvoje, Poznanėje, Naugarduke, Vilniuje ir Burbiškyje. Pastarasis paminklas – pirmasis šiam poetui. To meto spaudoje jis apibūdintas kaip talentingas ir drąsus kūriny. Poeto skulptūra būdinga romantizmo epochai, postamentas – neobarokinis. Poetas pavaizduotas visu ūgiu, apimtas poetinio įkvėpimo. Figūra dinamiška, tartum spinduliuoja vidinę energiją. Kuriant skulptūrą, poeto veido bruožai kopijuoti nuo dailininko Valentino Vankavičiaus darbo portretų ir atitinka Adomo Mickevičiaus laikmečio tradiciją. Skulptūra iškalta iš kalkakmenio, postamentas – iš akmenų, plytų, nutinkuota.

Skulptūra kelis kartus nukentėjo. Pirmąjį kartą – apie 1939 metus, pono sumanymu, ją perkeliant į kitą vietą. Keliant skulptūrą ant naujoje vietoje pastatyto postamento, trūko virvė, skulptūra krito ir suskilo. Darbus atlikti su-

Taip Burbiškio dvaro parke paminklas poetui Adomui Mickevičiui atrodė 1968 metais

tikęs Juozas Jurkauskas apie šį atsitikimą taip pasakojo: „Skulptūra nukrito, pertrūko – guli ant žemės, o mes stovime baisiausiai persigandę ir galvojame, ką gi dabar daryti. Reikia ponui apie nelaimę pasakyti. Tačiau baisiausiai bijome, neiname. Tada nutarėme prašyti ūkvedžio, kad jis praneštų. Ūkvedys nuėjo į rūmus pono ieš-

koti, o šis popiečio miegojo lovoje, apsirengęs pižama. Ūkvedys kai pasakė, kas atsitiko, ponas šoko iš lovos kaip perkūno trenktas, griebė spintelės stalčiuje gulėjusį pistoletą ir baisiausiai rėkdamas išlėkė į kiemą. „Nušausiu rupūžes, – rėkė, – nepaliksiu gyvų“. Man nebeliko ką daryti, staigiai šokau

Akimirka iš šventės Burbiškyje, skirtos Adomo Mickevičiaus 200-osioms gimimo metinėms. Priekyje, dešinėje, – aktorius Laimonas Noreika

už gyvatvorės ir dūmiau tiesiai, puoliau į prūdą ir, slėpdamasis už salų, parsigavau į kitą prūdo krantą. Girdėjosi, kaip ponas rėkia ir keikiasi prie sudužusios skulptūros...”

Skulptūra buvo sutvarkyta, užkelta ant postamento ir išstovėjo Antrojo pasaulinio karo metais. Tačiau, praėjus frontui, dvare apsistojo rusų kariškiai. Kartą kariai prisivaišino. Vienas iš jų sugalvojo pademonstruoti savo taiklumą. Išėjo į kiemą, nusitaikė į skulptūros galvą ir šovė. Paminklo galva subyrėjo į gabalus. Iki 1968 metų skulptūra taip ir stovėjo

– be galvos. O tais metais Kultūros ministerijos lėšomis paminklas buvo restauruotas, padaryta nauja galva. Bet ir vėl nesėkmė: toji galva buvo panaši ne į originalą, o labiau į Puškiną. 1989 metais, atkuriant Burbiškio dvarą, rajono paminklo-saugininkai pradėjo tvarkyti ir šį paminklą. 1990-aisiais restauruotas postamentas – atkurtos nutrupėjusios detalės, pertinkuota, išbetonuoti suirę laipteliai. 1991 metais skulptorius Jonas Jogėla padarė naują skulptūros galvą, atitinkančią originalą. 1996 metais skulptūra buvo restauruota, nuvalyta, apdorota chemikalais, šalia

įrengti gėlynai.

Dabar ši skulptūra, kaip ir kitos ten esančios, puošia parką ir visą dvarą. Prie paminklo Adomui Mickevičiui vyksta įvairūs literatūriniai, meno renginiai, čia neretai pamatysi rašytojų, kitų kūrėjų, menininkų, poezijos bičiulių, jo neaplenkia ir kiti muziejaus lankytojai, besidomintys kultūros istorija. Gera, kad tokių vertybių išliko, kad jas pasisekė išsaugoti, atkurti ir senajame Burbiškio dvare. |

**Daugyvenės kultūros istorijos
muziejaus-draustinio archyvo
nuotraukos**

ŠIAULĖS KALNO PASLAPTIS

Marijona Birutė NAVAKAUSKIENĖ

Daug vietų vardų turi šaknį „šiaul-“. Tai miestas Šiauliai, Šiaulėliai – kaimas netoli Šiluvos, Šiaulėnų miestelis, prigludęs prie Šušvės Radviliškio rajone, Šiaulaičiai – kaimas į pietus nuo Šiaulėnų, Šiaulė – piliakalnis taip pat į pietus nuo Šiaulėnų, Pašiaulys – kalnelis į šiaurę nuo Šiaulės piliakalnio...

Tarp kalvų, pelkėtų vietovių, už trijų kilometrų nuo Šiaulėnų pietų kryptimi, dunkso Šiaulės kalnas arba Kudinų piliakalnis. Kai kas tą vietovę sieja su garsiuoju Saulės mūšiu, kuris įvyko 1236

metais, kada kalavijuočiai įsiveržė į Žemaitiją. Šiandien šio mūšio lokalizacijos vieta siejama su Šiaulių žeme.

„Terra Soule“ – rašoma XIII amžiaus istoriniuose dokumentuose. Žmonės nuo seno gyveno tose apylinkėse, nes jau tada ten stovėjo garsi medinė pilis. Jei pakeliautume šiaurės kryptimi, už trijų kilometrų, prie Šušvės, pasiektume Šiaulėnų miestelį. Jis pirmą kart istoriniuose šaltiniuose minimas 1471 metais, kai čia pastatyta bažnyčia. 1492 metais minimas ir

Šiaulėnų dvaras, kuris XV amžiuje priklausė žemaičių seniūnams Kęsgailoms. O žmonės Šiaulėnų žemėje gyveno jau neolite, bronzos ir kitais amžiais. Pastarųjų amžių liekanų rasta rytinėje Sulinkių pelkės dalyje, prie Šiaulės kalno, Liepiškiuose, Šiaulaičiuose, Kalnugalyje. Tai – židinių liekanos su apdegusio molio, anglies gabalais, gyvulių kaulais, nukirstų ažuolų dalys. Rytinėje ir vakarinėje Sulinkių pelkės dalyse rasta kūrgrindų – akmenimis grįstų kelių.

Nuo Šiaulės kalno arba Kudinų piliakalnio keliaukime į vakarus. Už keturių penkių kilometrų, prie kelio Šiaulėnai–Tytuvėnai, prigludęs Šiaulaičių kaimas. Jo laukuose – dvi grupės pilkapių.

Dabartinių Šiaulėnų gyventojų protėviai turėjo ir alkakalnių. Pagoniško kulto vietos buvo prie Šiaulės kalno, Liepiškių–Acokavų alkakalnyje, kur yra Laumės naštos kalnelis, Zansaičių (Ząsaičių) alkakalnyje. Pasak senų žmonių, Perkūno garbinimo vieta buvo ir Kalnugalyje – prie žvyruobės pietvakarinės dalies, kur stovėjo malūnas, vienoje Diktariškių kaimo kalvoje.

Vietų vardai Šiaulaičiai, Pašiauly, Šiaulėnai susiję su Šiaulės kalno pavadinimu, yra antrinės kilmės. Garsųjį Šiaulės kalną rasime Kudinų kaime. Tai – didokas piliakalnis. Jis turi gana aukštus šlaitus, kurie vietomis siekia 18-20 metrų aukščio nuo papėdės. Jei bandytume lipti, tektų vietomis įveikti net 70-80 laipsnių statumo šlaitą. Piliakalnis nutįsęs 38 kilometrus iš šiaurės į pietus, 20 metrų – iš rytų į vakarus. Viršuje – du paaukštinimai: vienas yra centre, kitas – pietinėje kalvos dalyje. Šlaitai apaugę pušimis, kai kur matyti vandens išgraužos. Išplautose vietose galima pastebėti degėsių, anglių. Vakarinė piliakalnio dalis lygoka. Joje rasta senovinės gyvenvietės liekanų.

Aplink – lomos, užpelkėjusios vietos ir tarp jų iškylančios kalvos. Viena jų yra už 50 metrų į šiaurės vakarus. Viršus – ovalinis, 12 metrų nutįsęs šiaurės pietų kryptimi, 30 metrų – iš rytų į vakarus. Šlaitai apaugę medžiais, ne tokie statūs, kaip Šiaulės kalno. Šiaurinėje kalvos dalyje yra šaltinis, iš kurio išbėga mažytis upeliukas. „Iš šaltinio gėrė apylinkių gynėja garsioji Šiaulė“, – sakė seni žmonės.

Kalneliai apipinti legendomis, gražiais pasakojimais. Vieni sako, kad čia pakilęs vėjas, užpustęs smėliu didžiulį miestą. Pasak kitų, prasivėrusi žemė ir prarijusi ne-

tikėlių kariuomenę. Ar tokie pasakojimai turi realų istorinį pagrindą? Taip, nes, pasitraukus ledynams iš Lietuvos, dalis ledo luitų galėjo būti giliai po žeme. Jiems ištirpus, žemė staiga įdubdavo, nusinešdama viską, kas būdavo viršuje.

Anot žmonių pasakojimų, mieste buvo varpinė, bažnyčia. „Tereikia priglusti prie Didžiojo kalno, išgirsti besimeldžiančius žmones, žygiuojančius karius. Prikišus ausį prie mažesnės kalvos – Varpinės, išgirsi skambant varpus. Beje, miestą, karius galima ištraukti. 12 valandą nakties rask kaspinę. Trauk, turi ištraukti iki aušros, o jei ne, kaltink save. Didysis kalnas – kiauras. Mesk akmenuką, tai jis dzin dzin ir nukris į miesto aikštę. Ant kalno – kryžius. Tai – bažnyčios garbei“, – pasakojo Elena Kudulienė (užrašyta 1961 metais).

„Užpiltą smėliu miestą bandė karaliaus Vytauto kariai atkasti. Kasa, kasa, o rytą prabudę veizi – vėl smėliu užpustyti namai. Taip kartojosi du tris kartus. Tada vyrai metė darbą. Ten, sako, Perkūno šventykla stovėjo, aukštas dangaus stebėjimo bokštas, žynys su vaidilutėmis“, – pasakojo Jonas Juodkasis (užrašyta 1966 metais).

„Ten – Saulės kalnas. Pati Saulė kovojo su nekrikštais... Kai miestas nuskendo, jis kartais žybsi iš po žemių. Laimingas bus tas, kas žybsnius pamatys. Kodėl žybsi? Ugi, Saulė pati čia aja. Ji paliko savo kardą, auksinę strėlę. Tai jie šviečia. Saulė ten jojo ant žirgo. Žirgas – baltas. O Saulės rankoje – aukso kardas“, – pasakojo Antanas Kudulis.

Gal tai užuominos į Baltąjį Saulės žirgą – ryto aušrą, į Saulę, žirgą – raitelį, šaulį, kuriuos vėliau senovės žmogus susiejo su kariais. Juk Saulė, aušra, kariai beveik visada kovoja su tamsa. Anot žmonių, ant Didžiojo kalno kone visą laiką stovi kryžius. Kryžius – Saulės ženklas. Jo bijojo tamsos pasaulio valdovas Velnias bei jam pavaldžios mirusiųjų vėlės. Šie pasakojimai mitologine prasme susiję su senaisiais

dievybių simboliais. Pagoniško kulto vieta galėjo būti mažesniajame kalne, o žmones laidojo kitame. Kartuvių kalno pavadinimas rodo, jog čia galėjo bausti prasižengėlius, nusikaltėlius. Greičiausiai ten juos ir laidodavo. Kartuvių kalnas yra į pietus nuo Šiaulės kalno. Nuo jo į pievas – Varpinės kalnelis, vietovė Pašiauly.

Ant Šiaulės kalno buvo pilis, vėliau – feodalinio junginio centras. Kai pilis neteko gynybinės reikšmės, dvaras tikriausiai išsikėlė į patogesnę vietą. Taip galėjo atsirasti Šiaulėnų dvaras dešiniajame Šušvės krante.

Kas sieja Šiaulės kalną su garsiuoju Saulės mūšiu 1236 metais? Tai – XIII amžiuje istoriniuose dokumentuose minima vieta Soule, kur stovėjo pilis, stipri, toli žinoma. Ji turėjo ir savo miestą. Aplink dunksojo daug kalvų, pelkių, kur besiginantiems žemaičiams buvo patogų rengti pasalas. Prisiminkime, kad netoliese būta ir kūrgrindų. „Čia aja didelės kariuomenės. Patys ciesoriai jojo... Slapčia per pelkės akmenis keli tūkstančiai vyrų patraukė“, – pasakojo Kazimieras Kudulis, gyvenantis Mantviliškių kaime (užrašyta 1972 metais).

Prie Šiaulių, kur dabar lokalizuota Saulės mūšio vieta, yra lygios vietos. Kur pasislėpti kariuomenės dalims? O prie Šiaulės kalno kovotojams – idealios vietos pasaloms, jėgų perdislokavimui, pasinaudojant net kūrgrindomis, kurių būta ties Viliošiais, Kudiniais, Sulinkiais, Taigi, jeigu patikėsime žmonių pasakojimais apie Saulę, buvusį miestą, jei patikėsime tyrinėtojais A. Saliu, J. Šliavu ir kitais, Saulės mūšio vieta turėtų būti Šiaulėnų žemėje, prie Šiaulės kalno, o ne prie Šiaulių.

Kas įmins tikrąją „Terra Soule“ paslaptį? Nūnai garsiojo piliakalnio nerasime jokiam žemėlapyje. O jis to nusipelno, nes piliakalnio kalva yra aukščiausia Radviliškio rajone. |

Redakcijos archyvo nuotrauka

VINCO SVIRSKIO MYKOLAS ARKANGELAS GRINKIŠKYJE

Romualdas ALEKNA

VINCAS SVIRSKIS
(1835 01 28-1916 03 07) buvo tarp ryškiausių liaudies skulptorių, kūrusių XIX amžiaus antrojoje pusėje ir XX amžiaus pradžioje. Grinkiškio kapinėse stovėjo Mykolas Arkangelas – vienas iš brandžiausių jo kūrinių.

V. Svirskio kūrybos, kūrinių plėtotė apima gana plačią vidurio Lietuvos teritoriją. Pagal menotyrininkės I. Kostkevičiūtės sudarytą pastatytų kryžių vietovių planą¹ ji apima Kėdainių, Surviliškio, Krakių, Truskavos, Okainių ir kitas apylinkes.

**Vinco Svirskio Mykolo Arkangelo skulptūra
(nežinomos vietovės)**

Plane pirmuoju numeriu pažymėtos Grinkiškio kapinės. Tai – pats pakraštys tos zonos, kurioje kūrė menininkas, ir vienas iš daugiau nei 200 jo sukurtų kryžių.

Turbūt nė vieno liaudies skulptoriaus gyvenimu ir kūryba nebuvo taip domėtasi, kaip V. Svirskio. Apie jį medžiagą rinko, rašė P. Galaunė, K. Šimonis, A. Mikėnaitė, I. Kostkevičiūtė ir daugelis kitų. Surinktos nors ir negausios žinios apie šį iškilų menininką leidžia įvesti jį į liaudies skulptūros istoriją, kaip originalų, didelių užmojų ir plačios meninės erudicijos kūrėją. Legendos apie jo mokslą pas Andriolį Kaune yra labiau susijusios su jo, kaip skulptoriaus, profesionalumu. Daugelis XIX-XX amžiaus pradžios liaudies skulptorių, kurdami rūpintojėlius, sopulingąsias Dievo motinas, Izidorius, Jurgius ir kitus šventuosius, turėjo tam tikrų nusistovėjusių bruožų, nors kiekvienas iš jų skirdavosi savo betarpiškumu, dvasiniu susikaupimu. Priimta sakyti, jog šių dievadirbių sukurti personažai labai panašūs į mūsų kaimo varguoles moteris ar vagdienius valstiečius.

Pagrindinis V. Svirskio kūrinių bruožas, išskiriantis jį iš liaudies dievadirbių, – įgimtas monumentalumo jausmas, išradinga kompozicija, visų personažų vienodas tipažas (apvalios ir putlios veidų formos, stilizuotos draperijos). Mėginama teigti, kad V. Svirskio kūrybą veikė baroko dailė. Tačiau baroko skulptūra ir tapyba buvo atvira teatrališka, o V. Svirskio kompozicijose vyrauja uždarumas, kompaktiškumas. Drapiruočių plaukiantis vingiavimas turbūt atėjo ne iš baroko, o iš liaudies ornamentikos. I. Kostkevičiūtė pagrįstai teigia: „Būdamas liaudies ir profesinio meno sankryžoje, skulptorius sėmė kūrybinius impulsus iš dviejų versmių: tautodailės tradiciją sujungęs su profesinės plastikos

problematika...“²

V. Svirskio kelionė po minėtas ir kitas apylinkes, statant kryžius, pasiekė ir Grinkiškį. Mokytojas V. Radavičius, ilgą laiką dirbęs Grinkiškio vidurinėje mokykloje, domėjosi etnografija, liaudies menu, pats buvo savamokslis tapytojas. Jis buvo girdėjęs, jog V. Svirskis pažinojo rašytoją, švietėją M. Katkų, gyvenusį Krakų valsčiuje, Ažytėnuose, vos devyni kilometrai nuo Grinkiškio. Sakoma, kad M. Katkaus kieme stovėjo V. Svirskio darbo kryžius³. Kyla abejonių, kodėl mokytojas nepaminėjo Grinkiškio kapinėse stovėjusio Mykolo Arkangelo, vieno iš brandžiausių V. Svirskio kūrinių.

Grinkiškio kapinės yra išsidėčiusios 1,5 kilometro nuo miesto centro, pietuose, dešiniajame Šušvės intako Vedreikės krante. Dešinėje pusėje, pro pat kapines, tęsiasi žvyrkelis Grinkiškis–Raseiniai. Nuo tos pusės, už centrinių kapinių vartų, stovėjo Mykolas Arkangelas.

1961–1966 metais ir vėliau, važinėdamas dviračiu iš kapinių į kapines, rinkau kalvių darbo geležinius kryžius, eskizuodamas juos, paskui perpiešdamas. Taip atsirado studija „Vidurio Lietuvos XIX a. pabaigos–XX a. pradžios memorialinių paminklų ornamentikos bruožai“⁴. Piešdamas tuos kryžius, Grinkiškio kapinėse pastebėjau V. Svirskio kryžių, kurį gana primityviu aparatu „Smena“ nufotografavau. Neseniai tarp daugybės nuotraukų suradau ir šią. I. Kostkevičiūtės monografijos V. Svirskio kūrinių sąrašė Mykolas Arkangelas įrašytas 40 numeriu, nurodoma, jog šis kryžius yra vienpusis, pastatytas 1890 metais. Jo nuotraukos nėra.

Vėliau, lankantis Grinkiškio kapinėse, šio kryžiaus nebebuvo – išnyko. Jo išnykimo aplinkybės neaiškios.

Svarbi yra šio kryžiaus pastatymo ar sukūrimo data. Tuo metu menininkas buvo subrendęs monumentalistas, tai rodo skulptūrinės plastikos pasikeitimas, jos išgryninimas, aiškumas. Šiai kaitai palyginti paėmiau monografijoje publikuojamą Mykolo Arkangelo, sąrašė pažymėto 145 numeriu, nuotrauką. Deja, vietovė, kur stovėjo šis kryžius, nenurodoma. Tačiau stilistiniai bruožai liudija, kad jis sukurtas kur kas anksčiau nei Grinkiškio Mykolas Arkangelas. Taigi palyginkime tuos du kryžius.

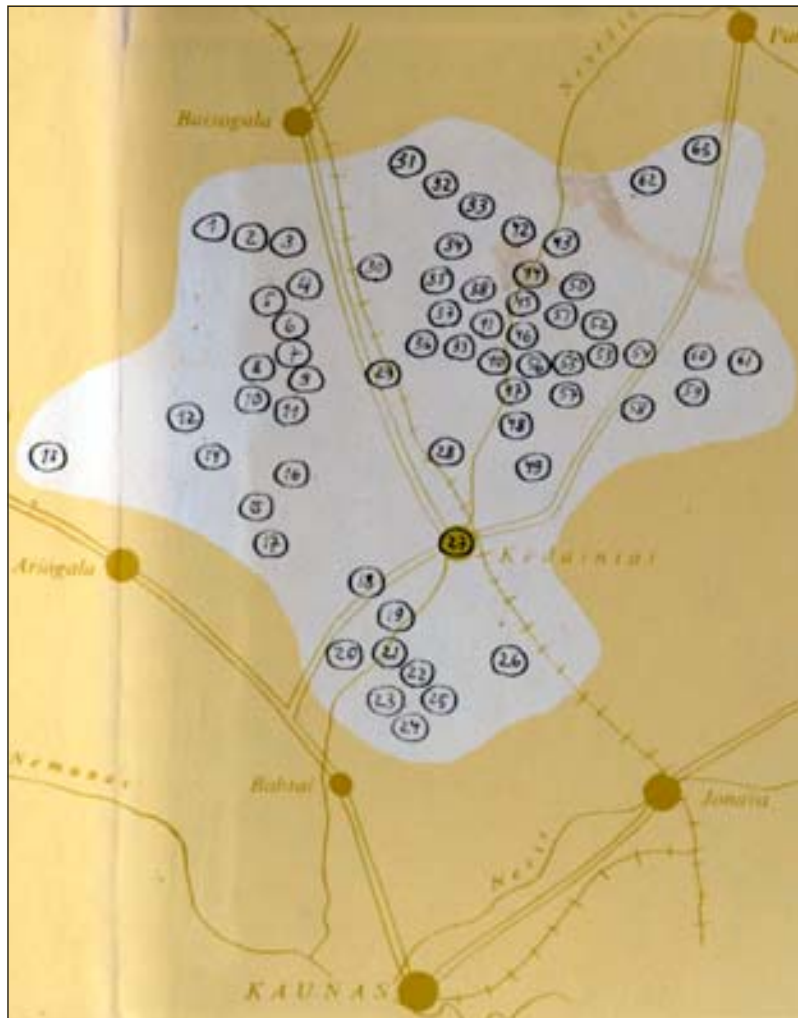
Tiek pirmoji, tiek antroji angelo figūra įkomponuota į gana storos apimties medį. Abu kryžiai turi

Vinco Svirskio Mykolo Arkangelo skulptūra Grinkiškio kapinėse

vienpuses skulptūras, priekinį matymo tašką. Čia, kaip visuose V. Svirskio kryžiuose, siekiama kompaktiškumo, vengiama atvirų judesių. Tai – bendri bruožai, kurie suartina šias dvi skulptūras. Tačiau yra ryškūs skirtumai, išreiškiant vieno ar kito Mykolo Arkangelo grožį. Nežinomos vietovės Mykolas Arkangelas – tai puošniai aprengta figūra. Rūbų puošnumas – pagrindinis bruožas. Rankovių papuošimas kaspinais, jų perišimas juostelėmis ties riešais ir rūbų modeliavimas, turintis faktūrinį paviršių, suteikia šviesotamsos žaismą. Puošybinis turtingumas, savitas grožio pojūtis išplaukė iš lakios menininko fantazijos, nutolstant nuo dievadirbių bendrųjų kanonų, kurie buvo perduodami iš kartos į kartą. Šis bruožas būdingas ankstyvajai V. Svirskio kūrybai. Pažvelkime, kuo ji skiriasi nuo Grinkiškio Mykolo Arkangelo.

Grinkiškio kryžius sukurtas tuomet, kai skulptorius ėjo 58-uosius metus, turėjo didelę menininko patirtį ir savitą estetinį suvokimą. Jei pirmasis Mykolas Arkangelas pasižymėjo dekoratyvumu, atliktas neaukštu reljefu, tai Grinkiškio Mykolas Arkangelas – monumtali grožio išraiška, kurią sustiprina aiški plokštumų sąranga, jautrus apdorojimas. Skulptorius atsisako smulkių detalių, rūbų aksesuarų. Angelo figūra turi aiškią kompozicinę simetriją, kuri prasideda frontaliu veidu, eina per krūtinę ir užsibaigia vertikaliu į žemę įbesu kardu. Ankstyvose V. Svirskio skulptūrose, modeliuojant rūbus, vyravo vingiuota linija, labiau primenanti ne realistinę drapiruotę, o ornamentą. Šioje skulptūroje konstruktyvios drapiruočių linijos nuo kardo slenka į dešinę ir tai suteikia figūrai gyvybingumo. Mykolo Arkangelo sparnai yra galvos lygyje, jie, kaip fonas, padeda išryškinti tauraus veido bruožus.

V. Svirskio kryžių išsidėstymas

Taip pamėgtas angelų ir šventųjų putlus veidas šiame kūrinyje siejasi su visa figūros skulptūriniu plastika. Skulptūra horeljefinė – atitolusi nuo fono du trečdalius. Tai suteikia ryškesnį šešėlių ir šviesos žaismą, formų apimtinę gilumą.

Dauguma V. Svirskio kryžių skulptūrų buvo nudažytos. Šiandien sunku įsivaizduoti, kaip jos atrodė statymo metu. I. Kostkevičiūtė rašo: „Polichromija atitiko liaudies skonį ir jos mąstyseną: ja buvo siekiama sugriauti vienspalvį skulptūros sąlygiškumą ir vienodumą“⁵. Tikriausiai buvo nudažytas ir Grinkiškio Mykolas Arkangelas. Fotografavimo metu jokių dažų pėdsakų neaptikta. Gamta uždėjo

savo faktūrą ir patiną. Tai sutinkama visuose senuose dievadirbių kūriniuose, o mūsų akys priprato prie to, kaip prie laiko atlikto harmoningo pakeitimo. |

Nuotraukos iš autoriaus archyvo ir I. Kostkevičiūtės knygos „Vincas Svirskis“

Paaškinimai

¹ Kostkevičiūtė I. Vincas Svirskis. Vilnius, 1966.

² ten pat, psl. 15.

³ ten pat, psl. 39.

⁴ Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai. A serija 3(68)

⁵ Kostkevičiūtė I. Vincas Svirskis. Vilnius, psl.131.

**Radviliškio biblioteka
1920-1925 m.**

BIBLIOTEKA ISTORIJS SŪKURIUOSE

Daiva PAULAUSKIENĖ

Radviliškis, rašytiniuose šaltiniuose pirmą kartą paminėtas 1567 metais, turi ilgą ir sudėtingą istoriją. Joje išsiskiria Nepriklausomybės laikotarpis, kada miestas ypač suklestėjo, pagyvėjo jo kultūrinis gyvenimas.

1918 metais atgaivintas Blaivybės draugijos, veikusios Motiejaus Valančiaus laikais, skyrius, 1919-aisiais atidaryta progimnazija, prie kurios veikė suaugusiųjų kursai. 1921 metais organizuota geležinkelininkų mokslo platinimo draugija "Viltis". 1922–1929 metais veikė Šv. Kazimiero knygynas. 1925-aisiais Andrius Barkauskas pradėjo leisti ir redaguoti „Radviliškio naujienas“. 1927 metais įkurtas Esperantininkų draugijos skyrius. 1932–1933 metais lietuvių ir esperanto kalbomis

Radviliškio viešoji biblioteka pasitinka 70-ąją savo gimtadienį. Savita jos istorija aprėpia dešimtmečių permainas, žmones ir darbus.

leista J. Šato redaguota „Šiaurės žvaigždė“.

Tuometiniame Radviliškyje atskirų organizacijų ir asmenų iniciatyva steigtos bibliotekos, bet labai nekoordinuotai. Įtakingiausia buvo Šaulių organizacija. Pirmojo naujai įsteigto Lietuvos bibliotekininkų draugijos metinio susirinkimo anketos duomenimis, 1932 metais Radviliškyje veikė miesto parapijos, Vinco Kudirkos pradžios mokyklos, pradžios mokyklos Nr.2, vidurinės mokyklos, geležinkelio kuopos karininkų ir geležinkelio kuopos kareivių bibliotekos. Jos turėjo parodyti nedaug knygų, kurias skaitė keliasdešimt skaitytojų. Remiantis

kitais šaltiniais, 1934 metais pastatytuose Radviliškio šaulių namuose buvo masinė biblioteka.

Išliko žinių, kad Šaulių biblioteka turėjo 8000 egzempliorių knygų. Tačiau nežinoma, ar tai buvo ta pati biblioteka, ar kita.

1937 metų kovo 15-oji – Radviliškio viešosios bibliotekos, kaip ir daugelio kitų Lietuvos viešųjų bibliotekų, įkūrimo diena. Tada biblioteka vadinosi Viešoji valstybinė ir buvo įsteigta kartu su skaitykla. Pirmasis bibliotekos vedėjas – Juozas Paškevičius. Bibliotekos fondai buvo komplektuojami centralizuotai. Jokių žinių, kokį knygų fondą priėmė naujai įsteigta Radviliškio valstybinė viešoji biblioteka, nerasta. Bet manoma, kad, panaikinus buvusių

smulkių organizacijų ir draugijų bibliotekas, knygos perduotos šiai bibliotekai steigti. Remiantis Centriniam valstybiniame archyve rastomis statistinėmis ataskaitomis, 1938 metais Radviliškio valstybinėje viešojoje bibliotekoje lankytojų buvo 9019, skaitytojų – 661. Jiems išduota 5433 knygos. 1939-aisiais vedėją Juozą Paškevičių pakeitė Ona Lukauskaitė-Poškienė, kuri dirbo 1939–1940 metais.

Kaip Didysis Tėvynės karas paveikė Radviliškio kultūrinį gyvenimą, tikslų žinių nėra. Manoma, kad šiuo laikotarpiu bibliotekoje dirbo Elena Michnevičiūtė. 1941 metais liepos 23 dieną Lietuvos vyriausybės laikinajai švietimo ministerijai pareikalavus, biblioteka nustojo veikti. Tačiau, užsitęsęs karui, okupacinės administracijos Švietimo valdyba 1941-ųjų spalio 23 dienos aplinkraščiu leido bibliotekoms aptarnauti skaitytojus. Pradėjo veikti ir Radviliškio viešoji biblioteka, kuri perduota savivaldybės žinion, iš jos pavadinimo išbrauktas žodis „valstybinė“.

Prasidėjus karui, hitleriniai fašistai pradėjo kruopštų bibliotekų fondų „valymą“ nuo komunistinės, anti-fašistinės ir kitos jiems nepalankios literatūros. Istoriniai šaltiniai nurodo, kad 1940–1941 metais buvo išsaugotos 256 knygos. 1942 metais knygų komplektavimas nutrūko. Joms pirkti biblioteka neturėjo lėšų, be to, ir pirkti nebuvo ko. Nepildomi bibliotekos fondai sumažėjo.

Tuomet biblioteka veikė buvusioje Valstybinio draudimo patalpose – K. Poželos gatvėje 3 (dabar – Vasario 16-osios gatvė). 1943 metų balandžio 1 dieną biblioteka turėjo 2791 knygą, o 1944 metais išliko 2099 knygos. Patalpos buvo ankštos – tik du kambariai: viename sukrauti knygos bei žurnalai, o kitame aptarnaujami skaitytojai. Normaliam darbui nebuvo sąlygų, tačiau bibliotekos vaidmuo Radviliškio kultūriniam gyvenime išaugo. 1942 – 1946 metais vedėjos pareigose dirbo Stasė Kačinskaitė.

Vasario 16-osios gatvėje biblioteka glaudėsi karo metais

Išvijus hitlerinius okupantus, imta atkurti valstybines viešąsias bibliotekas bei steigti naujas. 1946 metais Radviliškio viešoji valstybinė biblioteka persikėlė į senuosius Kultūros namus. Bibliotekos vedėja tapo Genė Kornišovaitė-Milkienė. 1947 metais bibliotekoje dirbo Genovaitė Uvainytė – Šlianderienė. Biblioteka ir skaitykla buvo mėgstama miesto žmonių ir jaunimo poilsio vieta. Knygų fondą sudarė apie 8000 egzempliorių, susibūrė per 600 skaitytojų.

Įsimintini 1949-ieji metai. Žinoma, kad tuomet biblioteka veikė buvusiuose Šaulių namuose. Čia kilo gaisras. Sudegė nemažai knygų, o kaltininko taip ir nepavyko rasti.

Iki 1950 metų biblioteka turėjo 7969 knygas. Nuo 1950-ųjų birželio 20-osios panaikinus apskritis, Lietuva padalyta rajonais, Valstybinė viešoji biblioteka tapo rajonine. 1955 metais Radviliškio rajoninės bibliotekos vedėja paskirta Genovaitė Žeromskaitė-Prudnikienė. Anksčiau čia vedėja dirbo Vitalija Nemandriu-

kienė. Tuo metu biblioteka buvo įsikūrusi Kultūros namuose, po to perkelta į medinį namą netoli S. Nėries gatvės. Patalpos – tik du nedideli kambarėliai. Kiek vėliau biblioteka vėl perkelta į pastatą netoli geležinkelio stoties. Knygų fondą sudarė apie 5-6 tūkstančiai egzempliorių. Jau pradėti organizuoti katalogai ir kartotekos. Nuo 1959 metų biblioteka ėmėsi komplektuoti fondus knygų mainų keliu.

1961–1962 metais bibliotekos fondai buvo valomi nuo „politiškai žalingos“ literatūros, kurią paprastai sudarė rašytojų, poetų, išvykusių į užsienio valstybes nuolat gyventi, kūriniai.

Apie 1950 metus biblioteka jau turėjo skaityklą, į ją vakarais rinkdavosi jaunimas. Tuo laikotarpiu buvo populiarios kilnojamosios bibliotekėlės, kurios įsteigtos Sviesto gamykloje, Centrinėje ligoninėje, Valstybiniame banke ir kitur. Jose skaitė apie 400 skaitytojų. 1957 metais biblioteka turėjo 17 tokių bibliotekė-

liū. Kilnojamosioms bibliotekėlėms buvo skiriama pusė naujai gautos literatūros. Ilgainiui kilnojamyjū bibliotekėlių skaičius kito: kai kur jos tapo nereikalingos, kitur steigtos naujos. Ataskaitų duomenimis, 1964 metais jose skaitė 848 skaitytojai, išduota 6960 knygų. 1959 metais

privačiose patalpose (K. Kazlauskos gatvėje). 1956-aisiais metais vedėja paskirta Zofija Tarbūnienė. Vėliau biblioteka perkelta į Kultūros namus. Knygos jau buvo gaunamos iš Vilniaus respublikinio kolektoariaus. Vaikų bibliotekos metodinis centras buvo Šiaulių viešoji biblioteka.

Šiame Radviliškio pastate 1949 m. veikė biblioteka

Radviliškio rajoninė biblioteka buvo skurdi, įsikūrusi prie geležinkelio stoties, mediniame kampiniame gatvės pastate. Gana mažose jos patalpose iki pat 1975 metų nepavyko visiškai sutvarkyti knygų fondo.

Bibliotekos veikla suaktyvėjo 1959–1962 metais, kai jos vedėjos pareigose pradėjo dirbti Aldona Simaitytė-Aldonienė. Tada biblioteka glaudėsi prie geležinkelio stoties, mediniame pastate. Ankštos patalpos, sugrūsti fondai, nuo suodžių aprūkę langai.... Bet kruopščių bibliotekininkų pastangomis tai sutvarkyta, įsigyta baldų, lentynų, pradėjo lankytis daugiau skaitytojų.

1966 metais, suradus erdvesnes patalpas, skaitykla įsikūrė buvusio kino teatro "Kosmosas" antrajame aukšte, tad visą laikotarpį dirbo uždaroje patalpose ir nebuvo prieinama skaitytojams. Gana plačiai naudotos tarpbibliotekinio aboneamento paslaugos.

1951 metais įkurta Rajoninė vaikų biblioteka. Jos vedėja tuo metu buvo P. Dovženkienė. Biblioteka veikė

Bibliotekoje skaitė apie 200 vaikų, gana aktyviai talkinusių bibliotekos darbe. Tuomet kartu su vedėja dirbo bibliotekininkė Kazimiera Petkutė-Ričkienė.

1961 metais Rajoninės vaikų bibliotekos vedėja tapo Ona Šimkevičiūtė-Venslovienė. Su vaikais vykdavo įvairių knygų aptarimai, disputai. 1962 metais tokios bibliotekos uždarytos, jų fondai atiduoti mokyklų bibliotekoms. Bet po dvejų metų šalyje vėl pradėta atkurti rajonines vaikų bibliotekas. Patalpos jai Radviliškyje paskirtos S. Nėries gatvėje 17. Tai buvo du kambariai, tačiau neturėta knygų fondo. Vedėja paskirta Vanda Saulevičienė, kuri įdėjo daug pastangų, kol įkūrė ir tinkamai sutvarkė knygų fondą. Tad 1965 metais Rajoninė vaikų biblioteka vėl pradėjo aptarnauti skaitytojus vaikus. Vedėjos dėka užmegzti draugiški ryšiai su mokyklų bibliotekomis. V. Saulevičienėi vadovaujant, šiai bibliotekai buvo suteiktas „Puikiai dirbančios bibliotekos“ vardas, dovanota daug diplomų, padėkos raštų. V.

Saulevičienė čia dirbo iki 1971 metų gruodžio, vėliau ji perėmė Radviliškio rajoninės bibliotekos vedėjos pareigas.

1974 metų gruodžio 28 dieną Radviliškio rajoninė biblioteka persikėlė į naujus rūmus miesto centre, buvusioje Kapsuko gatvėje (dabar – S. Dariaus ir S. Girėno gatvė). Šios įkurtuvės buvo išskirtinis įvykis rajono gyvenime. Naujoje bibliotekoje tapo jauku ir erdvu. Pirmajame aukšte įsikūrė abonementas, antrajame – skaityklos. Sustatytos lentynos su naujausiais spaudos leidiniais, patogūs darbui staliukai, patalpas papuošė originalūs H. Kulšio sukurti vitražai (tebėra iki šiol). Bendrojoje skaitykloje buvo visa spauda bei didelis pagalbinis skaityklos fondas. Periodikos saugykloje sukaupti periodikos komplektai, specialistų bibliografinė skaitykla skaitytojams siūlė žurnalus bei informacinę literatūrą. Dar viena naujovė – muzikos skaitykla su 1400 plokštelių, muzikos ir meno literatūra.

Pagerėjus darbo sąlygoms, padaugėjo ir skaitytojų. Vien per dešimt 1975 metų darbo mėnesių biblioteka sutelkė 2195 skaitytojus. Jiems išduota 39484 egzempliorių leidinių. Skaitytojų skaičius labiausiai išaugo skaitykloje: nesibaigus metams, čia jau skaitė 421 gyventojas. Bibliotekoje organizuoti įvairūs renginiai. Juos paruošti padėjo glaudus bendradarbiavimas su miesto muzikos ir vidurinėmis mokyklomis, miesto Kultūros namais.

Pagyvėjo ir bibliografinis darbas. 1975-aisiais skaitytojams suteiktos 73 bibliografinės informacijos, parengta 17 bibliografinių apžvalgų. Tais pačiais metais bibliotekos fondai pasipildė 6858 naujomis knygomis. Pradėtas tvarkyti mainų rezervinis fondas, imta kaupti metodinę literatūrą.

1975 metais, minint kraštiečio rašytojo Jono Marcinkevičiaus 75-ąsias gimimo metines, Radviliškyje, name, kuriame jis jaunystės metais gyveno,

atidarytas memorialinis muziejus. Juo iki šiol rūpinasi Radviliškio viešoji biblioteka. Ateityje planuojama šį muziejų plėsti ir paversti krašto muziejumi.

1976 metų vasario 15 dieną rajone įgyvendinta bibliotekų tinklo centralizacija. Biblioteka tapo Radviliškio rajono centrine biblioteka su 46 filialais. Po centralizacijos prie Centrinės bibliotekos prijungta Rajoninė vaikų biblioteka, kuri virto Vaikų literatūros skyriumi, turinčiu 19557 knygų fondą. Šiam skyriui vadovauti paskirta Aldona Geštautienė. Toliau buvo kaupiama metodinė literatūra, organizuojamas kraštotyros fondas.

1976-uosius „Bibliotekų darbas“ šalyje paskelbė metodinių kampelių apžiūros metais. Tada mūsų metodikos kampelis buvo tik kūrimosi stadijoje. Jame pradėta kaupti visa metodinė-rekomendacinė literatūra ir periodiniai leidiniai bibliotekinių kystės-bibliografijos klausimais.

Didelis organizacinis darbas buvo atliekamas, telkiant skaitytojus į biblioteką. Centralizacijos pradžioje biblioteka turėjo 13 kilnojamųjų bibliotekėlių. 1978 metais įsteigtos keturios naujos. Jos įkurtos įmonėse, įstaigose, esančiose toliau nuo Centrinės bibliotekos.

Per 1976-uosius metus bibliotekos fondai pasipildė 3817 knygų, o visiems rajonų filialams bibliotekos Komplektavimo skyrius sutvarkė 39618 knygų. Tais metais Centrinės bibliotekos Aptarnavimo skyrius, turėdamas 13 kilnojamųjų bibliotekėlių, sutelkė 2220 skaitytojų. Jiems išduota 48106 knygos. Iš viso tada Centrinėje bibliotekoje skaitė 3379 skaitytojai.

Nuo 1978 metų liepos 18 dienos Centrinei bibliotekai vadovavo Algimantas Simaitis. 1981-ųjų liepos 1-ąją direktore paskirta Pranciška Kazlauskaitė, o 1984 metų rugpjūčio 16 dieną – Vilija Montvilienė. 1986 metais direktore tapo ir ją dabar tebedirba Aldona Januševičienė. Jei Radviliškio rajoninėje

Čia, Geležinkelio gatvėje, Radviliškio rajoninė biblioteka buvo įsikūrusi iki 1974 m.

bibliotekoje dirbo tik 8 darbuotojai, tai Centrinėje bibliotekoje kartu su ūkiniais darbuotojais – jau 26, iš jų 19 bibliotekinių.

1976 metais bibliotekoje pradėtas organizuoti generalinis abėcėlinis katalogas, kuriame nurodomos visos nuo centralizacijos pradžios esančios knygos. Tuo laikotarpiu buvo kruopščiai renkama ir aprašinėjama medžiaga laikraščių ir žurnalų straipsnių kartotekai. Pildomos eilėraščių ir citatų, recenzijų kartotekos, parengta bibliografinių sąrašų archyvo kartoteka. Skaitytojai buvo mokomi, kaip naudotis katalogais ir kartotekomis. Daug dėmesio skirta masiniams renginiams. Užmegzti glaudesni ryšiai su mokyklomis. Pedagogai literatai buvo kviečiami į biblioteką bendriems susirinkimams, naujų knygų aptarimams, savo kūrybos pristatymams.

1977 metais organizuota pirmoji rajono Poezijos šventė. 1985 metais pirmą kartą bibliotekos Metodikos

skyriaus iniciatyva surengta rajono bibliotekinių šventė, kuri ilgainiui tapo tradicine ir rengiama kiekvienais metais. 1986 metais Centrinėje bibliotekoje susikūrė folklorinis ansamblis, kuris su savo programa aplankė daugelį rajono vietų. 1987-aisiais Centrinė biblioteka iškilmingai atšventė savo 50-metį, surengta paroda, pagerbtos ir apdovanotos daug metų bibliotekoje dirbančios bibliotekinės.

1989–1992 metais bibliotekoje stengtasi įvairiomis vaizdinėmis ir žodinėmis darbo formomis atspindėti Lietuvos tautinį atgimimą, pažymėti Lietuvai svarbias datas. Vyko susitikimai su rašytojais, knygų aptarimai, organizuotos literatūros ir meno parodos, kvietė kraštotyriniai renginiai: prisiminimų vakarai, susitikimai su rašytojais kraštiečiais. Tuo metu Centrinės bibliotekos fonde buvo sukaupta 82221 egzempliorius leidinių, kurie tenkino

Radviliškio biblioteka 1975 m.

augančius skaitytojų poreikius. Dėl įvairių priežasčių nustojo veikusios kilnojamosios bibliotekėlės.

1995 metų gegužės 29 dieną Vaikų literatūros skyrius įsikėlė į naujas, jaukiai sutvarkytas patalpas. Įrengta ir „Pelėdžiukų svetainė“ mažiesiems. Skyrių papuošė trys kraštiečio dailininko Vytauto Vincevičiaus bibliotekai dovanoti paveikslai. Skyriuje buvo 17000 įvairių knygų, 1000 vaikų ir dar kelios dešimtys suaugusių skaitytojų. Kasdien sulaukta po 30–40 lankytojų.

1995 metais birželio 6 dieną priėmus Lietuvos Respublikos bibliotekų įstatymą, Centrinė biblioteka buvo pavadinta Radviliškio viešąja biblioteka. Tais pačiais metais prie jos įkurtas rajono literatūrai klubas „Jonvabalys“. Idėjos autorė – direktorė Aldona Januševičienė.

1997 metais Radviliškio viešąją biblioteką išpopuliarino renginiai, skirti jos 60-mečio jubiliejui ir Radviliškio miesto 430-ajam gimtadieniui: paminėtos Pupų Dėdės – Petro Biržio 100-osios gimimo metinės (jis 1923–1924 metais mokytojavo Radviliškio progimnazijoje), tradicinis „Poezijos pavasaris“, Vaikų knygos diena, vakaras, skirtas įžymaus kraštiečio Balio Buračo 100-osioms gimimo metinėms, kiti. 1999 metais kraštiečiams

– literatūros kritikui Jonui Linkevičiui ir kultūros darbuotojui Aleksandrui Šidlauskui – padedant, parengta spaudai 100 radviliškėčių poezijos knyga „Takai prie šaltinio“.

1999 metais Viešosios bibliotekos iniciatyva įkurta Vilniaus radviliškėčių bendrija, kuri subūrė sostinėje gyvenančius mūsų kraštiečius. Biblioteka ir ši bendrija Vilniuje organizuoja bendrus renginius, kraštiečių kūrybos pristatymus. Nuo 1989 metų prie Viešosios bibliotekos veikia Tėviškėčių klubas, kuriam vadovauja rajono Kultūros skyriaus vedėjas Augėnėjus Jurgauskas. Nuo tada rajone organizuojami tradiciniai tėviškėčių sambūriai.

1997 metais įkurtas Lietuvos bibliotekinių draugijos Radviliškio rajono skyrius ir pradėtas leisti nedidelės apimties laikraštis „Mes“. Nuo 2003 metų šis skyrius organizuoja geriausio rajono metų bibliotekinio konkurso.

2000-aisiais Viešojoje bibliotekoje pradėta diegti Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 metais patvirtinta ir finansuojama Lietuvos Respublikos bibliotekų integralios informacijos sistemos (LIBIS) programa. Sudaryta galimybė kurti rajono bibliotekų elektroninį dokumentų katalogą. 2005 metais LIBIS

programa instaliuota šešiuose filialuose. Nuo 2003 metų Informacijos skyriuje kuriami analiziniai aprašai LIBIS programa iš vietinės spaudos ir siunčiami į Nacionalinės bibliografijos duomenų banką. 2005 metais Skaitytojų aptarnavimo skyriuje įdiegta skaitytojų aptarnavimo posistemė (SAP).

Bibliotekos Vaikų literatūros skyriuje veikia lėlių teatras „Boružėlė“. Prie Viešosios bibliotekos susibūrė namų muzikavimo grupė „Sidabrinė mėnesiena“. 2002 metais Viešojoje bibliotekoje atidaryta Interneto skaitykla, kuri įkurta Lietuvos kultūros ministerijai finansavus projektą „Biblioteka – informacijos ir saviraškos centras“.

Biblioteka garsėja literatūros ir dailės parodomis, šventėmis, kuriose dažnai dalyvauja kraštiečiai. Galime pasidžiaugti, kad visais laikais turėjome ir turime rėmėjų. Tarp jų – JAV gyvenanti dirigento ir kompozitoriaus Vytauto Marjosičiaus dukra Elona Vaišnienė – bibliotekos žaislotekos įkūrėja ir globėja, taip pat išėivė menininkė Janina Monkutė-Marks, gyvenanti JAV, dovanojusi radviliškėčiams kūrybos albumų, kurie pasiekė ir rajono bibliotekas. Įvairių knygų bibliotekai, žaidimų ir žaislų rajono žaislotekoms padovanojo Lietuvos Respublikos Prezidento Valdo Adamkaus žmonos Almos Adamkienės fondas. Į Šiaulėnų biblioteką dažnai atkeliauja knygų siuntiniai lietuvių ir anglų kalbomis, kuriuos siunčia kraštiečiai, šiuo metu JAV gyvenantis Vytautas Osvaldas Virkau. Ypač dėkingi kraštiečiams dailininkams, kurie po savo darbų parodų padovanoja autorinių paveikslų. Skaitytojai gali susipažinti su Vytauto Vincevičiaus, Vinco Kisarausko, Arvydo Každailio ir kitų dailininkų kūryba. Viešoji biblioteka jau seniai bendradarbiauja su „Vagos“ knygų centru, leidyklomis „Šviesa“, „Alma littera“ ir kitomis, sulaukia jų geranoriškos paramos

įvairiose akcijose. 2005 metais vykusioje tarptautinėje knygų mugėje „Vagos“ knygų centras radviliškiesiems padovanojo vieno tūkstančio litų čekį. Padeda rajone veikiančios labdaros ir paramos fondas „Gyvenimo šviesa“, kurio steigėjas – Antanas Jasudavičius. Esame dėkingi daugeliui mūsų skaitytojų ir kraštiečių, kurie dovanoja bibliotekai knygų. Tarp tokių geradarių – Vilniuje gyvenantis kraštievis Aleksandras Šidlauskas,

Kaupiamas kraštotyros dokumentų fondas, rūpinamasi kraštotyros informacijos naudojimu ir sklaida, rengiami kraštotyros darbai. Čia neterminuotai saugoma visa vietos periodika. Kraštotyros kartotekoje – bibliografiniai aprašai nuo pat bibliotekos įsikūrimo. Nuolat pildomi teminiai aplankai apie rajono vietas, kultūrą, švietimą, žmones. Atskirą fondo dalį sudaro įvairūs kraštotyryniniai darbai.

Radviliškio Viešojoje bibliotekoje

Sintiją Černiauskaitę už knygą „Artumo jausmas“.

Ne vienerius metus dirbama pagal įvairaus pobūdžio projektus. Akivaizdūs bibliotekos, šalies Kultūros ministerijos ir Savivaldybės bendro projekto „Mes galime padėti visiems“ rezultatai. Įrengtos dvi kompiuterizuotos darbo vietos invalidams, pensininkams, bedarbiams. Kompiuterinio raštingumo apmokyti 38 žmonės, jiems įteikti pažymėjimai. Pagal aljanso „Langas į ateitį“ programą gauti penki kompiuteriai, įrengtas internetas. Rajone - jau trys minėto aljanso finansuoti taškai. Europos Komisijos delegacijai Lietuvoje parengtas projektas „Jaunimo kelias į Europą: galimybės ir perspektyvos“ taip pat sulaukė finansinės paramos. Tai įgalino suorganizuoti kilnojimų parodų, seminarų bibliotekų darbuotojams. 2005 metais Sidabravo apylinkėse organizuota moksleivių kraštotyrynė ekspedicija-stovykla „Kunigo Antano Valantino takais“. Neseniai baigti projekto „Etninio paveldo ir gyvųjų tradicinės kultūros židinių fiksavimo kompleksinė programa“ darbai. Išleista kompaktinė plokštelė „Tetirvins subilda“ ir knyga tokiu pat pavadinimu, kuri pristato šeduvę kraštotyryninę, tautosakos rinkėją ir pateikėją, etnografinio ansamblio „Šeduva“ vadovę Emiliją Brajinskienę. Įvertinimo sulaukė ir bibliotekos veiklą praplėtė, pajvairino kiti įgyvendinti arba įgyvendinami projektai.

Šalies Kultūros ministerija parengė Bibliotekų renovacijos ir modernizavimo 2003–2013 metais programą. Finansų ministerija patvirtino Radviliškio viešosios bibliotekos renovacijos projektą, kurio tikslas – tapti modernia biblioteka, bendruomenės informacijos centru su šiuolaikinėmis informacijos ir komunikacijos technologijomis. Įvairių naujovių įgalinantį bibliotekos rekonstrukcijos projektą parengė pati Viešoji biblioteka.

Atnaujintos Radviliškio viešosios bibliotekos atidarymas. 2006 m.

radviliškiesiems Vida Ušinskienė, Romualdas Kazlauskas ir kiti.

2002 metais Viešosios bibliotekos pastangomis išleistas Radviliškio krašto jaunųjų literatų kūrybos almanachas „Žydėjimo muzika“. 2004-aisiais metais pradėtas leisti kultūros ir istorijos žurnalas „Radviliškio kraštas“, kurio iniciatoriai – Radviliškio viešoji biblioteka ir Vilniaus radviliškėnų bendrija. Išleista ir kraštiečio Vlodo Žuko knyga „Tarp knygų prabėgę metai“, kuri pristato iš Mankiškių kaimo kilusį Silvestrą Baltramaitį, bibliotekos direktorės Aldonos Januševičienės knygelė „Savanorių žygdarbis“. Viešoji biblioteka padėjo išleisti rajono literatų kūrybos knygų.

Per daugelį Viešosios bibliotekos veiklos metų susiklostė bibliotekinės kraštotyros tradicijos.

ir filialuose sėkmingai dirba žaislotekos, kurių jau yra 18. Palaikomi ryšiai su Radviliškio vaikų globos namais „Nykštukas“, rajono darželiais-lopšeliais. Radviliškio bibliotekininkai bendradarbiauja su Latvijos Valkos ir Estijos Valgos miestų bibliotekininkais. 2004 metais organizuota tarptautinė praktinė konferencija, kurioje patirtimi dalijosi Latvijos, Lietuvos ir Estijos bibliotekininkai.

2004 metais Radviliškio rajono Taryba nusprendė įsteigti rašytojo Jono Marcinkevičiaus premiją ir taip įamžinti jo atminimą. Iniciatoriai – Viešoji biblioteka ir literatų klubas „Jonvabalas“. 2004 metais ši premija įteikta anykštėnui Rimantu Vanagui už dokumentinę sakmių knygą „Žmonės mylėjo žmones“. 2005-aisiais Lietuvos rašytojų sąjungos valdyba premijai gauti pasiūlė Laurą

Dabartinis Radviliškio viešosios bibliotekos kolektyvas. Viduryje sėdi direktorė Aldona Januševičienė

Projektui lėšų skirta iš Vyriausybės investicijų programos. Radviliškio miesto centre iškilo ir neseniai iškilmingai atidarytas modernus trijų aukštų pastatas su priestatu. Jame yra konferencijų salė, paveikslų galerija, naujose patalpose įsikūrė Vaikų literatūros, Komplektavimo skyriai. Pirmajame aukšte – žaisloteka, pasakų, šeimos kambariai. Skaitytojų poreikiams – interneto skaitykla, knygos muziejus, kraštotyros skaitykla, kita. Plečiama užsienio kalbų mokymosi skaitykla ir fonoteka, kaupiama mokomoji literatūra įvairiomis kalbomis, siūloma mokomosios literatūros kasetėse ir kompaktinėse plokštelėse. Neįgaliesiems skaitytojams numatytos specialios darbo vietos su pritaikytais baldais, įrengtas liftas. Jauki kavinukė kvies tėvelius su vaikais praleisti laisvalaikį. Skaitytojams pradėta rengti įvairių nemokamų masinių renginių, parodų. Jiems teikiama jau tradicinių ir naujų paslaugų, kurių dauguma – taip pat nemokamos. Bibliotekoje skaitytojai jau gali nemokamai naudotis belaidžiu internetu. Atnaujintose

patalpose atidaryti užsienio kalbų knygyno „Rotas“ informacinis centras, Pilietinės visuomenės instituto klubas „Civitas“.

Šiuo metu Viešoji biblioteka turi 3 miesto, 30 kaimo filialų, 21 mokyklos biblioteką, dirba 63 bibliotekininkai. Rajono filialuose ir Viešojoje bibliotekoje sukaupta per 700 tūkstančių dokumentų, yra 12 tūkstančių skaitytojų, jiems išduota beveik 400 tūkstančių spaudinių ir kitų dokumentų, per metus apsilankė per 180 tūkstančių lankytojų. Tarp aktyviausių skaitytojų, renginių dalyvių – Arija ir Jonas Česnulevičiai, Jūra Baronienė, Marija Monkūnaitė, Liuda Vensloviėnė, Teklė Simaitienė ir daugelis kitų.

Gausus skaitytojų, rėmėjų būrys, išaugę išduodamų spaudinių rodikliai, gerėjančios bibliotekų darbo sąlygos, pastangos pagal šiuolaikinius reikalavimus aptarnauti lankytojus, sulaukiama geranoriška parama – tokia savo 70 metų sukaktį pasitinkančios Radviliškio viešosios bibliotekos vizitinė kortelė. O prieš akis – vėl nauji darbai ir sumanymai...

LITERATŪRA:

- Januševičienė A. Vadovavimo metus prisimenant. Radviliškis, 1997, 31 p.
- Kantauskas Č. Radviliškio krašto istorija. Radviliškis, 1994, 203 p.
- Kazlauskaitė P. Radviliškio centrinės bibliotekos metraštis 1975 – 1978. Radviliškis, 1980, 67 p.
- Lietuvos viešosios bibliotekos 1943 metų anketos duomenimis. Vilnius, 1996, 51 p.
- Marcinkienė V. Viešoji biblioteka ir jos filialai. Radviliškis, 1999, 84 p.
- Mataitytė S. Centrinės bibliotekos istorija 1980 – 1984. Radviliškis, 1987, 80 p.
- Paulauskienė D. Biblioteka istorijos verpetuose. Radviliškis, 1997, 16 p.
- Radviliškio rajonas. Vilnius, 2006, 63 p.
- Sinkevičius K. Lietuvos TSR bibliotekų istorija. Vilnius, 1983, 256 p.
- 1995 – 2005 m. Radviliškio viešosios bibliotekos veiklos ataskaitos.
- Vaičiulienė B. Bibliotekos fondo istorija 1937 – 1992, Radviliškis, 1992, 109 p.

Radviliškio viešosios bibliotekos archyvo nuotraukos

Panevėžio teatro artistai, vaidinę A. Suchodolskio spektaklyje „Ūkanose“. Antroje eilėje iš kairės ketvirtas – M. Karka, septintas – V. Dutkevičius

XX AMŽIAUS PRADŽIOS MUZIKINĖS KULTŪROS ATŠVAITAI RADVILIŠKYJE

Laima BURKŠAITIENĖ

Apie Radviliškio muzikinės kultūros pradmenis literatūroje žinių yra labai nedaug. Galima sakyti, beveik nėra. Šiek tiek paminėta apie vieną kitą kultūrinį įvykį, kartais – ir pačius asmenis, prisidėjusius prie to meto kultūros bei tautiškumo atgimimo, profesinių chorų kūrimosi Lietuvoje. Taigi veltui chorų istorijoje bei kituose raštuose ieškotume tikslesnių ir gausesnių žinių apie XX amžiaus

pradžios muzikinį-kultūrinį judėjimą Radviliškyje, nors tokia veikla ne tik didesniuose Lietuvos miestuose, bet ir miesteliuose žinoma.

Lietuvos tautiniame atgimime dalyvaudavo vietos inteligentai, susipratę įvairių profesijų atstovai, tarp jų – mokytojai, vargonininkai, chorvedžiai (trys paskutiniai paprastai būdavo viename asmenyje). Jau XIX amžiaus pabaigoje,

vargonininkų vadovaujami, prie bažnyčių ėmė burtis chorai. Jų repertuaruose būdavo ne tik religinių giesmių, bet ir lietuviškai dainuojamų pasaulietinių dainų. Pradžią laikoma Vilniuje prie Šv. Jono bažnyčios įsikūręs choras. Vėliau juo pasekė Kaunas, Šiauliai, Panevėžys, Raseiniai, Žemaičių Kalvarija, Obeliai, Jurbarkas, daug kitų miestų bei miestelių. Šiek tiek

žinoma ir apie XIX amžiaus pabaigoje egzistavusį Šeduvos bažnytinį chorą. Tačiau apie tokį chorą Radviliškyje tiksliau neminama, tik yra žinutė, kad pirmas lietuviškas vakaras su vaidinimu Radviliškyje įvyko 1901 metais. 1909 metais Šiaulių artistų trupė Radviliškyje pastatė K. Būgos ir M. Palonio komediją „Geriau vėliau negu niekad“, 1911 metais Šiaulių „Varpo“

kalbomis skelbė, kad „Radviliškyje, vietiniame klube 13 sausio 1913 metų bus lietuvių vakaras, perstatyta bus: operetė 2 veiksmese Kaminskio Kaminkretis ir malūnininkas Choras vadovaujant V. Dutkevičiui padainuos keles lietuviškas dainas. Po pertraukos šokiai, skrajojamoji krasa, konfeti ir t. t., ligi 5 val. ryto. Atsakingas asmuo P. Somovas“ (spektakliai

rodė trumpame savo gyvenimo aprašyme, išėjo į kaimus ir vienkiemius daraktoriauti. „Bedirbdamas kaimuose platinau anais laikais draudžiamus lietuviškus raštus. Vėliau iki tarnybos mokiausi pats ir kitus mokiau ir buvau vakarų ir chorų organizatorius, chorų pats vedžiau. Per visą gyvenimą mėgau dirbti ir dirbau meno srity – vaidyboje ir muzikoje“. Radviliš-

Grupė muzikinio-kultūrinio judėjimo veikėjų. Centre sėdi T. Brazys ir J. Naujalis, priekyje, centre, – V. Dutkevičius

artistų būrelis – Švenko „Intelligentus“. Būrelis ne kartą lankėsi aplinkiniuose miesteliuose.

Remiantis vyresnių žmonių pasakojimais, Radviliškyje choras egzistavo. Jame dalyvavo balsingi radviliškėnai – miestelio ir apylinkių bažnyčios lankytojai. Įvyko ir koncertas-vaidinimas su choro dainuojamomis liaudies dainomis, šokiais. Koks spektaklis buvo pastatytas ir ką atliko choras, atsiminimuose neišliko, bet Šiaulių „Aušros“ muziejuje tebesaugoma to meto afiša, kuri rusų ir lietuvių

būdavo cenzūros aprobuojami). Šio ar kito įvykusio vakaro gal niekas ir neprisimintų, jeigu į jį nebūtų atvykęs Stasys Šimkus. Jis tuo metu lankydavo provincijos chorus, tikrindavo jų repertuarą ir prisidėdavo, keliant jų lygį.

Radviliškietis chorvedys, vargonininkas ir mokytojas Vladas Dutkevičius gimė 1889 metų kovo 23 dieną Baisogaloje, valstiečių šeimoje. Didžiausią savo vaikystės ir jaunystės dalį praleido Radviliškyje. Čia 1901 metais baigė liaudies mokyklą ir, kaip pats nu-

rodė trumpame savo gyvenimo aprašyme, išėjo į kaimus ir vienkiemius daraktoriauti. „Bedirbdamas kaimuose platinau anais laikais draudžiamus lietuviškus raštus. Vėliau iki tarnybos mokiausi pats ir kitus mokiau ir buvau vakarų ir chorų organizatorius, chorų pats vedžiau. Per visą gyvenimą mėgau dirbti ir dirbau meno srity – vaidyboje ir muzikoje“. Radviliš-

čio bažnyčia, be abejonės, buvo muzikinio lavinimosi pradžia; gabūs jaunuoliai čia pradėdavo savo vargonininko bei chorvedžio kelią. Pats Vladas prisimindavo, kad jau nuo 14 metų kartais pavaduodavo vargonininką.

V. Dutkevičius turėjo stiprų potraukį muzikai, jautrią klausą ir gerą balsą (tenorą). Dar ankstyvoje jaunystėje pažintis su Juozu Naujaliu, Teodoru Braziu, vėliau – su Stasiu Šimkumi ir kitais žinomais muzikais bei kitų pro-

V. Dutkevičius su žmona Elena

fesijų pažangiais žmonėmis darė didelės įtakos. Jis buvo lietuviybės skleidėjas, savamokslis, visą gyvenimą lavinęs savarankiškai, be gimtosios lietuvių kalbos, mokėjo lenkų, rusų ir vokiečių kalbas. Apie 1894 metus J. Naujaliui prie Kauno arkikatedros įkūrus vasaros vargonininkų ir vėliau chorvedžių kursus, V. Dutkevičius juos lankė kelis kartus. Tikslėsių paliudijimų apie lankymo metus neturime. Konradas Kaveckas yra pasakojęs, kad jo tėvas Vladas Kaveckas Kauno arkikatedroje stebėdavęs vargonais gerai grojantį berniuką, kuris dėl nedidelio ūgio sunkiai pasiekdavęs vargonų pedalus (dėl šio fakto jį ir įsiminė). Tai galėję būti apie 1905 metus. Grupinėje nuotraukoje, išlikusioje iš 1910 (?) metų, tarp kursantų matome ir V. Dutkevičių (nuotrauka kitame

šaltinyje datuota 1914 metais.). Vadovauti vargonininkų kursams J. Naujaliui tada padėdavo kunigas T. Brazys. J. Naujalis teigimu, kursuose vargonininkai gerokai prasilavindavo ir „laikė savo pareigą tuoj steigti bažnytinį chorą, kurį vedė, kiek tai jam leido jo gabumas“.

Kai kas žinoma apie V. Dutkevičiaus 1910–1914 metų muzikinę veiklą. Yra išlikusios dokumentinės medžiagos apie tai, kad jis kurį laiką vadovavo pažangios „Varpo“ draugijos ir Šv. Juozapo katalikų darbininkų draugijos chorams Šiauliuose. Šios kultūros ir meno draugijos, kaip ir kitos Lietuvoje („Vilniaus kanklės“ Vilniuje, „Birutė“ Tilžėje, „Aušra“ ir

„Kanklės“ Rygoje, „Daina“ Kaune, „Aidas“ Panevėžyje, „Gabija“ Marijampolėje ir kitos) steigė chorus, teatrinis būrelis, instrumentinius orkestrus, rengė vakarus-koncertus, gegužines. Tie vakarai būdavo trijų dalių: vaidinimas, choro pasirodymas ir šokiai. „Varpo“ draugijai (1908–1914 metais) vadovavo Stanislava ir Kazimieras Venclauskai. Chore buvo apie 50 dalyvių, jam vadovavo Kazys Adomavičius, Vladas Dutkevičius, Stasys Šimkus ir kiti. Paminėtinas 1911 metų vasario 13 dieną įvykęs vakaras-koncertas, kuriame buvo pastatytas Gabrieliaus Žemkalnio „Garsus advokatas“ (režisierius – G. Žemkalnis). „Varpo“ draugijos choras (40 žmonių), vadovaujamas V. Dutkevičiaus, padainavo „tautiškąsias dainas“. Šiaulių Šv. Juozapo katalikų ir darbininkų

draugijos choro vakaras surengtas 1910 metų lapkričio 21 dieną.

Kaip rašė Pelikisas Bugailiškis, „Varpo“ vaidybos menas neblogų vaidintojų dėka buvo gana aukšto lygio. Buvo statoma Keturakio „Amerika pirtyje“, Švenko „Inteligentai“, H. Hejermanso „Du keliu“, Marcelino Šikšnio-Šiaulėniškio „Pilėnų kunigaikštis“, E. Kaizerlingo „Pavasario auka“, Levo Tolstojaus „Patamsio galybė“, Miko Petrausko operetės „Kaminkrėtys ir malūnininkas“ ir „Užburtas kunigaikštis“, Aleksandro Fromo Gužučio „Švarakas ir milinė“, Vydūno „Prabočių šešėliai“, „Ne sau žmonės“ ir daug kitų. Vaidindavo vietiniai ir kvietiniai artistai. Kaip rašė Marija Peledžiūtė, tie patys dalyviai ir vaidindavo, ir dainuodavo. Pastačius „Užburtą kunigaikštį“, fortepijonu akompanuodavo S. Venclauskienė, V. Kuprevičienė arba V. Dūda (V. Dutkevičius – L. B. past.). Draugijų („Varpo“ ir Šv. Juozapo katalikų ir darbininkų) būreliai rengdavo tradicines gegužines, slaptus suėjimus, pobūvius. Tai, anot S. Šimkaus, buvusi chorų ir klotimų gadynė. Tokius „klotimo vakarus“ V. Dutkevičius rengė visur, kur tik jam teko mokytojauti, vargoninkauti, nes prie bažnyčių veikdavo ir chorai. Jų repertuare būdavo lietuvių liaudies ir kompozitorių subalsuotų liaudies dainų.

Būdamas Šiauliuose, V. Dutkevičius eksternu laikydavo egzaminus gimnazijoje. Jis artimai bendravo su S. ir K. Venclauskų šeima, buvo jos remiamas, todėl 1911–1913 (1914?) metais galėjo mokytis Vilniaus M. Treskino vadovaujamoje muzikos mokykloje.

1914–1918 metais V. Dutkevičius jau dirbo savarankiškai. Darbo vietos keitėsi: Mažeikiai, Viekšniai, Kaltinėnai, Aukštakai. Dirbdamas Viekšniuose pastatė M. Petrausko operetę „Kaminkrė-

Operetės „Kaminkrėtys ir malūninkas“ afiša Radviliškyje

„Varpo“ draugija kvietė į vakarą-koncertą, kuriam parinko G. Žemkalnio spektaklį „Garsus advokatas“ ir V. Dutkevičiaus vadovaujamo choro atliekamų lietuviškų dainų

tys ir malūnininkas“. Ją režisavo ir pats joje dainavo. Fortepijono partiją atliko Stasys Sodeika (tai minėjo ir Jadvyga Čiurlionytė, kuri atostogaudavo pas seserį Juzę Stulgaitienę). Vieکشنیų bažnyčios klebonas kunigas P. Vasiliauskas, V. Dutkevičiui išvykus iš Vieکشنیų, rašė charakteristiką: „Šiuomi liūdiju, jog V. Dutkevičius nuo spalio 1 d. 1914 m. iki sausio 1917 m. tarnavo pas mane kaip vargonininkas. Pabėgus pirm užėjimo vokiečių kariuomenės mokytojui, padėjo mokytojauti Mažeikių „Saulės“ pradžios mokykloje. 1918 m. buvo prisirengęs laikyti kvotimus iš 4–ių gimnazijos klasių, bet dėlėi kliučių karės pateiktų negalėjo nuvykti Vilniun, yra užtektinai išsilavinęs, daug skaitęs, savo pareigas pildė puikiai. Vieکشniai, 1919 m. liepos 24 d. Kun. P. Vasiliauskas, klebonas“.

1985 metais per folklorinę ekspediciją man teko užrašinėti liaudies dainas Užuožeriuose (Radviliškio rajone). Brolis ir sesuo Skačkauskai papasakojo apie savo jaunystės metus, mokymąsi pas V. Dutkevičių, jo meninę veiklą. Juozo Skačkausko pasakojimu (jo užrašai yra išlikę Užuožerių mokykloje), „...atėjo 1918 metai, atvyko naujas mokytojas pavarde Dudka (Lietuvos vyriausybės paskirtas), lietuvis (profesijos vargonininkas). Tai labai geras auklėtojas ir gabus muzikos organizatorius. Tuo momentu Užuožerių ir Paežerių kaimuose buvo daug jaunimo vyresnio ir jaunesnio amžiaus. Taigi mokytojui Dudkai buvo tikras darbymetis. Nepaisė sunkaus ir įtempto su mokiniais darbo, nes tuo laiku mokinių labai daug lankė mokyklą, mažylių ir suaugusių. <...> Vis tik mokytojas Dudka ryžosi dirbti su jaunimu. 1919 m. sausio mėn. mokytojo pakviesti prigužėjo skaitlingas būrys, po trumpo pasikalbėjimo nutarė veikti. Tuojaus sudarė dramos ratelį, išrinko artistus ir dar skaitlingą mišrų chorą suorganizavo, ir visi karštai ėmėsi darbo. <...>. Per visą žiemą mokytojas Dudka su artistais ir choristais uoliai darbavosi ir gražių rezultatų susilaukė. Pavasarį, gegužės mėn. mokytojo Dudkos dėka įvyko pirmasai vakaras su vaidinimu ir dainomis. Publikos tiek ir tiek prigužėjo pilnas didžiulis Janušausko klojimas. Žmonės tiek klojimą prikvėpavo, kad šiluma veržėsi kaip iš salės. Visiems labai patiko vaidinimas ir dainos. Tai buvo pirmas šviesos blykstelėjimas. Po metų mokytojui Dudkai išvykus, ir vėl tas šviesos spindulys jaunimui užgeso“.

Leono Skačkausko užrašai papildo tai. Į Paežerius gal 1917 metais (tiksliau – 1918 metais – L. B. past.) atvykęs naujas mokytojas, šeduvių vadinamas „mokytojis Dotk“. Įsimintinos jo išmokytos dainos, taip pat suruošti vakarai su vaidinimais, dainomis, deklamacijomis. Iš geriau dainuojančių buvo sudarytas ansambliukas, kuris pasirodydavo per tėvų susirinkimus ir

kai kurias šventes. Didžiausias jo nuopelnas buvo tai, kad subūrė dviejų kaimyninių kaimų (Paežerių ir Užuožerių) jaunimą į chorą. Paminėti du mokyklų istorijoje svarbūs įvykiai – 1918 metų sausio 1 dieną (datų nebeįmanoma patikrinti – L.B. past.) įvyko vakaras-vaidinimas „Gintarai“ (Halinos „Katriutės gintarai“? – L. B. past). Vaidino mokyklos vaikai. „Gražiai buvo padabinta eglutė. Vakarais baigėsi apie 12 nakties“. Antras vakaras – per Velykas. Paežerių ir Užuožerių jaunimas dainavo lietuviškas dainas, griežė dūdų orkestras. Buvo pastatytas veikalas „Pirmasai degtindaris“ (L. Tolstojaus). Mokytojui V. Dutkevičiui išvykus kitur, choras neiširo. Po trumpos pertraukos chorui vadovavo užuožerietis, Šiaulių mokytojų seminarijos mokinys, o jam išėjus į kariuomenę – mokytojas Vladas Plungė.

Po Užuožerių V. Dutkevičius vėl dirbo įvairiose Lietuvos vietose. Visur vadovavo chorams, režisavo muzikinius mėgėjų spektaklius, dainavo tenoro partijas (buvo pastatytos M. Petrausko operetės „Kaminkrėtys ir malūnininkas“, „Adomas ir leva“, „Consilium fakultatis“, ištraukos iš jo operos „Birutė“, Keturakio „Amerika pirtyje“ ir kita. Įvairiais muzikų reikalais rašė į spaudą („Vargonininkas“, „Viltis“, „Lietuvos žinios“). Chorų repertuarą sudarė dainos „Šalia kelio vieškelėlio“, „Vai žydėk žydėk“, „Ant kalno karklai“, „Ant kalno gluosnys“, „Ant tėvelio dvaro“, „Kas subatos vakarėlį“ ir kitos, daugiausia J. Naujalio subalsuotos specialiai mėgėjiškiems chorams.

1919–1921 metais V. Dutkevičius Kaune lankė Švietimo ministerijos vidurinių mokyklų mokytojams įsteigtus aukštesniuosis vasaros kursus ir tuo pačiu vėl mokėsi vargonininkų kursuose pas J. Naujalį. Ryškiausią veiklą jis

išplėtė Panevėžyje, kur paskirtas 1929 metais. Čia mokytojavo pradžios mokykloje, buvo dainavimo mokytojas lenkų gimnazijoje, bene pirmas vargonininkas Kristaus Karaliaus katedroje. Katedros chorą 1930 metais parengė visos Lietuvos dainų šventei Kaune. Panevėžyje aktyviai dalyvavo muzikiniame-teatriniam gyvenime, vaidindavo statomose operetėse (režisuodavo Mykolas Karka ir Vladas Paulauskas). Tuo metu veikė Kauno „Dainos“ draugijos Panevėžio skyrius, kurio vicepirminku buvo išrinktas 1929 metais (pirmininkas – M. Karka). 1928 metais V. Dutkevičius Lietuvos valstybės Prezidento Antano Smetonos buvo apdovanotas medaliu Lietuvos nepriklausomybės 10 metų sukaktuvėms paminėti.

Gyvendamas ir dirbdamas Panevėžyje 1930–1932 metais, V. Dutkevičius važinėjo į Kauną, kur mokėsi dirigavimo ir vargonų klasėje tada vadinamoje Kauno konservatorijoje (muzikos mokykloje). Mokėsi elementarios muzikos teorijos, solfedžio, harmonijos, chorvedybos, grigališkojo choralo, liturgijos, fortepijono.

1932–38 metais jis vargoninkavo ir vadovavo chorams Kretingoje. 1938 metais Klaipėdos dainų šventei parengė du chorus – Šiaulių kuopos (57 dalyviai) ir jurnaliuvių (58 dalyviai). Paskutinė jo darbo vieta buvo Šiauliai, kur jau tik mokytojavo ir buvo Ginkūnų pradžios mokyklos vedėjas. Tačiau, ir pablogėjus sveikatai, rengė vakarėlius, Kalėdų šventes mokiniams, kuriems karo metu pats paruošdavo dovanėlių, juos auklėjo patriotine dvasia. Pats laisvalaikiu muzikuodavo ar paduodavo vargonininkus Šiaulių Šv. Petro ir Povilo, Jėzuitų bažnyčiose. Mirė 1945 metų sausio 8 dieną, nesulaukęs karo pabaigos.

V. Dutkevičius buvo vedęs

Eleną Šaulinskaitę, malūnininko dukterį iš Verdulių kaimo, buvusio prie Arimaičių ežero. Paauglystėje „Vladzka“ lankydavosi gausioje, dešimties vaikų šeimoje, kurioje visi buvo muzikalūs ir muzikuodavo įvairiais instrumentais (armonika, smuiku, mandolina, gitara). Elena su seserimi Jadvyga jaunystėje dainavo bažnytiniam chore. V. Dutkevičius ją vedė 1921 metais, užaugino keturias dukteris.

Radviliškėnas V. Dutkevičius, kaip ir daugelis to meto užmirštų veikėjų, buvo vienas iš XX amžiaus pradžios aktyvių chorinės muzikos ir mėgėjiškų teatrų dalyvių, prisidėjęs prie lietuviškojo kultūrinio judėjimo pirmaisiais Nepriklausomybės metais.

Naudota literatūra

1. Bugailiškis Pelikšas. Gyvenimo vieškeliais. Šiauliai, 1994.
2. Kaveckas Konradas. Juozo Naujalio gyvenimas ir kūryba. „Muzikos barai, 1939, nr. 10.
3. Lietuvos literatūros ir meno archyvas: LLMA F 301–1– 43.
4. Maknys Vytautas. Lietuvių teatro raidos bruožai. Vilnius, 1972.
5. Muzikos enciklopedija. A–H, t. 1. Vilnius, 2000.
6. Peledžiūtė-Norvydienė Marija. Mano sesėms. Vilnius, 1969.
7. Šiaulių „Aušros“ muziejus: ŠAM I–S 161; ŠAM I–S 159 /1–2
8. Vakarų Lietuvos katalikiškoji kultūra. III. Klaipėda, 1996.
9. Zubrickas Boleslovas. Lietuvos chorų istorija. Vilnius., 1994.
10. Zubrickas Boleslovas. Pasaulio lietuvių chorvedžiai. Enciklopedinis žodynas. Vilnius, 1999.

Lietuvių literatūros ir meno instituto, Šiaulių „Aušros“ muziejaus ir autorės archyvų nuotraukos

TARP TALENTINGIAUSIŲ KRAŠTIEČIŲ

Jonas LINKEVIČIUS

Rašytojo JURGIO JANKAUS 100-osioms gimimo metinėms

Prozininkas Jurgis Jankus yra tarp talentingiausių iš Baisogalos krašto kilusių menininkų, lietuvių prozoje užimantis vieną garbingiausių vietų. Rašyti apie jį, savo kraštiečių, savitą rašytoją ir gimtojo krašto patriotą, nėra lengva. Jis – ne tik produktyvus, vientisas ir daugiabriaunis meninio žodžio

meistras, bet kartu ir paprastas – savo gyvenimu, kūryba, mintimis, troškimais, užmojais, – pats baisogalietiškiausias visoje mūsų literatūroje. Buvo lemta, kad dvidešimčia metų vėliau teko mokytis tose pačiose Baisogalos ir Šeduvos mokyklose, kuriose jis mokėsi, o paskutinį gyvenimo etapą, atkūrus

nepriklausomybę, ir artimai bendrauti, ruošti leidybai, redaguoti pakartotinai bei naujai leidžiamas knygas.

Kai 1938 m. mūsų kraštietis jaunas mokytojas J. Jankus vienu metu išleido du romanus, jis iš karto pasidarė žinomas visoje Lie-

tuvoje. Mokiausi tada Baisogalos pradžios mokyklos penktajame skyriuje ir, išgirdęs apie iš miestelio pašonėje buvusio Biliūnų kaimo kilusio rašytojo pasirodymą per atlaisdus ar kuria kita proga, skubėdavau pamatyti gyvą romanų „Egzaminai“ ir „Be krantų“ autorių. Netrukome ir perskaityti tuos romanus apie mokytojų seminariją, jos auklėtinius, kurie patys tapo pedagogais. Žavėjo juose įkūnyti jaunimo idealai, kritiškas požiūris į pasitaikiusius pedagogų trūkumus, pažįstama aplinka, nuoširdus, šiltas pasakojimo tonas. Kiek vėliau, fašistinės okupacijos metais, mes, Šeduvos gimnazistai, su didžiausiu nekantrumu laukdavome naujo, tais metais vienintelio Lietuvoje leidžiamo jaunajam skaitytojui „Žiburėlio“ žurnalo numerio su J. Jankaus apysakaitės „Vientautų berniukai“ tęsiniumi. Žavėjo ketvirtojo skyriaus mokinuko žygdarbis, jo narsa, Vasario šešioliktosios išvakarėse iškėlusis ažuole draudžiamą trispalvę ir vyriškai atlaikius kibų enkavėdisto tardymą bei šiurkštų kalinimą. Gaila, greit tie kūriniai dingę iš bibliotekų, pasidarė draudžiami.

Biliūnai – rašytojo tėviškė, kurioje jis gimė 1906 m. liepos 27 d. (rugpjūčio 9). Buvo tai nemažas, atokiau nuo vieškelio, pačioje mėlynuojančio miško pašonėje įsikūręs kaimas, kuriame, 1923 m. visuotinio gyventojų surašymo duomenimis, 29 sodybose gyveno 160 gyventojų. Dvi nedidelės kalvos tarsi sūpavo medžiuose skendusias sodybas, vienas pakeldamos, kitas nuleisdamos. Jankų sodyba glaudėsi kalvos, vadinamos Gudakalniu, šlaite. Pirkia buvo dūminė, su nedidukais langais. Čia smalsus berniukas augo, artimai susipažino su tuometinio kaimo buitimi ir vargais Pirmojo pasaulinio karo metais. Po karo lankė Baisogalos pradžios mokyklą, mokydamasis ketvirtajame skyriuje ėmė rašyti į spaudą. Čia jo tėvų ir brolių kapai, gyvena Jankų giminės atžalos. Tos

apylinkės žmonės, jų XX a. pirmosios pusės butis, peizažas, ypač miško vaizdai, gyvoji kalba su tarimine leksika užima pačią ryškiausią rašytojo kūrybos erdvės dalį.

Kai 1991 m. rudenį J. Jankus po keturiasdešimt septynerių metų prievartinio išsiskyrimo su gimtuoju kraštu atvyko viešnagėn, pakartotinai „Aukštupių“ serijoje buvo išleisti jo pirmieji romanai, „Vyturio“ leidykloje spaudai ruošiau jo literatūrinės pasakas ir jau galėjau džiaugtis man adresuotais pirmaisiais laiškais. Tad visai natūraliai mėnesiui išsiruošėm į kelionę, kurios tikslas – aplankyti rašytojo širdžiai artimiausias Lietuvos vietas ir žmones.

Pirmoji mudviejų kelionės diena saulėtą rugsėjį – iš Kauno į Baisogalą plentų. Stabtelėjome Kėdainiuose, kur, baigęs Šeduvos progimnaziją, 1925–1927 m. mokėsi mokytojų seminarijoje. Skubėjome į gimtinę. Pirmiausia aplankėme Simono ir Veronikos Jankų, rašytojo tėvų, kapą senosiose Baisogalos kapinėse. Atsiklaupė prie paprasto antkapėlio. Su tikriausiai motinos išmokyta malda lūpose. Dėkingas tėvams už įdiegtą tiesumą ir tvirtybę. Ant to kapo, vienoms gėlėms nužydėjus ar pamerktoms nuvytus, sodinamos ar pamerkiamos vis kitokios.

Kaip man atrodė, patį stipriausią per visą kelionę jausmų antplūdį išgyveno nuvykus prie buvusio kaimo, buvusios gimtosios sodybos, kurių vietoje plytėjo didžiulis vasarojaus ražienų laukas, pamargintas žaliais, dorojant derlių išbarstytų ir sudygusių javų lopinėliais. Ne kartą yra rašęs ir pasakojęs apie graudų atsisveikinimą su tėviške vos ne pusšimčiui metų. Kai 1944 m. vasarą, po ilgų dvejonų apsisprendęs trauktis nuo artėjančios smurto bangos į Vakarus, nuvyko į gimtąjį Biliūnų kaimą motinai ir broliui pasakyti sudiev, dar tebestovėjo gimtoji dūminė pirkia, o prie jos kieme puikavosi į galingą medį iškerojęs ažuolas.

Vėliau laiškuose ne kartą su širdgėla prisimindavo tą tėvo sodintą galiūną, vis klausdamas, kam nukirto tą medį, kam jis užkliuvo. O nugriovė jį todėl, kad visą Biliūnų kaimą perkėlė į kitą kelio pusę, gal už poros kilometrų, į kolūkinę gyvenvietę virtusį Diauderių kaimą, ir buvusių sodybų ažuolams nebuvo lemta ilgiau išsilaikyti dideliame, kaimo vietoje atsivėrusiame lauke, galingos technikos vagojamame, melioruojamame.

Pačioje kelionės pradžioje aplankėme Baisogaloje įsikūrusį rašytojo sūnėną Petrą Jankų, tris dukterėčias, gyvenusias Radviliškio rajone, dar dvi – Raseiniuose ir Vilniuje, Diauderiuose – brolio Jono našlę, pas kurią į viešnagės pabaigą susitikti draugėje su dėde susirinko nemažas artimų giminaičių būrys.

Ilgam įsiminė rašytojo J. Jankaus susitikimai su Baisogalos visuomene, su vaikystės ir jaunystės draugais. Garbingas svečias prisiminė savo mokslus Baisogalos pradinėje, kurią baigė 1922 m., becenzio, bet tikrai doru ir talentingu pedagogo mokytojo Vlado Kulpavičiaus skatinamas ir remiamas. Turėjo ką prisiminti ir susitikime su Šeduvos vidurinės mokyklos mokiniais ir mokytojais. Tais pačiais 1922 m., baigęs pradinę, išlaikęs egzaminus į antrąją klasę, mokėsi Šeduvos progimnazijoje. Čia smalsus pauglys perskaitė viską, ką surado bibliotekose, pas mokytojus ir kunigą P. Raudą. Skaitė ne tik beletristiką, bet ir rimtesnę, filosofinę literatūrą, knygas vokiečių kalba, aktyviai reikėsi kaip literatas. 1923 m. spaudoje pasirodė jo pirmieji kūrėliai.

Stabtelėjome ir Šiauliuose. Susitikome su šiauliečiais, lankėmės buvusios mokytojų seminarijos, kurią baigė 1929 m., rūmuose. Didelį įspūdį rašytojui paliko Kryžių kalnas, kuriame tąkart lankėsi net tris kartus, apsilankymo proga pastatė jame kryžių.

Iš rašytojo laišku žinojau apie

didelį jo norą aplankyti tas vietas, kuriose mokytojavo, „**susitikti su vaikais**“, jeigu dar kur yra. Gal pasisektų aną ir dabartinį metą „**sudėti į kokią knygpalaikę...**“ Su ta mintimi, nei planuodami, nei tvirtai žinodami, kur sustosime kitą dieną, patraukėme per Šiaulius Žemaitijos, Baltijos link.

Pirmoji jauno mokytojo darbovietė baigus mokytojų seminariją – Juodkėnų pradinė Raseinių rajone. Mokyklos, kur ji buvo, neradome, o ūkininkų Vyšniauskų namus, kuriuose gyveno, ir buvusią savo mokinę Levutę atpažino. Tą pačią Levutę, kurią beveik prieš šešiasdešimt metų po ketvirtaskyrių egzaminų kaimyninėje Surmantų mokykloje parsivežė ant savo kelių užmigusią. Toji iš karto neatpažino buvusio mokytojo, bet kai išsiaiškino, kas ir kaip, šnekai nebuvo galo. Žiūrindami senas nuotraukas, prisiminė artimuosius, tos apylinkės žmones, gyvus ir mirusius, išstremtus ir nukankintus.

Stabelėjome ir netolimuose Ražaitėliuose, kur irgi mokytojauta. Gero pusdienio neužteko Kybartams Raudonės pašonėje, kur darbuotasi septynerius metus, pastatyta mokykla. Po metų J. Jankus laiške parašė: „Kybartų mokykla, ta, kurią tada iš tolo tematėm, buvo modelis „Nakties ant morų“ mokyklai, kurioje liežuvio nesuvaldęs ūkininkas slapstėsi“. Pirmą lankymosi Kybartuose dieną sukome iš vienkiamio į vienkiamį. Mano bendrakeleivis labai norėjo vėl pamatyti ne tiek tas vietas, bet svarbiausia – kas išėjo iš tų jo mokytų vaikų. Po poros savaičių rašytojas į Kybartus vyko antrą kartą. Išsiskyrus pasipylė laišakai. Atvykęs į Lietuvą po metų antrą ir paskutinį kartą, J. Jankus gal labiausiai ir buvo laukiamas Kybartuose.

Viešėdami Jurbarkę, aplankėme ir vieno artimiausių bičiulių rašytojų – Antano Giedriaus sodybą prie Nemuno, miesto pašonėje, kur praleistas paskutinis 1944 m. mėnuo Lietuvoje, iš kur tų metų spalio 9 d.

„ties Smalininkais perėjom sieną. Ten perėjom per Nemuną tiltu, kurį po pusvalandžio patys vokiečiai susprogdino. Tada irėjome kiekvieną dieną vis tolyn, kol atsidūrėme Berlyne, o pavasarį, kai rytinę Berlyno pusę patrankos

praetim, kuri niekada nebuvo išblėsusi ar primiršta. Kai aplankėm poeto Vytauto Mačernio kapą Šarnelėje, prisiminė vienintelę kelionę su poetu vokiečiųmečiu į Plungę, į literatūros vakarą. Nepamiršamos ir atkaklios J. Jankaus mokslo

Sugrįžęs į gimtinę, Jurgis Jankus (priekyje, kairėje) aplankė Kryžių kalną. Šalia jo – pedagogė M. Linkevičienė

griovė, išėjom į Šiaurę. Visi penki išlikom gyvi ir gal net sveiki, pakeliui net šešto susilaukėm“ (Jankus J. Autobiografija. Kn. Egzodo rašytojai. Vilnius, 1994, p. 325.)

Ta mudviejų kelionė nuo Baisogalos iki Nidos ir atgal buvo kupina įspūdingų rašytojo susitikimų su

draugų, gyvenusių tuomet Palangoje, Panevėžyje ir kitur, paieškos, atnaujinusios prieš šešis ar net septynis dešimtmečius nutrauktą draugystę. Gyvenant JAV, atsirado ir naujų pažinčių, naujų draugų iš Lietuvos, kurie svetingai būdavo

sutinkami Ročesteryje ar Detroite, su kuriais buvo susirašinėjama. Susipažinau su jais prisiėmęs malonią pareigą – išdalyti kaip dovaną visą šimtą naujai išleistos rašytojo knygos egzempliorių giminėms, kybartiečiams, juodkėniečiams, kauniečiams, vilniečiams, neužmirštant ir Alytuje gyvenusios krikšto dukters.

Atsidūręs priverstinėje emigracijoje, apsistojo šiaurės Vokietijoje. Teko patirti net aštuonių pabėgėlių stovyklų nelabai kam reikalingo žmogaus likimo kartėlį. Kiek lais-

smybės slogučio. Už ją, pačią romaniškiausią autoriui iš visų jo romanų, buvo paskirta Švietimo vadybos premija. Vokietijoje stovyklų laikais „Žiburio“ savaitraštyje pradėjo spausdinti romaną „Pušis“, kurį užbaigė pačiame gyvenimo saulėlydyje.

Savo kūrybinį kelią pradėjęs nepriklausomoje Lietuvoje, visu ūgiu kaip rašytojas J. Jankus iškilo 1950 m. atsidūręs JAV, apsigyvenęs Ročesteryje (Niujorko valstija), mieste už dešimties kilometrų nuo didžiulio Ontarijo ežero, ne

preso“. Nelengvomis sąlygomis kūrė ir leido knygas („**skaitymui ir rašymui tegalėjau skirti tik tas valandas, kurių niekam nereikėjo“**). „**Taip išėjo, kad duonai čia reikėjo skirti pusę dienos. (...) Į kitą pusę reikėjo sutalpinti šeimos rūpesčius (atsivežiau keturis vaikus nuo penkerių iki aštuonerių metų), gyvo bendruomenės nario pareigas. Į tą patį pusdienį turėjo įtilpti skaitymas, rašymas ir, žinoma, miegas“** (Jankus J. Vertybes reikia kurti savo namuose. *Metai*, 1991, nr. 9, p. 94). Visus

Jurgis Jankus (centre) su giminaičiais detrotiškiais 1998 m.

viau atsikvėpė apsistojęs Štadės mieste prie Elbės. Mokytojavo. Jautėsi privilegijuotas, nes kaip gimnazijos mokytojas buvo gavęs savo šešių asmenų šeimai atskirą kambarį. Iš pradžių, ką tik mėgino rašyti, viskas atrodė beprasmiška, todėl ką pradėjęs metė į šiukšles. Praėjo gerokai laiko, kol užsikabino už novelių romano „Naktis ant morų“. Tą knygą parašęs, pasijuto išsilaisvinęs iš skaudaus bepra-

per toliausiai nuo Kanados sienos. Keturis su kaupu dešimtmečius išgyveno mieste, kuriame tautiečių gyventa ne per daugiausia, ten entuziastingai organizavo vadina muosius vieno rašytojo literatūros vakarus-rečitalius, dailės parodas, ten sulaukė ažuolų amžiaus ir pasiekė kūrybos aukštumų. Nors pragyvenimui, vaikų mokymui teko imtis fizinio darbo metalo fabrike prie „**ligi kaulų smegenų įsiėdusio**

septynerius metus teko slaugyti sunkiai pasiligojusią žmoną. Fabrike susižeidus ranką, sulaukus šešiasdešimt dvejų metų, turėjo išeiti į pensiją. Literatūrinis darbas lietuvių rašytojui ne tik nebuvo pelningas, – neretai leidžiant naują knygą ne tik honoraro negaudavo, bet ir savų pinigų tekdavo pridėti. Visą laiką slėgė ne kūrybos, o leidybos sunkumai. Po žmonos mirties

likęs vienas nesijautė vienišas, bet vis tiek traukė prie artimųjų, kurie gyveno už tūkstančio ir daugiau kilometrų, be to, ir sveikata ėmė silpti. „1992 m. pavasarį, - kaip rašė laiške, - **plaučiai ir širdis paguldė ligoninėn. Vaikai visiškai rimtai suskato spausti, kad pas kurį iš jų kelčiau. Paklusau**“. Pasirinko Redfordą, Detroito priemiestį, nes tame krašte buvo daugiausia vaikaičių ir provaikaičių. Pardavė namelį Ročesteryje, susirinko, kas, atrodė, gali būti reikalinga, kai ką, - daugiausia knygų ir nuotraukų, - išsiuntė į Vilniaus universitetą, Kauno Maironio muziejų, Baisogalos vidurinę mokyklą ir 1992 m. pabaigoje persikėlė pas vyriausiojo sūnaus našlę marčią Danutę. Turėjo daugybę planų, dirbo išsijuosęs prie anksčiau sukurtų kūrinių rankraščių, bet sveikata nepaliovė šlubavus. Vis laiškuose ragindavau sugrįžti prie „Pušies“. 1998 01 06 laiške rašė: „**Praeitą vasarą išsitraukiau iš palovės visą tūkstantį „Pušies“ puslapių ir pradėjau „perrašinėti“. Apie pusę jau apdorojau, tai nesinori, kol šiek tiek galiu, numesti į šalį. Sakau, gal spėsiu. (...) Doktoras ligoninėje paklausė: „Ką daryti, jeigu širdis sustotų? Jungti prie mašinų ar ne“? Pasakiau: „Jeigu jau sustotų, tegu ir stovi“**“. Paskutiniuosius trejus metus gyveno globojamas sūnaus Almio Ocean Cityje, netoli Vašingtono. Visomis jėgomis įsikibęs į „Pušį“. 2002 05 25 rašytame laiške pranešė: „**Pabaigiau „Pušį“, tikriau tariant, antrą pusę iš naujo parašiau. Rankraštis išaugo iki 900 puslapių**“. Sunkus, be galo sunkus buvo tas rašymas. („**Pramokau rašyti atsigulęs, prie stalo negalėjau ilgiau rašyti kaip 5-10 minučių**“). Kurį laiką net rankos pakelti negalėjo, užaugo priverstinė barzda. Taip besigalynėjęs su nebaigtais darbais ir vis silpstančiomis jėgomis, 2002 06 12 sustojo plakusi Jo darbu, kūryba, nesibaigiančiais rūpesčiais gyva širdis. Bebaigiant

devyniasdešimt šeštuosius...

Jurgio Jankaus kūrybinis palikimas didžiulis ne tik kiekybe, bet ir, svarbiausia, svarus aukšto meniškumo praba. Jo plunksnai priklauso septyni romanai, tiek pat novelių, apysakų, autoriaus vadinamų pasakojimais, rinkinių, trys literatūrinių pasakų vaikams knygos, dvi apsakymų knygos ir drama. Pasireiškė J. Jankus ir kaip originalios meninės publicistikos autorius. Apie atskirų rūšių ir žanrų kūrinius dėl neplačios straipsnio apimties tenka kalbėti prabėgomis. Apie juos, ypač apie romanus, nemažai rašyta, be to, jie patys kalba už save ir laukia besidominčiųjų šio rašytojo kūryba susipažinti su jais be tarpininkų.

Atskiromis knygomis išleisti J. Jankaus romanai apima plačią laiko ir veiksmo erdvę. Kiekvienas iš jų vertas atskiro dėmesio ir išsamaus nagrinėjimo. Pirmieji romanai „Egzaminai“ ir „Be krantų“, išleisti 1938 m., - trisdešimt dvejų metų prozininko debiutas. Parašyti jie dar neišblėsus mokytojų seminarijoje patirtiems įspūdžiams, remiantis asmenine autoriaus, dešimtmetį dirbusio pradinių mokyklų mokytoju, patirtimi. Trečiasis romanas „Naktis ant morų“, išleistas Vokietijoje, praėjus dešimčiai metų nuo pirmųjų pasirodymo. Kaip pats autorius teigė laiške redaktorei R. Jurgelėnaitei, „**knyga parašyta remiantis „epochos patirtimi. Tiesa, joje nėra nei Stalino, nei Hitlerio, bet yra jų niekinamas žmogus. Be to, joje atkurtas ir epochos tęstinumas, vėliau paties gyvenimo paliudytas**“ (J a n k u s J., 1990 m. laiškas. Str. autoriaus archyvas).

Realistiniame kūrinyje, novelių romane „Naktis ant morų“, pirmiausia regime nežmonišką nacizmo veidą, susiduriame su ištisų tautų ir pavienių žmonių naikinimo siaubu. Visu romanu griežčiausiai protestuojama prieš pastangas bet kokiomis priemonėmis padaryti erdvės vokiečių tautai, kad, - kaip

sako užkietėjęs nacistas pulkininkas, vienas iš ryškiausių romano veikėjų, „kruvinas svetimu krauju“, pasaulyje įsiviešpatautų „vienas Dievas, vienas vadas, vienas įstatymas“. Ar nebus tik šis romanas ir pirmas kūrinytis lietuvių literatūroje, kuriame, greta su fašizmu, nuvainikuojamas ir bolševikinis socializmas, užsimojęs sunaikinti kiekvieną, kuris tik gali būti jam nenaudingas. Apie šį turiningą romaną būtų galima pasakyti ir tai, kad jo autorius pasireiškė kaip talentingas intrigos meistras, gebąs pavilioti skaitytoją stipriais herojų išgyvenimais, didžiulių sukrėtimų, masinių batalijų vaizdais, palengva aiškėjančiomis paslaptimis. Kad visose novelėse yra ne tik drastiškų scenų, bet ir jaudinančių humanizmu momentų, didelių tiesų, kurios pasakomos paprastais žodžiais.

Trys romanai - „Paklydę paukščiai“ (1952 m.), „Namas geroj gatvėj“ (1954 m.) ir „Anapus rytojaus“ (1978 m.) - išleisti jau gyvenant už Atlanto. Du pirmieji sukurti remiantis ikikarinių metų patirtimi ir atsiminimais, o paskutiniojo veiksmas vyksta jau Amerikoje, perėjus į „**nebūtus ar negirdėtus atsitikimus**“.

Paskutinis, ilgai brandintas romanas „Pušis“ (2004) atskira knyga išleistas Vilniuje po rašytojo mirties, JAV lietuvių ir Dariaus Jurgučio jaunimo fondų, Detroito ateitininkų bei skautų, net 170 Amerikoje gyvenančių lietuvių lėšomis. Postmodernizmo literatūros kritikoje sąlygomis didesnio atgarsio jis kol kas nesulaukė (per daug moralinio maksimalizmo! Be to, vaizduojami tolimi laikai - Pirmasis pasaulinis karas, kaizerinės Lietuvos savanorių būrio įsijungimas į kovą dėl nepriklausomybės - dabar tai nemadinga...). Mums, J. Jankaus kraštiečiams, šis romanas, labiau negu kuris kitas, susijęs su rašytojo biografija, su jo gimtuoju kraštu, jo istorija, etnine kultūra,

Susitikimo su J. Jankumi Radviliškio bibliotekoje akimirka

buitimi, yra suprantamas ir artimas. Paprasto baisogaliečio drama papasakota pasikliaujant savita stilistika, išlaikant baisogaliams būdingą leksinę, gramatinę ir sintaksinę sandarą. Labai pažįstama ir veiksmo aplinka, kraštovaizdis, vietovardžių pavadinimais atitinkantis realybę (Būdai, Degėšiai, Dvareliai, Gankiai, Miškiniai, Šilaliai, Valatkoniai...). Daugelio romano veikėjų pavardės iš kūrinyje vaizduojamos erdvės (Burnys, Bložė, Bartkus, Morkys, Lazutka...), neretai paimti ir faktai iš jų tikrovės (mini tėvą Stanislovą, kuris prie pirmosios Komunijos rengė). Tikimės, romanas „Pušis“ dar susilauks didesnio kritikos dėmesio ir bus deramai įvertintas.

Liūdniau dėl tų romanų, kurių rankraščiai dingę per karo sumaištį, ir dėl tų, kurie tikrai verti leidėjų dėmesio, bet vis dar tebuvo publikuoti tik „Draugo“ dienraštyje, seniai laukia savo eilės leidyklose. Dingęs romano „Jeronimas“, kurį buvo galima išleisti 1940 m., rankraštis, reikia tikėtis, išleisdamas knyga, būtų deramai pratęsęs dviiejų pirmųjų pedagoginę temą. Tik rašytojas negalėjo derintis prie „naujos tvarkos“, atsisakė taikyti jį pagal bolševikinį užsakymą, pasikeitus okupantams, vėlgi knygų leidyba visiškai sustojo. Kai po

keturiasdešimt septynerių metų pertraukos apsilankė Lietuvoje, tai ne tik romano, bet ir „Verpstelio pasakos“, savotiško ūkininkės epo, rankraščių jau ir pėdsakų neaptiko, nors turėjo vilčių.

Atkūrus nepriklausomybę, atsiradus galimybei leisti iš Lietuvos 1944 m. pasitraukusių rašytojų kūrybą, J. Jankus buvo prisimintas su pirmaisiais. 1990- 1992 m. buvo pakartotinai išleisti jo keturi romanai (prie trijų pirmųjų romanų „Aukštųjų“ serijoje dar ir „Namas geroj gatvėj“ (1952 m.), o 1994 m. – literatūrinių pasakų „Po raganos kirviu“ ir „Senas kareivis Matatutis“ knyga. „Vagos“ leidyklai pageidaujant, spaudai skubiai buvo parengtas ir naujo romano „Niekam nereikalingi“ rankraštis. Šiame romane rašytojui, pirmajam mūsų literatūroje, plačioje drobėje pavyko jam pasiekiamu meniniu lygiu pavaizduoti iš Lietuvos 1944 m. besitraukiančių tautiečių kančias ir grėsmingą pavojų būti sugrąžintiems atgal, tiesiog į kruvinas rankas tų, nuo kurių pasirinko skausmingą pasitraukimo iš tėvynės kelią. Ir apie šio romano menišumą galima kalbėti kaip apie rašytojo pasiektą naują aukštumą, apie daugiaplanio kūrinio vientisumą, jo istorinį autentiškumą, savitus dramatinės įtampas sąlygomis

susiformavusius veikėjus. Bet, deja, pažadai liko pažadais, o rankraštis – leidyklos stalčiuose.

Panašus likimas ištiko ir paskutinį J. Jankaus romaną „Negyventų dienų našta“. Iš paties autoriaus gavęs rankraštį, pasiūliau „Žuvėdros“ leidyklai. Leidyklos vadovas, žinomas literatūros kritikas, buvo sužavėtas kūrinium, parengė jį leidybai, bet jau kelinti metai, negaudamas paramos iš Kultūros ministerijos, nesiryžta jo spausdinti. Iš tikrųjų šis romanas, kaip ir ankstesnieji, yra naujo ir savito turinio, meninės raiškos. Jo centre – karo ir sovietinės okupacijos išblaškytų lietuvių gyvenimas praejus ketvirčiui amžiaus. Veiksmo vieta – Amerikos užkampis, į kurį likimas nubloškė daug kentėjusius ir nukentėjusius tautiečius. Tai iš tėvynės išrauti, o svetimojoje šalyje neprigiję žmonės, negalintys pamiršti savo praeities. Čia jie – kaip rudenį išskridę ir pakelėje nutūpę paukščiai. Ištikimybė ir moralinė švara – pačios didžiausios jų dorybės. Dideli praradimai, stiprūs išgyvenimai, iki paskutinės ribos įtempta veiksmo spyruoklė. Rašytojas tarsi brenda į skirtingų charakterių žmonių srovę, skverbiasi į juos tarsi iš vidaus, į vidinį vyksmą, tyliausias nuojautas, į kiekvieno paslaptis, vyrų ir moterų santykiuose slypinčius netikėtumus. Šio romano išleidimas galėjo tapti pačia geriausia dovana skaitytojui rašytojo šimtojo gimtadienio proga, bet galimybė praleista.

Ne mažiau už romanus patrauklios ir vertingos septynios stambios novelių, apsakymų ir apsakų, autoriaus vadinamų pasakojimais, knygos. Gaila, pakartotinai nė viena iš jų neišleista ir dėl to mažai kam teprieinama. O jau pirmuoju rinkiniu „Pirmasis rūpestis“ (1951 m.), tokiais apsakymais kaip „Velnio bala“, „Dubenėlis“, „Paminklas“ rašytojas užsirekomendavo neabejotinai gebėjimu kasdienius gyvenimo įvykius, net nereikš-

mingas smulkmenas įprasminti ir iškelti į meno aukštybes. Paminėti apsakymai išliko chrestomatiniais. Antros pasakojimų knygos teko laukti ištisus du dešimtmečius. Toji knyga, „Užkandis“ (1973 m.), kuriai autorius visą dešimtmetį dairėsi leidėjo, dar labiau įvirtino J. Jankaus, kaip pripažinto novelisto, apsakymų, apsakų meistro, pozicijas ir paskatino jį atsidedti šiems žanrams. Per du dešimtmečius nuo trečiojo romano išleidimo teisėjo tik vienas – ketvirtas, tuo pat metu smulkesnės prozos – net penki. Juose („Ir nebeapsimatėm“, 1977 m., „Kol esu čia“, 1979 m., „Paparčio žiedas“, 1982 m., „Klajojančios liepsnos“, 1984 m., „Tėvas Venancijus ir jo Matilda“, 1988 m.) apimta daug kitų mūsų prozininkų mažai ar visai neliestų temų. Dėmesio centre – tautiečių išėivijoje gyvenimo, šeimos santykių, meilės, kaltės ir atsakomybės, kaimo ir miesto problemos. J. Jankus – apsakyminkas – sugebėjo suintriguoti skaitytoją vaizduojamų įvykių įtampa („Muškit būgnus“, „Tavo rankos švarios“), meistriškai su realybe siejo pasakų vizijas („Paparčio žiedas“, „Šiapus ir anapus“). Jo pasakojimai turi tvirtą psichologinį pagrindą („Mergaitė“), pasižymi išskirtiniu dialogų gyvumu, sakinio, žodžio skaidrumu („Tėviškė“, „Kol esu čia“). Keli tų rinkinių pasakojimai būtų galėję sudaryti puikią apsakymų ar apsakų rinktinę. 1991 m. viešėdami Nidoje gyvai diskutavome dėl būtinumo sudaryti ir išleisti tokią rinktinę (tada tai buvo įmanoma), tačiau autorius buvo neperkalbamas, jis pageidavo, kad pakartotinai atskiramis knygomis būtų išleisti visi septyni rinkiniai. Šis jo noras tada negalėjo būti vykdomas, o ateityje – tuo labiau.

J. Jankus, kaip apsakų meistras, pradėtas minėti gana vėlai, 1996 m. Tais metais Šiauliuose, minint rašytojo devyniasdešimtmetį, išleista apysaka „Papelkių Skripstūnas“. Recenzentai, tikriausiai mažai ką

težinantys apie jos autorių, didelę, beveik šešiasdešimtmetę jo kūrybinę patirtį, jo prozą, rėžė iš peties. O juk ši apysaka – legenda ne legenda – priimtina kaip rašytojo siekis ištrūkti iš įprastinių konvencijų ir hiperbolizuotu siužetu, modernesnės fantastikos elementais, romantizuotu Mikelandželko nagingumo ir jėgos dievadirbio paveikslu, sufantastinta ir sudvasinta veiksmo tėkme, aplinka ir gamta pasakyti, kad net rūstus bolševikmetis nepajėgė sužlugdyti paprasto, o kartu nepaprastai talentingo liaudies menininko.

J. Jankų, kaip patį azartiškiausią pasakotoją lietuvių apsakijoje, pirmoji pastebėjo ir reikliai įvertino literatūrologė Jūratė Sprindytė veikale „Lietuvių apysaka“ (1996 m.). Jos akiratin pateko net aštuonios apsakos. Jeigu prie jų pridėsime „Papelkių Skripstūną“, „Severiuką“ (2000 m.), „Ipatėlio šnekas“, publikuotas „Draugo“ dienraštyje, tai turėsime vienuoliką šio žanro kūrinių. Taigi J. Jankaus apsakos galėtų sudaryti kelias solidžias knygas, kurios patvirtintų, kad jų autorius, mokslininkės žodžiais, **„išsiskiria tuo, kad jo apysakose, kaip jokio kito egzodo prozininko, susikryžiuo visos temos ir tendencijos: tradicinis kaimas, vaikystė, karo realijos (...). Čia tikra meninių formų laboratorija, etnografinis realizmas, subtilus psichologizmas, vidinis monologas, sumazgyta fabula, detektyvo intriga, netikėtas finalas, žvitrūs dialogai, ekspresionistinis blyksnis, ekspresijos šuoras, lyrizmo proveržis ir drauge – nepaprastas naracijos skaidrumas (...). Išorinis stiliaus paprastumas – tariamybė, nes didžiausias krūvis tenka intrigai, strimagalviškai situacijų kaitai, dialogams – veikėjų dvikovos įrankiams, potekstei“** (S p r i n d y t ė J. Lietuvių apysaka. Vilnius, 1996, p. 228).

1991 m. kartu su J. Jankum teko dalyvauti susitikimuose su mokslieiviais Plungės ir Radviliškio ra-

jonuose ir savo akimis regėti, kaip dėmesingai, entuziastingai buvo sutiktos paties autoriaus skaitomos „Severiuko“ ištraukos. Pavyko šią apysaką įpiršti „Lietaus“ leidyklai, o ši, gavusi paramą, ją, skoningai apipavidalintą, išleido. Joje vėl – talentingas liaudies menininkas – nenumaldomas kovotojas prieš okupantus. Ši apysaka įtaigi ir savo tautine-patriotine dvasia, psichologinė pačia tikriausia šio žodžio prasme. Pasakojimo tonas rimtas, lyriškas, bet nestokojama ir humoro, komiškų epizodų, padavimų fantastikos. Ji žavi ne tik jaunąjį, bet ir vyresnio amžiaus skaitytoją.

Negalima pamiršti ir J. Jankaus – dramaturgo. Tiesa, atskira knyga teisleista tik drama rezistencijos kovų tema „Peilio ašmenimis“ (1963 m.), bet rašytojo plunksnai priklausė ir daugiau šios rūšies kūrinių. Fašistinės okupacijos metais specialiai Kauno jaunajam teatrui parašytos dramos „Audronė“, „Sūnus“, jos buvo įtrauktos į repertuarą. „Audronė“ ilgai išsilaikė išėivijos teatruose. Derėtų ir jų neužmiršti. Jei ir neišleidžiant atskiramis knygomis, tai bent įvertinant kaip atskirą rašytojo kūrybos dalį.

J. Jankus – ne tik talentingas prozininkas, dramaturgas, vaikų rašytojas, bet ir publicistas, metraštininkas. Didžiulį, rūpestingai artimos rašytojui literatūrologės Dalios Kuizinienės sudarytą ir „Vagos“ leidyklai jau senokai įteiktą rankrašį „Dienų nuotrupos“ skaičiau su dideliu dėmesiu ir malonumu. Sunku tikėtis knygos artimiausiu metu, o kiek tuose straipsniuose, apybraižose, per visą pusšimtį metų išbarstytuose Vokietijoje, Amerikoje leistuose periodiniuose leidiniuose, su didžia pilietine nuovoka ir talentingo rašytojo meistriškumu pateikta autentiškų faktų iš literatūros, meno, kultūros istorijos! Skaitydamas „Dienų nuotrupas“, praturtėji

ne tik žinių iš ano kultūros kranto, kuris dar menkai mūsų pažįstamas, bet ir suvoki, kad ten buvo daryta tai, ko likę gimtinėje daryti negalėjo. Iš straipsnių matyti, kad pats J. Jankus, kaip ir jo artimi bičiuliai dailininkas A. Dargis ir rašytojas A. Giedrius, nesijautė jaugę į Amerikos gyvenimą, sąmoningai už duoną atidavė tik fizinę savo pusę, o kiekvieną laisvą valandą turtino Lietuvos meno aruodus. Daug J. Jankaus publicistikoje, jo laiškuose, kurių susikauptė per pusšimtį, autorius biografijos, jo pastangų stengiantis išlikti nepriklausomam, nepaglemžtam, nenulenktam, randame svarstymų, prisiminimų, prisipažinimų, iš kurių ryškėja rašytojo asmenybė, kūrybos kryptingumas. Jis – vienas iš tų, kurie linkę kaip nors manytis patys, be partijų, draugijų, įtakingų galiūnų paramos.

Rašyti vaikams pradėjęs dar iki karo, J. Jankus emigracijoje pasireiškė ir kaip vienas iškiliausių vaikų literatūros kūrėjų. Jo atėjimas į šią literatūros sritį susijęs su pasirinkta specialybe, pedagogo triūsu. Besidarbuodamas su mažaisiais Girkalnio valsčiaus pradinėse mokyklose, jaunas mokytojas parašė jiems pasaką „Kalvis Darbeika“, kuri buvo išspausdinta 1932 m. trijuose pirmuose „Žvaigždutės“ numeriuose. 1942-1943 m. „Žiburėlio“ žurnale išspausdino apyskaitę „Vientautų berniukai“, vieną pirmųjų bandymų lietuvių literatūroje „**atskleisti bent skiautelę lenininės epochos**“, kuri neaplenkė ir vaikų. Už šią apyskaitę jos autoriui buvo paskirta pirmoji premija. Vokietijoje ir Amerikoje leidžiamuose vaikams žurnalėliuose „Saulutė“ ir „Eglutė“ J. Jankus buvo vienas iš aktyviausių bendradarbių, pasakų ir apsakymų autorių. Rimta paraiška vaikų literatūrai – literatūrinių pasakų „Po raganos kirviu“ (1953 m.) ir „Senas kareivis Matatutis“ (1956 m.) išleidimas, nors pats rašytojas nepripažįsta šias pasakas rašęs vaikams. Teko

jas rengti pakartotiniam leidimui jau nepriklausomojoje Lietuvoje. Ypač žavėjaisi pastarąja, laikau ją vienu geriausių šio žanro kūrinių visoje mūsų vaikų literatūroje.

Iš rašytojo laišku žinojau, kad Amerikoje iš rankų į rankas keliavo jo pasakų rinkinėlis, kurį „**kažin kas perrašė mašinėle, kažin kas ieškojo leidėjų, bet tuo metu vaikiškomis knygomis čia niekas nesidomėjo, tai, matyt, niekas ir nerizikavo įdėti keletą tūkstančių į vaikiškos knygos išleidimą**“. Šio darbo noriai ėmiausi, dirbdamas „Vyturio“ leidykloje.

Kaip parašė autografe „Auksinio Vabaliuko“ (1997 m.) autorius, iš tiesų pasakas rinkiniui į vieną vietą surankiojau iš „**visokių kampų kampelių**“, ir susidarė įspūdinga nemažų apimtimi penkiolikos pasakų knyga. Norėjosi išleisti ją kuo patrauklesnę, bet tam naujomis sąlygomis jau reikėjo ieškoti rėmėjų. Jų atsirado didžiulis būrys – per šimtą savos lietuviškos knygos brangintojų. J. Jankaus pageidavimu, knygą iliustravo jau pažįstama iš anksčiau išleistos jo knygos dailininkė Diana Radavičiūtė. Šio puošnaus rinkinio pasakos reikšmingai praturtino žanro lobyną naujoviškais aukšto meninio lygio kūrinių. Jie skaitomi su tokiau pat užsidegimu kaip ir bet kurie kiti to paties rašytojo įvairių žanrų kūriniai. Pasakos žavi idėjomis, pagrindiniais motyvais, tobula kompozicija, vaikystės pasauliu, šuoliais modernesnės pasakos link, negirdėtų stebuklų kaleidoskopu, natūraliais dialogais, šviežiais įvaizdžiais, detalėmis. Rašytojas veda savo pasakų, tarsi sudėliotų iš nedidelių pastraipėlių, laipteliais, nelyginant poezijos posmais, kuriuose su besikeičiančiais įvykiais ir nuotakomis jauti sruvenantį ritmingą žodį.

***

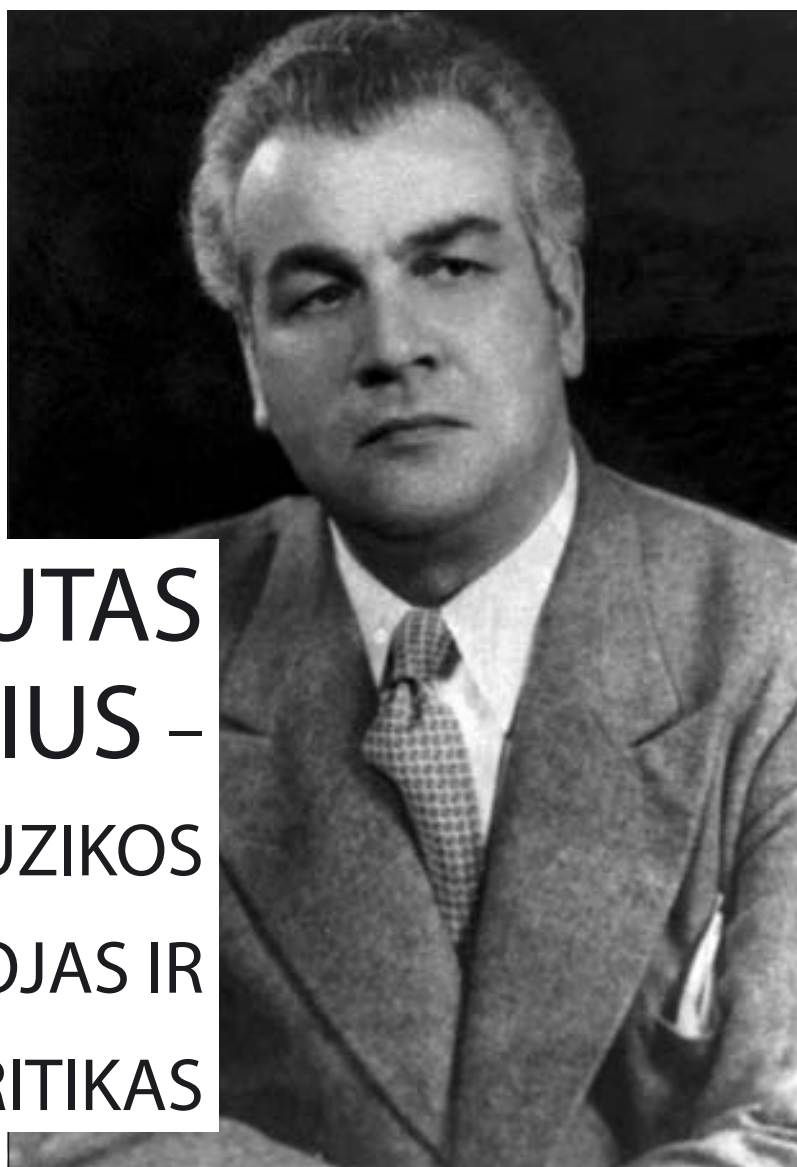
Prabėgomis apžvelgęs garbaus kraštiečio gyvenimą ir kūrybą, grįžęs prie jau išleistų ir dar neišleistų

knygų rankraščių, man rašytų laišku, aiškiai regiu, kad rašytojo J. Jankaus portretui reikia platesnės apžvalgos, tiesiog nemažos monografijos. Per šešis intensyvaus kūrybinio darbo dešimtmečius atliktas, sakyčiau, didelis menininko kūrybinis žygdarbis. Juk jo kūryboje telpa beveik visas praėjęs šimtmetis, tautiečių gyvenimas gimtojoje padangėje ir toli už jos! Ne tik kūrybiniam darbui jis neturėjo minimalių sąlygų. Nebuvo ir nėra palankių sąlygų ir jo kūrybos vertinimui. Susipažinus, kas apie šį didžio talento kūrėją parašyta tėvynėje ir svetur, aiškiai matyti, kad daug kur nuslysta paviršiumi dėl nežinojimo ir nepakankamo įsigilinimo, neįstengiant pajusti, kur jo raštų „**žodžių tarpais teka šiluma**“. Atramos, įtakų jo kūrybos vertinimui dažniausiai būdavo ieškoma ten, kur jos visai nebuvo. Jis pats ne viena proga yra sakęs ir rašęs, kad „**netiesioginės, o gal ir tiesioginės įtakos galėjo padaryti ne koks rašytojas ar filosofas, bet tapytojas Mikalojus Konstantinas Čiurlionis**“. Kiek apie J. Jankaus kūrybą teko skaityti egzodo kritikoje, neapleido mintis, kad jis vertinamas kiek rezervuotai, dirbtinai lyginamas su užsienio rašytojais ir tuo pasiremiant daromos nepagrįstos išvados. Gerai dar, kad pastangos sumenkinti jo talentą anksčiau ar vėliau pasirodė bergždžios. Gal tą jausdamas ir laiškuose rašė, kad „**daugeliui kritikų savo pasaulėžiūros, savo politinės grupės, net kraujo giminystės žmonės buvo ir tebėra didesni, negu esą už to rato ribų**“, kad „**ideologinės grupės joms priklausančius kūrėjus keliančios į aukštybes, nuo nepriklausančių nusisukančios**“.

...Su viltimi, kad mūsų kraštiečio kūryba susilauks didesnio leidėjų, vertintojų ir jų dėka skaitytojų dėmesio...

Autoriaus ir Jurgio Jankaus archyvo nuotraukos

VYTAUTAS MARIJOŠIUS – LIETUVIŲ MUZIKOS PUOSELĖTOJAS IR KRITIKAS

Vytautas Marijošius

Danutė PETRAUSKAITĖ

Vytautas – plačiai žinomos Marijošių šeimos atžala. Jo tėvas Antanas Marijošius buvo muzikos mokytojas, vargonininkas, chorvedys, Romanas ir Bronius (Vytauto broliai) – dainininkai (baritonai).

Būsimasis dirigentas Vytautas Marijošius gimė 1911 metų liepos 10 dieną Panevėžyje. Tiesa, man pačiai jis yra prasiaręs, kad tėvai jį buvo metais pajauninę, tai yra, kad jis iš tikrųjų gimė 1910 metais. Galbūt tėvai ir davė Vytauto vardą, nes jo gimtadienis sutapo su Žalgirio mūšio

500 metinėmis. Bet apie tai mažai kas žino. Visuose oficialiuose dokumentuose užfiksuota jo gimimo data yra 1911 metai. Manau, kad jos ir reiktų laikytis.

Iš pradžių jis mokėsi pas tėvą – vargonininką, o 1924–1928 metais – Klaipėdos muzikos mokykloje, kur griežė violončele, skambino fortepijonu, studijavo muzikos teoriją, buvo šaunus dainavimo klasės akompaniatorius ir mėgiamas vyrų choro vadovas. Dar besimokydamas daug prisidėjo statant šioje mokykloje Ch.

Gounod operą „Faustas“.

1928-aisiais V. Marijošius pradėjo dirbti Kauno valstybės operoje akompaniatoriumi. Talentingam muzikui buvo skiriamos vis svarbesnės pareigos. 1933 metais teatro vadovybė jam patikėjo dirigento lazdėlę. 1934 ir 1935 metų vasaromis V. Marijošius, gavęs valstybinę stipendiją, tobulinosi Vakarų Europos muzikos centruose, 1936-1938-aisiais studijavo Prahos konservatorijoje, kurią baigė su pagyrimu. Grįžęs į Lietuvą,

jis buvo paskirtas Valsybės teatro vyriausiuoju dirigentu bei meno vadovu ir pakviestas dėstyti Kauno konservatorijoje. Iki 1944 metų V. Marijošius parengė scenai ir dirigavo daugiau nei 20 operų. 1942 metais, diriguodamas Berlyno miesto simfoniniam orkestrui, V. Marijošius įrašė tris lietuviškos muzikos plokšteles.

Dirigento veiklą labai aukštai vertino žymūs muzikai, tarp jų – K. Petrauskas ir F. Šaliapinas. O Čekoslovakijos prezidentas E. Benešas už Čekoslovakijos ir Lietuvos muzikinių ryšių plėtojimą apdovanojo V. Marijošių „Baltojo Liūto“ ordinu.

1944 metais Sovietų Sąjungai užimant Lietuvą, V. Marijošius, gelbėdamasis nuo gresiančios Sibiro tremties, su šeima pasitraukė į Vakarų. Jis gyveno pabėgėlių stovyklose Austrijoje ir keletui jų vadovavo. Gavęs iškvietimą ir vargonininko darbą New Britain'o (Connecticut'o valstija) Šv. Andriejaus parapijoje, 1948 metų gruodžio 24 dieną su šeima atvyko į Jungtines Amerikos Valstijas. 1950 metais V. Marijošius pradėjo dėstyti Hartt'o muzikos kolegijoje (Hartt College of Music), kuri vėliau tapo Hartfordo universiteto Muzikos fakultetu. Nemažai metų V. Marijošius ėjo šio fakulteto direktoriaus pareigas. Maestro buvo populiarus pedagogas bei dirigentas ir sėkmingai profesoriavo daugiau nei 30 metų.

Amerikoje V. Marijošius yra dirigavęs Chicago Symphony Orchestra, Symphony of the Air, kitų miestų simfoniniams orkestrams, jungtiniams jaunimo orkestrams, kaip dirigentas dalyvavo daugelyje muzikos festivalių. Jis reiškėsi ir lietuvių kultūriname gyvenime – ruošė bažnytinės ir pasaulietinės muzikos koncertus, akompanavo JAV ir Kanadoje gyvenantiems solistams. Jo pastangomis Amerikoje suskambo M. K. Čiurlionio „Jūra“ bei kiti lietuvių kompozitorių kūriniai. Su Čikagos

Šiomet sukako 95-eri metai, kai gimė dirigentas, muzikos pedagogas, kompozitorius, Hartfordo universiteto profesorius Vytautas Marijošius, ir dešimt metų, kai jis iškeliavo Anapilin. Išskirtinę vietą jo gyvenime užėmė Radviliškis – jo jaunystės miestas, vėliau dažnai lankytas mintimis, vis keldavęs gražių, nostalgikų prisiminimų. Krašto žmonės neturėtų pamiršti šios taurios asmenybės, tiek daug nusipelnusios Lietuvos muzikinės kultūros labui, ir įamžinti Vytauto Marijošiaus atminimą.

lietuvių opera pastatė operų, tarp jų – tris lietuviškas.

V. Marijošius mirė 1996 metų vasario 17 dieną ir ilsisi ramybėje Nekalto Prasiidėjimo Mergelės Marijos lietuvaičių vienuolyno kapinėse Putnam'e, Connecticut'o valstijoje. Jo talentu bei nuveiktais darbais žavėjosi ir amerikiečiai, ir lietuviai. Žymus lietuvių muzikas J. Žilevičius pagrįstai teigė: „V. Marijošiaus asmenyje Lietuva turėjo europinio masto dirigentą“.

* * *

Kai 1987 metų pabaigoje rašiau pirmąjį laišką Vytautui Marijošiui, apie jį žinojau labai mažai... Rinkdama medžiagą apie Klaipėdoje nepriklausomybės laikais veikusių muzikos mokyklą, tikėjausi, jog būvęs jos auklėtinis pasidalys su manim savo atsiminimais. Tuo nebuvau visai tikra, nes žinojau, kad Marijošius, neseniai palaidojęs žmoną, jautėsi labai prislėgtas. Tačiau tarp mūsų prasidėjęs susirašinėjimas pranoko visus mano lūkesčius.

Profesorius man pasakojo ne tik apie savo Alma Mater, bet atskleidė ir kitus savo gyvenimo puslapius, pažiūras į meną ir žmogaus egzistencijos prasmę, jį supančią aplinką ir Lietuvoje vykstančius politinius bei kultūrinius pokyčius. Mudu susirašinėjome aštuonerius metus – iki pat profesoriaus mirties... Per tą laiką iš jo gavau 57 laiškus, būčiau gavusi jų ir daugiau, bet kai kurie pakeliui dingo. Kartais po pusmetį nesulaukdavau jokių žinių, dažniausiai tada, kai Marijošius sunegaludavo. Bet pasitaikydavo, kad per mėnesį Profesorius parašydavo net penke-

tą laiškų. Palaipsniui prieš mano akis iškilo didinga figūra, vėrėsi jos dvasiniai klodai. Vis labiau jutau šios asmenybės žavesį bei trauką, džiaugiausi turėdama galimybę su ja pabendrauti. Apibėdavau Marijošių vis naujais klausimais.

O jis dėstė mintis

lengvai ir šmaikščiai, įterpdamas į savo rašinius humoro bei filosofinės potekstės prisodrintus posakius rusų, vokiečių, lotynų kalbomis. Tie laiškai skleidė ypatingą šviesą ir šilumą. Šiandien, skaitydama juos dar kartą, atrandu vis naujų, kartais net prieštaringų įvairiapusiškos Vytauto Marijošiaus asmenybės bruožų, dar neišmatuotų lietuvių muzikos istorijos gelmių.

Potraukį scenos menui Marijošius pajuto dar mokydamasis Telšiuose, kai išvydo gimnazistų parengtą Maironio dramą „Vytautas pas kryžiuočius“. Jis susižavėjo vaidinimu, dekoracijomis, apšvietimu – visa tai jam paliko neišdildomą teatro meno įspūdį, kuris Klaipėdoje, ypač 1928 metais mokytojams ir mokiniams kartu statant Charles Gounod operą „Faustas“, dar labiau sustiprėjo. Stasio Šimkaus vadovaujamoje muzikos mokykloje Marijošius jautė silpnybę ne vien teatrui. Kurį laiką jį vienodai viliojo ir kompozicija, ir dirigavimas. Būtent Klaipėdoje jis savarankiškai sukomponeavo pirmąją savo dainą, kurią pasirašė kriptonimu A. M. – tai jo tėvo, Antano Marijošiaus, inicialai. Chorinės bendrijos „Aukuras“ archyve radau 1929 m. Marijošiaus sukurtą originalią dainą chorui pagal lietuvių liaudies žodžius „Tu mano motinėle“. Jos paantraštėje užrašyta: „Skiriu mano labai gerai mamai. Sūnus Vytautas“. Šios dainos kopiją ir pasiunčiau Profesoriumi, tikėdamasi jį pradžiuginti. Jis labai nustebo dėl šio radinio, tačiau didelio entuziazmo neparodė ir net išbarė mane, kad gaišau laiką perrašinėdama šį

jo „šedevrą“, Marijošiaus žodžiais tariant, „kažkokį paprastą harmoninį pratimą“¹. Savo potraukį muzikos kūrybai jis aiškino kaip natūralų poreikį: „Kiekvienas kompozitorius visad nori diriguoti, nors ir negali, o kiekvienas dirigentas visad kompozitoriauja“¹. Kompozitoriauti rimtai Marijošius nesiruošė, nors, kaip vėliau supratau, lemtingomis gyvenimo akimirkomis ryždavosi paimti į rankas plunksną.

Klaipėdos muzikos mokykloje veikė keletas chorų, tačiau jais, išskyrus reprezentacinį mokinių vyrų chorą, Marijošius visai nesidomėjo. Šis kolektyvas gyvavo vien mokinių iniciatyva. Jie patys sudarinėjo koncertines programas ir rinkosi sau dirigentus. Vyrai pirmenybę teikė dviem pajėgiausiems savo kolegoms – Jeronimui Kačinskui ir Vytautui Marijošiui, kurie vienas nuo kito gerokai skyrėsi temperamentu ir pasaulėjauta, tačiau sėkmingai bendradarbiavo. Artistiškos išvaizdos, įtaigaus mosto ir sodraus balso Marijošiui darbas su choru nekėlė didelių sunkumų, bet pirmasis išėjimas į sceną psichologiškai nebuvo lengvas. Profesorius rašė: „Aš anksti supratau, kas tai yra dirigento atsakomybė prieš autorių ir auditoriją“¹. Tačiau ta atsakomybė jo negąsdino, o viliojo teikdama progą jam, kaip „tarpininkui, kompozitoriaus ambasadoriui, muzikinės kūrybos interpretatoriui, negyvus gaidų ženklus prikeliančiam gyvam garsui“¹, formuoti muzikos audinį ir džiaugtis daugybe balsų iš karto. Marijošių vis labiau ėmė žavėti simfoninis orkestras. Jis ištisomis valandomis stebėdavo Stasio Šimkaus bei Alexanderio Johowo, o vėliau ir Juozo Gaubo vedamas mokyklos orkestro repeticijas, bandydamas suvokti interpretavimo paslaptis. Tai ir buvo pirmosios jo dirigavimo pamokos.

Marijošius tiesioginio sąlyčio su Šimkum neturėjo: nelankė jo įsteigtos kompozicijos klasės, negrojo orkestre, buvo užsiėmęs studijomis pedagoginiame skyriuje ir akompaniatoriaus darbu. Tačiau tvirtą direktoriaus ranką jautė visur ir ne visada pritarė griežtai mokyklos vadovo tvarkai, labiausiai nesutikdamas su

jo taikomais pedagoginio darbo metodais, ypač orkestro vadovavimui. Marijošius samprotavo: „Didžiausia S. Šimkaus problema buvo ta, kad jis nesuprato, jog repeticija yra reikalinga ne tik orkestrui, bet ir dirigentui. Jei orkestrantas turi peržiūrėti savo partiją prieš repeticiją, tai tuo labiau dirigentas turi žinoti visas partijas partitūroje – instrumentines ir vokalines, ir tai trimis kryptimis: horizontaliai, vertikaliai ir trečioje dimensijoje. Per savo sunkiai suvaldomą nerviškumą ir jautrumą S. Šimkui sunkiai sekėsi atidžiai klausytis orkestrinio skambėjimo, girdėti, kas reikėjo, derinti, taisyti ir interpretuoti muzikinį kūrinį. Nelengva jam buvo apvaldyti ir savo išviršinį elgesį – rankų mostus. Tikslėsnei pozicijai atsiekti geriausiai būtų daugiau diriguoti ausimis, t. y. klausia, bet ne rankomis. Čia S. Šimkus, kaip ir kiti diriguojantys žmonės, dažnai praskalsdavo ir už savo klaidas bausdavo orkestro dalyvius ir didindavo repeticijų skaičių neretai teorinių klasių sąskaita. <...> Sunku man net ir šiandien suprasti, kodėl tas garbingas mūsų direktorius, Lietuvos renesanso laikų puikių dainų autorius, nesuprato, kad siekiant gero

veikalo atlikimo ne taip svarbu, kiek daug repetuojama, bet kaip gerai sugebama trumpiausiu laiku žinoti, kas yra taisytina ir kaip greičiausiai tai pasiekti, ką autorius nurodo“¹. Marijošius labai vertino Šimkų kaip kompozitorių ir organizatorių. Jis buvo įsitikinęs, jog „jam gražiausią karūną reikia uždėti ant galvos už liaudies dainų harmonizavimą ir dar gražesnę plunksną prie karūnos pridėti už suradimą lėšų Klaipėdos muzikos mokyklai bei už pedagoginį personalą, ypač Čekų nonetą“¹, tačiau manė, kad Šimkus neturėjo dėstyti nei kompozicijos, nei eiti mokyklos direktoriaus pareigų, tuo labiau – vadovauti orkestrui. Profesorius rašė: „Ne kiekvienas, kas gali nešioti lietsargį, būtina turi imti į rankas ir dirigento lazdelę“¹. Cituodamas dažnai kartojamus Šimkaus žodžius, jog „kaip sau norit, visų pirma aš esu dirigentas, o tik paskui kompozitorius“², galvojo priešingai nei buvęs Klaipėdos muzikos mokyklos direktorius.

Besimokydamas Klaipėdoje Marijošius nesutiko ir su Šimkaus rengiamų orkestro repeticijų tvarkaraščiu. Negalėdamas lankyti teorinių da-

Šiame name, kuris išlikęs Radviliškyje, Jaramino gatvėje, gyveno Antanas Marijošius, čia nemažai laiko praleido ir jo sūnus Vytautas Marijošius. Stovi Marijošių giminaitė Benedikta Steponaitytė

lykų, nes tuo pat metu turėjo būti orkestro studijoj, jis, kaip ir daugelis kitų mokinių, ėmė reikšti savo nepasitenkinimą direktorium. Tačiau taikiai rasti kalbos nepavyko, o pasiduoti irgi nesinorėjo. Jaunasis akompaniatorius, neblogai griežiantis ir violončele, buvo labai atkaklus ir nemėgo nusileisti kitiems, ypač kai matė, kad teisybė yra jo pusėje. O tąsyk mokiniai buvo teisūs reikalaudami iš Šimkaus to, kas jiems priklausė pagal programą. Kadangi direktorius su jų reikalavimais nesutiko, jie pradėjo boikotuoti orkestro repeticijas, atvirai nepaklusti Šimkaus nurodymams ir ieškoti pagalbos Švietimo ministerijoje. Tarp aktyviausių nepaklusnumo organizatorių buvo ir Marijošius, tuometinio dainavimo skyriaus mokinio bei ilgamečio draugo Stasio Santvaro žodžiais tariant, atrodęs lyg „gaidys ant skiedryno“³.

Apie Klaipėdos muzikos mokyklos mokinių streikus buvo plačiai rašyta 1990 metų „Kultūros barų“ 5 numeryje. Tačiau tas straipsnis papiktino Profesorių, ir man, kaip jo autorei, teko išklausti daug karčių žodžių. Nusivylė Marijošius ir 1988 metais „Vagos“ leidykloje puikiai išleistu nuotraukų albumu Stasio Šimkaus 100-osioms gimimo metinėms, kuriame leidinio sudarytoja taip pat palietė Klaipėdos muzikos mokyklos mokinių ir direktoriaus nesantaikos temą. Kas gi nepatiko Profesoriumi? Jo akimis žiūrint, nepakankamai įvertintas mokinių ryžtas ir nebuvo nustatyta streikų priežastis. Marijošius rašė: „Būtų gerai, kad Jūs pergalvotumėte Klaipėdos sukilimo priežastis. Jaunos Lietuvos gyvenime tai buvo įvykis, kada jaunystė išėjo ginti savo teisių. <...> Tam mums davė ryžto S. Šimkaus nesiskaitymas su nustatytais kursais ir nepajėgumas kritiškai pažvelgti į save kaip dirigentą. Savo veržlioje jaunystėje mes tikėjome, kad esame teisūs, ieškodami geresnės tvarkos visapusiškai pažangai“⁴. Šia tema su profesorium ilgai diskutavau, nes buvau įsitikinusi, jog straipsnyje pakankamai aiškiai ir detalai atskleidžiau mokinių nepasitenkinimo priežastis bei negatyvias Klaipėdos muzikos mokyklos direk-

toriaus pedagoginės veiklos puses, net susilaukdam priekaištų iš Stasio Šimkaus talento gerbėjų, įtikėjusių buvus jį nepriekaištingu mokytoju. Tačiau ši diskusija privertė mane giliau susimąstyti apie mokslinį istorinių įvykių interpretavimą ir labiau įsiklausyti į Profesoriaus žodžius, jog „nereikia gražinti didelių žmonių dirbtiniais „pafrizavimais“, o geriau pažinti juos visais atžvilgiais“⁴. Kartu tai buvo galimybė artimiau pažinti ir patį Marijošių, suvokti jo vertinimo kriterijus, džiaugsmų bei nusivylimų priežastis.

Supratau, kad Profesoriaus visur būta itin tikslaus, nuoseklaus ir net priekabaus. Pasitvirtino seniai Stasio Santvaro pastebėtas jo bruožas – „ką darai, daryk gerai“⁴. Jis kruopščiai šlifudavo kiekvieną detalę, muzikinę mintį plėtodavo logiškai, siekdamas nenutolti nuo autoriaus sumanymo, sykiu pasikliaudamas kūrybinio įkvėpimu. Amerikiečiai pirmiausia atkreipė dėmesį į išradingą Vytauto Marijošiaus asmenybę, jo aiškų ir išbaigtą dirigavimo stilių, gyvybingumą. Ne ten padėtas akcentas, ne taip suskambusi nors viena nata nervindavo Profesorių ir jis dirbdavo tol, kol viskas būdavo nuodugnai atlikta. Per precizijos akinius Marijošius žvelgdavo ir į kompozitorių bei muzikologų darbus. Kartais tai turėdavo ir neigiamų pasekmių, nes kokia nors nereikšminga smulkmena kaip rūgšti uoga užgoždavo jam visumą ir trukdydavo objektyviai įvertinti autoriaus triūsą. Muzikologų veiklą Profesorius apskritai vertino su pagarba, bet manė, kad ji yra nepakankamai vertinama kitų. Jis rašė: „Gerb. Mūza ir Logos, Jūs esate tiesos ir grožio ieškotoja, estetinių vertybių archeologė. <...> Bet aš nenoriu būti muzikologu. Neprisimenu, kad garsiajam Hanslikui ar rusui Serovui būtų pastatytas paminklas. Berods, tokia dalia ir kritikams“⁴. Nepaisant nedėkingos muzikologų dalios, Marijošius moksliniams darbams nuolaidų nedarė. Į pirmą vietą kėlė aiškią ir visiems suprantamą kalbą, mąstymo logiką, taip pat ieškojo autoriaus individualybės požymių ir kūrybinio įkvėpimo atšvaitų. Pro-

fesorius aiškino: „Yra gyvenime trys keliai žinojimui, išgyvenimui ir pažinimui: kelias darbo ir galvojimo – tai pats garbingiausias, kelias pamėgdžiojimo – lengviausias ir patyrimo – pats karčiausias“⁴.

Prisimindamas metus Klaipėdos muzikos mokykloje ir Šimkaus direktoriavimo laikais patirtas nuoskaudas, apie jį, kaip menininką ir žmogų, Marijošius vis dėlto atsiliepė daug šilčiau nei apie Juozą Žilevičių. Matyt, dėl to, kad kai kuriems kūrybingiems ir toli moksle pažengusiems mokiniams Žilevičiaus pamokos atrodė perdėm nuobodžios, kad ne visiems mokyklos auklėtiniais buvo žinoma plati muzikologinė jo veikla. Abipusiam supratimui galėjo trukdyti ir skirtingi charakterio bruožai bei vertybinės orientacijos. Ilgą laiką susirašinėdami, jie palaikė draugiškus ryšius, ypač tuo metu, kai Marijošius glaudėsi pabėgėlių stovykloje Austrijoje, o vėliau – JAV. Tačiau dėl vieno ar kito praeities šešėlio, nuomonių nesutapimo tų ryšių labai nuoširdžiais pavadinti negalima. Visai netikėtai Žilevičius supykde Marijošių sveikinime jo 70-mečio proga užsimindamas, kad apie 1928 metus Valstybės teatro direktoriui Viktorui Žadeikai parašė rekomendaciją priimti į operą šį Klaipėdos muzikos mokyklos absolventą. Marijošius buvo priblokštas žinios apie Žilevičiaus darytą įtaką teatro administracijai, nes manė pakliuvęs į jį vien dėl savo sugebėjimų ir neigė, kad tokio rekomendacinio rašto būta. Iš tikrųjų, minėdamas teatro direktoriaus pavardę, Juozas Žilevičius suklydo, nes 1928 metais teatrui vadovavo ne Viktoras Žadeika, o Jurgis Savickis – žinomas diplomatas ir rašytojas. Tačiau tas raštas egzistuoja⁵. Tik sunku pasakyti, ar jis turėjo kokios įtakos operoje Marijošiui surengto egzamino baigčiai, į teatrą naujasis akompaniatorius buvo priimtas veikiau už savo išskirtinį muzikalumą, tvirtus skaitymo iš lapo įgūdžius ir gerą orientaciją operinėje literatūroje.

Juozas Žilevičius žemai lenkėsi Vytauto Marijošiaus talentui. Jau

Klaipėdoje jis atkreipė dėmesį į jo gabumus, malonų ir gyvą būdą, o šiam tapus dirigentu, lygino jį su pasaulio garsenybėmis – Emiliu Cooperiu, Nikolajum Malko, Leonardu Stokowskiu. Teigė, jog „V. Marijošiaus asmenyje Lietuva turėjo europinio masto dirigentą“⁶. Tačiau Profesorius be didelio entuziazmo vertino savo buvusio mokytojo veiklą. Jam atrodė, kad Žilevičiaus užmojai nebuvo pakankamai platūs, kūryba – gana blanki, o muzikologiniai darbai stokoja originalumo bei lakios minties. Tokią nuomonę lėmė jaunystės išgyvenimai, ilgam laikui uždėję ant Žilevičiaus asmens subjektyvumo antspaudą. Marijošius su pasidoryjimu minėjo vieną Klaipėdos muzikos mokyklos dainavimo skyriaus mokinę, įsipainiojusią į Žilevičiaus meilės žabangas ir laikinai išardžiusią jo santuoką. Profesoriumi ta istorija paliko slogų įspūdį, sumenkindama ne tik Žilevičiaus autoritetą, bet ir jo vaidmenį muzikinės kultūros baruose. Tačiau reikia pripažinti, kad Marijošiaus nebūta aršaus puritoninės gyvensenos gynėjo. Jis nesistengė kitaip gyvenančių smerkti, bandė suvokti moterų ir vyrų santykių sudėtingumą ir žaismo formas, tuo tikslu gilinosi į danų filosofo Söreno Kierkegaard'o veikalus. Profesorius rašė: „Čia viskas būtina, tik priklauso kiek yra etikos, estetikos, egzotikos ar net moralės“¹. Vytautas Marijošius ir mene, ir žmonių tarpusavio santykiuose jautriai reaguodavo į bet kokius nukrypimus nuo pusiausvyros ar saiko praradimą, todėl iki gyvenimo pabaigos negalėjo atleisti savo mokytojui Don Žuanui.

Apžvelgdamas nueitą kelią, Profesorius visada šiltai prisimindavo 1934 ir 1935 metų vasaras, praleistas Berlyno, Drezdeno, Vienos, Romos, Zalcburgo, Paryžiaus žymiausiuose muzikos centruose ir Prahos konservatorijoje prabėgusius 1936-1938 mokslo metus. Tai buvo Marijošiaus kaip dirigento ir apskritai plačios erudicijos menininko brendimo laikotarpis. Pažintis su vokiečių, italų, prancūzų, čekų, šveicarų opera, galimybė stebėti daugelio dirigentų bei kompozitorių – Ericho Kleiberio,

Vytautas Marijošius skaito sveikinimą Mstislavui Rostropovičiui, suteikiant jam Hartfordo universiteto Garbės daktaro vardą

Carlo Schurichto, Maxo Schillingso, Clemenso Heinricho Krausso, Richardo Strausso, Pietro Mascagnio, Vittorio de Sabata'os, Arturo Toscaninio – vedamas repeticijas, jų diriguojamus simfoninius koncertus bei operų spektaklius jam darė didžiulį poveikį ir padėjo suvokti esminius Kauno valstybės teatro trūkumus. Prahos konservatorijoje išgirstos muzikologų Zdeněko Nejedlý ir Dr. Václavo Štěpána paskaitos, studijos pedagogų Pavelo Dědečeko, Methodo Doležilo, Antonino Modro, Dr. Jano Branbergerio, Jaroslavo Řídký'o klasėse plėtė Marijošiaus muzikinį akiratį, teikė žinių apie naujausius muzikos analizės metodus ir vertė kitomis akimis žvelgti į kūrėjo bei atlikėjo santykį kūrinio interpretacijoje.

Iš smalsumo jis net du semestrus lankė Aloiso Hába'os ketvirtatonių muzikos studiją. Tačiau ji Marijošiaus nesužavėjo, nes pustonio skaldymą jis laikė mechanišku dalyku, iš anksto pasmerktu nesėkmei. Profesorius džiūgavo: „Bravo Hábai, kad ieško ko nors naujo, bravo Jeronimui (čia turimas omenyje Jeronimas Kačinskas, propagavęs Lietuvoje ketvirtatonių muziką – D. P.), jau seniai užmiršusiam ketvirtatonių eksperimentus.

Bravo ir Marijošiui, kuris nutarė, kad jo ausims užteks ir pustonių“¹.

Reikia pripažinti, jog Vytautas Marijošius nebuvo naujausių srovių muzikoje šalininkas. Jis nevertino nei atematinio principo, taikyto Hába'os pasekėjų, tarp jų ir Jeronimo Kačinsko, nei kraštutinio ekspresionizmo bei konstruktyvizmo stilistikos, stipriai įtakojusios Vytauto Bacevičiaus kompozicinį braižą. Šia tema su Profesorium ginčytis buvo beviltiška. Vytautas Marijošius nuoširdžiai puoselėjo klacizmo ir romantizmo tradicijas, klacizmo periodą muzikoje vadindamas aristokratija, o romantizmo – demokratija. Melodiją jis laikė pagrindiniu muzikinės kalbos elementu, o iš harmonijos reikalavo nuoseklios balsų slinkties bei organiško jų ryšio. Tam didelės reikšmės turėjo ir klasikinis Valstybės teatro repertuaras, iš dalies formavęs meninį jaunojo dirigento skonį. Jis pats scenai parengė ir dirigavo daugiau nei 20 operų. Populiariausios iš jų buvo Verdi'o „Rigoletto“, „Otello“, „Trubadūras“, Puccini'o „Tosca“, „Bohema“, Massenet „Manon“, „Wertheris“, Wagnerio „Lohengrinas“. Tačiau Marijošius nesistengė atsiriboti nuo XX amžiaus muzikos, sekė jos raidą,

visuose „izmuose“ ieškodamas ko nors mielo savo širdžiai, bet retai kada tai aptikdamas. Superintelektualinė matematinė kalkuliacija, totalinė serializacija, elektronikos invazija jam atrodė gana dirbtini meninės raiškos būdai. Profesorius nebuvo nusistatęs prieš naujoves kompozicijos technikoje, tik manė, kad „jomis dažnai pasinaudoja nemokšiškos galvos“⁷, neturinčios nei skonio, nei talento. Marijošius buvo gerai susipažinęs su Benjaminu Britenu, Pierre'o Boulezo, Alberto Ginastera'os, Hanso Wernerio Henze's, Bruno Maderna'os, Luigio Nono, György Ligeti'o, Georgo Rochbergo kūryba. Vokietiją ir Prancūziją kėlė pavyzdžiu kaip labiausiai muzikoje pažengusius kraštus, ypač vertindamas jų dėmesį individualybei. Tuo jis pats galėjo įsitikinti 1970 metais lankydamasis Miuncheno ir Štutgarto konservatorijose ir 1973 metų vasaros semestrą dėstydamas muzikos kursuose Sienoje.

Profesorius, patyręs karo negandas ir pabėgėlio dalią, vis dėlto manė, kad jo gyvenimas buvo lengvas. Jis nuolat juto kažkieno nematomą globą: sovietinės okupacijos metais jam pavyko išvengti pačių baisių represijų (Marijošius tik trumpam buvo atleistas iš teatro), o traukiantis iš Lietuvos – pabėgti nuo vokiečių, vertusių kasti apkasus ir dirbti laive „Aksena“. Radęs laikiną pastogę Austrijos mieste Lince, Profesorius ten ėjo lietuvių pabėgėlių stovyklos vedėjo pareigas, kurios jam teikė daugiau rūpesčių nei privilegijų. Bet Marijošius sugebėjo nugalėti visus sunkumus, apsiginti nuo pikty nepagrįstų kaltinimų ir išlikti visų gerbiamu žmogum.

Analizuodamas savo gyvenimą, Profesorius viena didžiausių nelaimių laikė žmonos mirtį. Su Kotryna Steponaityte, kūno kultūros mokytoja, šešeriais metais už jį vyresne, pagimdžiusia bei išauginusia jam tris vaikus, jis išgyveno 52 metus. „Ji tiko ir prie tanciaus, ir prie rožančiaus“¹, per visą tą laiką buvo nuoširdi jo draugė, kritikė, globėja. Žmonai susirgus, 1983 metais Marijošius pardavė puikius savo namus Hart-

forde ir persikėlė į nedidelį miestelį Putnam'ą – lietuvybės salą, kur veikė senelių slaugos namai, Alkos archyvas, Nekalto prasadėjimo Šv. Mergelės Marijos seserų kongregacija. Tarp seserų buvo ir jo dukra Gražina (Ignė), sociologijos magistrė, kuri kartu su savo tikrąja seserimi Elona, Jeilo universiteto daktare, kiek išgalėdama skaidrino tėvų gyvenimo sutemas. Likęs vienas, Profesorius guodėsi: „Aš visad norėjau mirti anksčiau už žmoną. Išėjo atvirai ne mano naudai – ligų apsėstas, bet gyvas. Nors iš tikro gyvenimas yra vertas gyventi.“¹. Marijošius stengėsi nepasiduoti niūrioms mintims – kiek silpstančios akys leido, skaitė literatūrą lietuviškai, rusiškai, lenkiškai, vokiškai, angliškai, daug dėmesio skyrė poezijai. Juk visą laiką knygos jam buvo „libri amici, libri magistri“¹. Pailsęs nuo skaitymo, jis klausydavosi per radiją muzikos, politinių laidų. Labai atidžiai Profesorius sekė 1989 metais Lietuvoje prasidėjusį Atgimimą, jaudinosi, kad „perestroika“ virto „perestrelka“, savo patarimais prisdėjo artimiesiems rašant laiškus Lietuvos nepriklausomybės klausimu JAV prezidentui, senatoriams, kongresmenams. Net ir sunkiausiomis minutėmis Marijošius sugebėdavo juokauti. Jis rašė: „Aš visada apgailėstavau, kad laike Antrojo pasaulinio konflikto Lietuva nepaskelbė karo Amerikai. Žinoma, Amerika būtų nugalėjusi Lietuvą, atstatytų ką sugriovė ir dar apsaugai laikytų savo kariuomenę. Būtų vaikams šokolado, o vyrams – cigarečių“¹.

Nors Profesorius ir vadino save nepataisomu optimistu bei romantiku, tačiau po žmonos mirties tapo itin jautrus ir daug kuo nusivylęs. Vis mažiau jį džiugino net ir nuostabi Putnam'o gamta. Pro vieną savo rezidencijos langą matydamas Alpių kaimelį primenantį vaizdą, pro kitą – lietuvišką sodybą imituojančią peizažą, Marijošius pripažino, kad tai gražu, bet tas grožis neturi nieko bendra su jo „liūdna ir vieniša egzistencija“¹. Savo būtį jis traktavo kaip yrimąsi laiko tėkmėje į paskutinį gyvenimo krantą, o to laiko atrodė likę visai nedaug. „Jei važiuosit pro

šalį, mano kiemo vartai Jums visada atdari, – rašė Profesorius. – Jei manęs jau nebebus, kapinaitės nuo lietuviško vienuolyno tik už 10 minučių – aplankykite“. Aš Marijošių bandžiau guosti, dėkojau jam už kvietimą, nors labai abejoju mūsų susitikimo realumu. Juk tada buvo dar 1988-ieji. Tačiau tąkart Profesorius pasirodė esąs tikras optimistas – cituodamas Gorkio mintis iš „Miesčionių“, jis tvirtino, kad „ir geriausias traukinio tvarkaraštis vieną kartą yra pakeičiamas“¹.

Taip ir atsitiko, 1991 metų pabaigoje, pasitaikius progai padirbėti Čikagoje įsikūrusiame Juozo Žilevičiaus-Juozo Kreivėno lietuvių muzikos archyve, turėjau galimybę aplankyti ir Vytautą Marijošių. Atrodė jis pakankamai tvirtas ir elegantiškas. Tai buvo tikras nepriklausomos Lietuvos laikų aristokratas, amerikietiško gyvenimo terpėje išsaugojęs savo prigimtį bei patirtį ir menininko lyderio įvaizdį. Pokalbiuose dažniausiai ne aš užduodavau klausimus, bet pati buvau klausinėjama. O atsakyti turėdavau labai gerai pamąščius, nes netikslus ar neapgalvotas žodis greitai atsigrėždavo prieš mane pačią. Imti pašnekėsio iniciatyvą į savo rankas galėdavau tik esant reikiamo ilgumo pauzei, o jų ne taip dažnai pasitaikydavo, nes Profesorius nuolat ką nors įdomaus prisimindavo. Jis pasakojo apie savo draugystę su Kipru Petrausku, neslėpė ir iš jo patirtų nuoskaudų, traukė „per dantį“ Juozą Tallat-Kelpšą, uoliai tarnavusį sovietiniam režimui, apgailėstavo, kad 1975-aisiais lankydamasis Lietuvoje negavo valdžios leidimo padėti gėlėlės ant motinos kapo. Daug Marijošius kalbėjo ir apie darbą Hartfordo universitete, kuriame 34 metus dėstė partitūrų skaitymą, instrumentuotę, dirigavimą bei kitus dalykus, vadovavo orkestrui, dirigavimo departamentui, nemažai prisidėjo prie muzikos mokytojų rengimo. Jis buvo pelnytai gerbiamas akademinės visuomenės, 1977 metais apdovanotas Profesoriaus Emerito titulu ir dažnai kviečiamas

dalyvauti solidžiuose muzikos renginiuose. Kai Hartfordo universitetas nutarė suteikti Garbės daktaro vardą iš Sovietų Sąjungos pasitraukusiam garsiam violončelistui Mstislavui Rostropovičiui, Marijošius buvo įpareigotas parašyti sveikinimo tekstą rusų bei anglų kalbomis ir iškilmių metu jį perskaityti. Tos neeilinės ceremonijos akimirkos ilgai išliko Profesoriaus atmintyje.

Hartfordo pastogėje jam trūko tik teatro. Atrodė, kad Vytautas Marijošius gimė scenos žmogum. Apie tai bylojo jo išvaizda, manieros, elgesys su aplinkiniais. Kai buvo kviečiamas statyti spektaklių Čikagos lietuvių operos scenoje, neatsisakydavo, nors tam išieškodavo nemažai dvasinių ir fizinių jėgų. Marijošiui diriguojant rampos šviesą išvydo Verdi' o „Likimo galia“ ir „Kaukių balius“, Donizetti' o „Meilės eleksyras“ bei trys lietuvių kompozitorių vienaveiksmės operos. Pastarąsias inspiravo pats Profesorius, nutaręs išviliojimoje atgaivinti operos žanrą. Į jo iniciatyvą atsiliepė Julius Gaidelis ir Jeronimas Kačinskas, sukūrę operas „Dana“ bei „Juodas laivas“, tačiau trečio kompozitoriaus neatsirado. Tuomet Marijošius, daugelio nuostabai, ryžosi pats to imtis. Ir jam pasisekė. 1976 metais parašytą jo operą „Priesaika“ pagal Stasio Santvaro libretą (pagal Balio Sruogos dramos „Milžino paunksmė“ trečio veiksmo antrą paveikslą) publika sutiko labai šiltai. Vladas Jakubėnas įvertino ją kaip įspūdingą, prieinamą eiliniam klausytojui kūrinį, „neginčytinai ir organiškai lietuvišką“⁸.

Profesorius nelaikė savęs kompozitorium, bet savo kūriniais brangino. Mačiau, su kokia meile jis vartė „Priesaikos“ klavyrą, svajodamas apie tai, kad kada nors ši opera bus pastatyta Lietuvoje, kaip rūpestingai saugojo prieš daugelį metų parašytas dainas. Tai buvo trys dainos, dedikuotos žmonai, sukurtos pagal Jono Aisčio žodžius, 1944-1945 metais gyvenant Alpių kaimelyje Niederwalkirchene – „Mėnesiena“, „Palei lieptą“ ir „Augo sode serbenta“. Dvi dainos pagal Kazio Bradūno žodžius – „Vai gano gano“ bei „Ko už kalnelių“, sukompo-

nuotos 1979 metais kartu su „65-ta psalme“. Pastarąjį kūrinį po Kotrynos Steponaitytės mirties Marijošius šiek tiek pakoregavo ir pavadino „Tesi lenkia, tegieda Tau visa žemė“, pabaigoje užrašęs žodžius „Dies levat luctum“ („Dieve, lengvink liūdesį“) iš dalies paaiškindamas ne vien savo tikėjimo, bet ir kūrybos prasmę.

Mudu dažniausiai šnekėdavomės Profesoriumi sėdint jo pamėgtame fotelyje, kartais Alkos archyve, pasirengusiam priglauti visą Marijošiaus kūrybinį bei epistolinį palikimą, ar ant pušyne kabančių sūpuoklių, taip pat Putnam' o kapinaitėse. Rodydamas žmonos antkapyje iškaltą ir savo vardą, Profesorius deklamavo Jono Aisčio eiles: „Bėga dienos kaip vanduo, kaip vanduo negrįžta“. Tačiau pro jo liūdesį veržte veržėsi noras gyventi – jei ne dalyvauti muzikinio gyvenimo įvykiuose, tai nors juos stebėti iš šalies. Deja, 1991 metų pavasarį Profesorius jau negalėjo nuvykti į Čikagą ir pamatyti Ponchiellio operos „Lietuviai“, kurią rodė Lietuvos valstybinis akademinis operos ir baleto teatras. Nors šį veikalą Marijošius ir laikė trečiarūše itališka opera su prastai Santvaro išverstu libretu, nors ir stebėjosi tokiu teatro meno vadovybės pasirinkimu, tačiau išgirsti ir išvysti Lietuvos atlikėjus labai norėjo. Tuo metu galutinai subrendo jo sumanymas skelbti Lietuvoje trijų vienaveiksmių operų konkursą bei jį finansuoti suteikiant impulsą lietuviškojo operinio repertuaro atnaujinimui. Profesorius troško apsilankyti atgimusiame Lietuvoje, tačiau dėl sveikatos būklės planuotą kelionę vis atidėliojo. Net po ketverių metų, kai mes susitikome dar kartą ir jo jėgos jau visai seko, nebuvo atsisakyta šios senos svajonės. Jis labai nerimavo dėl įstrigusio vienaveiksmių operų konkurso (jis tik prieš pat Profesoriaus mirtį šiaip ne taip baigėsi), dėl neaiškia linkme riedančio Lietuvos žmonių gyvenimo. Atsisveikindamas jis vengė sakyti „sudiev“ ir vis kartodavo: „Iki pasimatymo, iki pasimatymo...“ Tada pirmą kartą stipriai pajutau jo veržimąsi ten, kur tvinksi lietuviškas pulsas, kur sklendo jo

jaunystės laikų dvasia.

Praūžę „Sugrįžimo“ festivaliai iš užmaršties prikėlė daug brangių vardų, tačiau Vytautą Marijošių, lyg vienišą milžiną, tiesusį mums rankas daug dažniau nei mes jam, taip ir paliko rymoti nuošalyje. Bet ar teisinga regėti jį lietuvių muzikos istorijos papėdėje? Ar jo darbai, galingo talento polėkiai nepastūmėjo mūsų muzikos meno į priekį, negarsino Lietuvos vardo? Šiuos klausimus jau daugiau nei prieš tris dešimtmečius kėlė Profesoriaus bičiulis Stasys Santvaras. Jis rašė: „Sudrumstam vandeny gana sunkiai matomos net ir didelės žuvys. Ne vienu atveju toks dumbblas dabar yra mūsų gyvenimas“. Kažin ar to paties poetas nepasakytų ir šiandien. |

Paaškinimai

¹ Marijošiaus V. laiškai, rašyti D. Petrauskaitei Putnam' e 1988-1995 m. D. Petrauskaitės asmeninis archyvas.

² Kutkus A.. Dainininko dalia. Bostonas, 1959, p. 20.

³ Santvaras S. Vytautas Marijošius gyvenime ir darbuose. *Dirva*, 1961 rugpjūčio 29.

⁴ Santvaras S. Vytauto Marijošiaus muzikinė veikla. *Dirva*, 1964 kovo 23.

⁵ Klaipėdos muzikos mokyklos direktoriaus raštas Valstybės teatro direktoriui, rašytas 1928 m. liepos 4 d. Lietuvos literatūros ir meno archyvas, f.161, ap.1, b. 38, p. 149.

⁶ Žilevičius J. Atvyko Lietuvos valstybės operos dirigentas. *Darbininkas*, 1949 sausio 21.

⁷ Apie šiuolaikinę pasaulio ir mūsų muziką. Pokalbis su dirigentu, profesoriumi Vytautu Marijošiumi jo 70 metų sukakties proga. *Draugas*, 1981 liepos 21.

⁸ Jakubėnas Vl. Trijų lietuviškų operų premjeros. *Draugas*, 1976 gegužės 15.

Nuotrauka iš autorės ir Radviliškio viešosios bibliotekos archyvų bei spaudos leidinių

Šeduvos gimnazijos 1945 metų II laidos abiturientės, rezistentės, politinės kalinės prisiminimai apie Pašušvio valsčiaus viršaitį, ūkininką, auksinių rankų meistrą, dorą ir šviesų savo tėvą Vladą Brazauską (nuotraukoje – centre)

TĖTĮ PRISIMINUS...

Jadvyga BRAZAUSKAITĖ

Iš praeities, kuri, sulaukus solidaus amžiaus, vis dažniau pasibeldžia į atmintį, atsiveria netrumpas nueitų dešimtmečių kelias. Daug kas iš tų metų prisimiršo ar net išbluko, nebe toks baisus atmintyje ir sovietinis kalėjimas, kurį teko iškentėti. Skaudu, kad mažai kas beliko iš gausios ir darnios šeimos, kurioje augau, gimtoji sodyba Paberžių vienkiemyje seniai sulyginta su žeme. Iš gyvenimo gimtinėje, iš visų artimųjų, kurių jau nebėra, dažniausiai išskyla tėčio paveikslas. Nors dėl įtempto darbo ūkyje bei tarnyboje jis ir nelabai galėdavo ilgiau pabūti vien su šeima, kur augome šešios seserys ir trys broliai.

Mano tėtis Vladas Brazauskas gimė 1889 metais Paberžių kaime, pagal tuometinį administracinį paskirstymą – Pašušvio valsčiuje (Kėdainių apskritis), ūkininkų

šeimoje. Mažas būdamas neteko tėvo. Augo prie patėvio. Paūgėjęs lankė pradžios mokyklą, prižiūrėjo mažesnes sesutes ir brolių, dirbo ūkyje. Sulaukęs dvidešimt penkerių, vedė Eufroziną Buivytę iš gretimo Smulkiškių kaimo. 1930 metais, išskirsčius Paberžius į vienkiemius, paveldėjo trisdešimties hektarų ūkį didelio miško pašonėje, gražią lygumėlę. Daug triūso padėjo, tuščioje vietoje statydamas namus, kurdamas erdvią sodybą, sodindamas sodą, įveisdamas bityną. Atmintin iš vaikystės tiesiog įsikirto mažas bevardis upeliukas, ankstyvą pavasarį sušvytėdavęs šaltiniuotu vandeniu, kuris greit nuslūgdavęs dingdavo, palikdamas po savęs sodrių geltonų purienų juostą. Ir dar viena vaikystės pavasario akimirka: tėtis tarp žydinčių obelių sode, atrodęs labai jaunas ir laimingas.

Jis ūkininkavo ir kartu buvo renkamas Pašušvio valsčiaus viršaičiu. Dirbo juo beveik visą valsčiaus egzistavimo laiką. Panaikinus valsčių ir nuo 1936-ųjų sausio 1-osios Paberžius priskyrus Baisogalos valsčiui, buvo renkamas jo savivaldybės tarybos nariu. Eidamas atsakingas pareigas, išliko paprastas, paslaugus, lengvai su visais bendraujantis. Niekada niekam neatsisakydavo padėti: rašydavo įvairius prašymus, testamentus. Ypač jautrus buvo paskutinės valios reiškėjams; pakviestas vykdavo bet koku oru, bet koku laiku ir bet kokią atstumą.

Viršaičio pareigos anuomet buvo sunkios, net pavojingos. Carinės priespaudos laikais į Paberžius buvo atgabenta keliolika rusų kolonistų šeimų. Kai kurios iš jų buvo amoralios ir agresyvios, vadinamos

arkliavagiais ir „razbainikais“. Tų šeimų paaugliai mušdavo už save mažesnius lietuviukus. Kartą pačiupo upėje braidantį ir apie kojas nardančias žuvytes gaudantį mažą – ketverių metų – mūsų Pranąką, įsiūbavo, įsuko ratu ir sviedė į akmenuotą upę. Sulaužė koją. Visa tai mačiusi vyresnioji sesuo nepajėgė jo apginti. Tai buvo paskutinis kantrybės lašas. Po to tėtis pasirūpino, kad kai kurios šeimos būtų iškeldintos, o su likusiom sugyveno gerai. Jos kviesdavo tėtį į Velykų šventes, krikštynas.

Tėtis buvo labai darbštus ir, kaip mums, vaikams, atrodė, mokėjo viską. Buvo talentingas stalius. Pats pasidarydavo ratus, roges, įvairius namų apyvokos daiktus. Be galo dailūs buvo jo išdrožti šaukštai, samčiai. Net Kaziuko mugėje tokių nesu mačiusi! Žiemą visiems nuvedavo veltinius – irgi ne bet kokius, o fasonuotus, apsiūtus kailiuku. O

karo metais darydavo klumpaites, basutes mediniais padais. Viskas būdavo dailu, nieko nedarė atmes-tinai. Šito mokė ir vaikus.

Kaip prisimena anūkėlė Marija, senelis buvo nuostabus medžio drožėjas. Nuostabiausiais ornamentais buvo išdrožinėtos jo laikrodinės, rankšluostinės, rėmeliai paveikslams. Nebuvo tokio medžio dirbinio, kurio jis nebūtų mokėjęs padaryti.

Užaugom visi devyni vaikai, diržo baimės nepajutę. Neprisimenu, kad tėtis būtų ir labai baręs. Kažkaip mokėdavo sudrausminti be pykčio. Prisimenu jo pamokymus, kai veždavo į Šeduvos gimnaziją; rodos, pasakodavo apie pašalinius dalykus, o vėliau pagalvojusi suprasdavau tikrą pamokymų prasmę.

Anūkų prisiminimais, senelis buvo labai švelnus, mokėjo būti reiklus nekeldamas balso. Jis mokėjo džiaugtis tuo, kas jam buvo skirta,

ir tuo žavėjo ne tik saviškius, bet ir aplinkinius. Iškentęs kankinimus ir patyčias areštų metų, išgyvenęs trijų vaikų partizanų žūtį, dviejų dukrų tremtį į Sibirą, prarado turėtą geležinę sveikatą, bet išliko stiprios dvasios. Niekas negirdėjo jo piktai kalbant apie tuos, kurie buvo kalti dėl jo kančių. Kažkada yra pasakęs, kad nėra pasaulyje tokio žvėries, kuris galėtų išverti tiek skausmo ir kančių, kiek gali žmogus.

Anūakai prisimina senelį kaip nepailstamą pasakorių. Kasdien jis pasakojo įvairius nutikimus, neregėtas pasakas. Jas tiesiog kurdavo arba sugalvodavo naujus variantus jau žinomiems siužetams. Dažnose pasakose būdavo užkoduotas moralas – daryk gera aplinkiniams, ir tau atsilygins tuo pačiu. Tų pačių pasakojimų nekartodavo, kasdien kurdavo vis naujus. Būdavo neišku, kur baigiasi jo skaityti ar

1934 m. vyskupo Skvirecko vizitacijos Pašušvio parapijoje metu

**Šių prisiminimų autorei
neišblėso girdėti iškalbingi
tėčio pamokymai, kai tada ją
veždavo į Šeduvos gimnaziją**

girdėti dalykai, o kur prasideda paties kūryba. Anūkams jis buvo tarsi liaudies išminties aruodas, iš kurio kasdien liedavosi anekdotai, priežodžiai, patarlės, mįslės.

Kiek prisimenu, tėtis mėgo skaityti. Prenumeruodavo „Ūkininko patarėją“, „Trimitą“, kuris praversdavo vadovaujant Legečių šaulių būriui, o kai sūnų išleido į kariuomenę, – ir „Karį“. Grojo armonika, mėgo lūpinę armonikėlę. Buvo linksmas. Laisvai kalbėjo, skaitė ir rašė rusiškai. Susikalbėdavo lenkiškai ir vokiškai. 1940 metais, sovietams okupavus Lietuvą, buvo pakviestas Legečiuose suorganizuotuose rusų kalbos kursuose dėstyti rusų kalbą. Tarp kitko, – vienas tų kursų klausytojas ir užpildė mūsų šeimos ištrėmimo anketą.

Sklido žinios, kad greit prasidės karas, todėl verta pasislapstyti. Vyresnieji naktimis išeidavo iš namų, palikdami namuose tris mažąsias atžalas, tikėdami, kad vienų nepilnamečių neveš. Tačiau tėtis likdavo arčiausiai namų, miegodavo rugiuose, padėjęs galvą ant akmens (kad miegas būtų budresnis), kad, išgirdęs burzgesį

kieme, suspėtų grįžti, jeigu vaikus sodintų į mašiną.

Karas išties prasidėjo greit. Pamatę vokiečius, apsidžiaugėm. Menkas tas džiaugsmas, kai vienas okupantas keičia kitą, bet vilčių dėl ateities turėjom daugiau. Berods jau tą pačią dieną pamatėm, kad kareiviai atveda pas savo vyresnįjį mūsų kaimo vaikiną-nebylį ir ruošiasi sušaudyti kaip šnipą. Tėtei pavyko įtikinti vokiečius, kad jį paleistų, ir pats palydėjo nelaimėlį iki namų.

O vėliau... Kartą matau: stovi tėtis kieme persimainiusiu veidu, nusiėmęs kepurę laiko rankoj. Nedrįstu klausti, bet netrukus pati suprantu – išgirstu šaudant. Tada Liaudiškių miške buvo išžudyti Šeduvos žydai. Kai vėliau tekdavo važiuoti pro žudynių vietą, tėtis visada pristabdavo arklį ir nukeldavo kepurę. Taip be žodžių mokė gerbti ir užjausti kitų tautybių žmones.

O dar vėliau, kai jau tapo aišku, kad sovietai grįžta, rinkosi pas mus kaimo vyrai pasitarti. Visi nusprendė svetimiesiems netarnauti: „Jeigu žūti, tai tik už savo žemę“. Įvyko ir mūsų šeimos pasitarimas. Supratom, kad mūsų laukia sunkūs išbandymai, bet pasiryžom būti vieningi ir niekada nieko neišduoti. Tada tėtis su mama palaimino išeinančius sūnus, paprašė, kad kovotų garbingai. Sugelta širdimi atsiveikinome ir išlydėjome brolius Antaną ir Vacį į pavojingos nežinomybės naktį.

1944 metų vasarą, priartėjus frontui iš rytų, dar prie Grinkiškio tebevykstant kautynėms (mūsų namuose buvo įsikūręs fronto štabas), areštavo tėtį. Maža tuomet turėjom vilčių, kad sugrįš. Tąkart grįžo. Po metų vėl areštuojamas. Po mėnesio grįžo vos gyvas. Nespėjo užgydyti žaizdų, o paskubomis, perspėjus apie tremties grėsmę, teko palikti namus. Prasidėjo pusiau legalus gyvenimas, vis keičiant gyvenamąją vietą, kol pagaliau, pusseserės

šeimai padedant, pavyko Kupiškio rajone įstoti į kolūkį. Augino veršelius. Jau užsidirbdavo duoną. Galėjo gyventi kartu su mama. Bet užgriuvo šeimą viena po kitos nelaimės, netektys. Buvo ištremta vyriausiosios dukters šeima, žuvo abu sūnūs ir dukra partizanai (jų vardai įrašyti Trijų kryžių paminclinėje lentoje Šeduvos kapinėse), dešimčiai metų kalėti nuteisiama duktė, šio straipsnio autorė. Bėgalinis skausmas pakerta tėvų jėgas, jų sveikata pablogėja, prislegia dar stipresnis likusių vaikų ilgesys.

Tik mirus Stalinui, sušvelnėjus sovietiniam režimui, ryžosi grįžti į savo kraštą. Tėviškės neberadę nė pamatų, apsigyveno pas dukterį Luciją Daužnagių kaime (Radviliškio rajonas). Čia tėtis vėl įsidarbino kolūkyje: siuvo arkliams pakinktus, padėjo dukrai plėsti jau pradėtą sodinti sodą, vėl ėmėsi medžio darbų. Dirbo rankšluostines, rėmelius, savo darbo lagaminėlius siuntė anūkams tremtyje, – kad einant į mokyklą sąsiuviniai nesušlaptų.

Kai po kelerių metų tėvams vis dažniau pasidarė reikalinga medikų pagalba, jie persikėlė į Kauną pas dukras Eleną ir Jadvygą.

Išvaręs gilią, tiesią vagą Tėvynės arimuose, tėtis ramiai išėjo Amžinybėn.

Šviesus jo atminimas išliko ne tik vaikų ir vaikaičių širdyse. Pašušviečiai prisimena, kad apie dvi valandas, sužinojus apie tėčio mirtį, skambėjo Pašušvio bažnyčios varpai. Tai buvo 1965 – aisiais.

Nieko nerašau apie Mamą, nes manau, kad Ji, kaip ir visos motinos, išgyvenusios du karus, išauginusios gausią šeimą, mažus savo vaikus išsaugojusios nuo negandų, o išaugintus paaukojusios Tėvynei, tiek daug dėl jų iškentėjusios, yra šventos. |

Autorės asmeninio archyvo
nuotraukos

1909 - 2006

MOKYTOJĄ BRONĘ KATINIENĘ IŠLYDĖJUS

Elena Adomaitytė-CEMNOLONSKIENĖ

Daug nepamirštamų mokytojų mokė mus, buvusius Radviliškio gimnazijos mokinius, sunkiais Antrojo pasaulinio karo

***Išėjote, nespėjus tarti mums sudie,
staiga ir netikėtai.
Te užmiršimo dulkės nenustelbs žvaigždės,
! Amžinybės upę panirusios iš lėto.***

ir pokario metais. Tai nepriklausomos Lietuvos išugdyta karta, perteikusi mums prieš

kario kultūros tradicijas, per įvairias sumaištis nenuilstamai diegusi meilę gimtajam kraštui, jo istorijai, gimtajai kalbai bei literatūrai, mokiusi mus įvairių mokslo disciplinų, praktinių įgūdžių. Daugelis tos kartos mokytojų jau iškeliavo į Amžinybę, tačiau šviesus jų prisiminimas tebėra gyvas mūsų atmintyje.

Šiomet, nepaprastai gražaus rudens saulėtą spalio 1 dieną, amžino poilsio išėjo ilgą gyvenimo kelią įveikusi ir ryškų pėdsaką Lietuvos mokyklos istorijoje palikusi Mokytoja lituanistė Bronė Katinienė.

Gimusi 1909 metų sausio 6 dieną Sūduvos krašte, gausioje ūkininkų šeimoje, Bronė Prapuolenytė, vėliau – Mažumaitienė-Katinienė, pedagoginį darbą pradėjo, dar nesulaukusi aštuoniolikos metų. Baigusi Marijampolės mokytojų seminariją, ji iš pradžių dirbo Sūduvos kaimo, vėliau – Marijampolės pradinėse mokyklose.

Energingą, veiklią, patriotiškai nusiteikusią mokytoją, skautę, Marijampolės apskrities šaulių rinktinės vadę, apdovanotą Šaulių žvaigžde, Antrojo pasaulinio karo audros iš Marijampolės bloškė per Kauną, Kybartus, Šiaulius ir 1944 metais atpūtė į mūsų gimtąjį Radviliškį. Čia Mokytoja, neakivaizdiniu būdu Vilniaus pedagoginiame institute studijuodama lituanistiką, mums žemesnėse klasėse dėstė lietuvių kalbą ir literatūrą. Fiziniu bei dvasiniu grožiu, artistiniais, meniniais sugebėjimais apdovanota Bronė Katinienė savo mokiniams skyrė daug dėmesio ir darė jiems gilų įspūdį. Ji mokė ne tik gimtosios kalbos, bet ir raiškaus skaitymo, meniškai interpretavo literatūros kūrinius, rengė vaidinimus, inscenizacijas, visaip skatino mokinių kūrybiškumą. Daugelis įsitraukėme į įdomią užklasinę veiklą ir patys pabandėme kurti. Pamilome savo Mokytoją, kuri mus žavėjo motiniška širdies šiluma, malonia, suvalkietiška

tarsena, šviesiu kasų vainiku ant gražios moters lietuviškos galvos. Ją tokią prisimename ir po šešių dešimtmečių, visada laukiančią, kaip ji sakydavo, „Radviliškio mergaičių“ telefono skambučių ir laiškų.

Bronė Katinienė 1950-aisiais, paskutiniaisiais studijų metais, išvyko į Vilnių ir ten kūrybiškai darbavosi daugiau kaip pusšimtį metų. 16 metų (1950-1966) Mokytoja paskyrė Vilniaus Antano Vienuolio vidurinei mokyklai, kuriai šis vardas vietoje planuoto Felikso Dzeržinskio buvo suteiktas Bronės Katinienės iniciatyva. 16 metų (1965-1981) pašventė Vilniaus universitetui, taigi išugdė kelias kartas mokinių bei studentų, tęsiančių Jos darbus. Universitete Bronė Katinienė dėstė literatūros mokymo metodiką, vadovavo pe-

paskutiniu jo gyvenimo tarpsniu, parengė spaudai paskutinį veikalą – biografinę apybraižą „Ilga kelionė“. Tai – beveik šimto metų Jos gyvenimą, mokymąsi ir darbą nuo pradinės mokyklos mokytojos iki aukštosios mokyklos dėstytojos apimantis kūrinys. Kartu tai veikalas apie lietuviškos mokyklos nueitą kelią per Nepriklausomybės ir okupacijos metų kryžkeles. Skaičiusieji šį rankraštį teigia, kad jis pranoksta akademinius leidinius, nes lietuviškos mokyklos kelias atskleidžiamas patraukliu beletristiniu stiliumi, sušildytu neeilinės asmenybės turtingo vidinio pasaulio. Biografinės apybraižos rankraštis sureduotas, anot Autorės, padėtas į leidyklos „Alma littera“ lentyną ir laukia rėmėjų, padėsiančių jį išleisti. Labai gaila, kad Autorė, dar gyva būdama, negalėjo jo sulaukti.

Ilgai rašytas rankraštis, okupacijos metais slapstytas ir paskutiniaisiais gyvenimo metais užbaigtas, buvo didžiausias Autorės rūpestis ir mums paliktas tarsi testamentas. Mūsų, buvusių mokinių ir studentų, pareiga – jį įvykdyti. Kreiptasi pagalbos į Švietimo ir mokslo ministeriją, į Kultūros ministeriją, į leidyklą „Alma littera“. Matyt, reikėtų steigti Bronės Katinienės fondą ir, surinkus reikiamą pinigų sumą, šią apybraižą išleisti. Tai būtų kuklus atlygis už ilgąmetį pasiukojamą Mokytojos ir Dėstytojos darbą, ugdant mus ir visą naująją kartą. Visi, kam brangus daug nuveikusios lituanistės Bronės Katinienės šviesus atminimas, turėtų prisidėti pagal galimybes. Atrodo, ir „Alma littera“ jau subruzdė. Duok, Dieve, kad nors Mokytojos gimimo 100-osioms gimimo metinėms pasirodytų ši knyga...

Ne viskas miršta, ką mirtis paliečia.

Atminimas gyvas telieka amžinai.

Nuotrauka iš Bronės Katinienės knygos „Atodairų vasara“

Mokytojai Bronėi Katinieni

*Dažnai prisimenu Radviliškio padangę,
Apniukusią nuo dūmų garvežių.
Ir Mokytoją, lyg žvaigždę sidabrinę,
Suspindusią šviesiausiai iš visų.*

*Žavėjo savo moterišku grožiu,
Pamilome už šilumą širdies,
Ji mokė mus gražiai ištarti, gerbti gimtą žodį,
Kuris tarsi daina skambėdavo iš Jos...*

*Žvaigždė užgeso
Ir mažoj gatvelėj jau niekas mūsų nebelauks,
Bet liko Jos knyga ir gilios mintys, žodžiai, –
Brangiausias atminimas išėjusio žmogaus.*

Nijolė Plungaitė-Šidlauskienė, Radviliškio vidurinės mokyklos 1951 m. laidos abiturientė

dagoginei praktikai, diplominiams darbams.

Mokytoja ir Dėstytoja parašė daugybę straipsnių pedagoginei spaudai, kalbėjo per radiją aktualiaisiais žmogaus ugdymo bei lavinimo klausimais, kūrė mokomųjų filmų scenarijus apie Antaną Vienuolį, Salomėją Nėrį, levą Simonaitę. 2002 metais Bronė Katinienė išleido įdomią beletristinę memuarų knygą „Atodairų vasara“ apie Antaną Vienuolį

1952 - 2006

ŽALIUOK ŽELMENĖLIU...

Elena ČIGANIENĖ / Rita JAPKEVIČIENĖ

Prieš akis – šios šeduvės eilėraščių knyga „Būties akimirkos“, išleista 2002 metais. Skaityta ne

Šis ruduo Radviliškio rajono literatams – pirmasis be savo narės, bičiulės LAIMOS KŪRIENĖS. Rugsėjo 12-ąją Ji išėjo Anapilin.

kartą, bet tik dabar akys knygos viršelyje išvelgė dailininkės Genovaitės

Butkevičienės piešinio prasmę. Tik dabar atsiskleidė, kokie brangūs autorės ranka užrašyto autografo žodžiai ir visa Jos knyga... Knyga draugės ir bendramintės.

Daug metų buvome kartu literatūrinėje, kultūrinėje ir kasdienėje veikloje. Rašėme, savo kūrybą siuntėme į Kaimo rašytojų sąjungos leidyklą „Dobilas“. Nekantriai laukdavome išleistų savo kūrinių, knygų, juos aptardavome. Džiaugdavomės, kad kas antri metai mūsų kūryba, nuotraukos patenka į Šiaurės Lietuvos literatūrai almanachą. Neišdildomi literatūrinių konferencijų, susitikimų, naktinių skaitymų įspūdžiai. Nepamirštami renginiai Radviliškio viešojoje bibliotekoje, rajono literatų klubo „Jonvabalas“ kūrybinė veikla. Visa tai mus artino ir vienijo, kėlė, gaivino. Po tų renginių jausdavomės lyg iš gyvybės šaltinio pasisėmusios fizinės ir dvasinės stiprybės, naujų jėgų.

Savo pirmosios knygos „Būties akimirkos“ įžangoje Laima Kūrienė rašė: „Esu Dvynė, birželio žalio vaikas... Gimiau 1952-ųjų birželio 2 d. Šeduvoje. Vidurinėje mokytoja O. Šišlienė paskatino rašyti, atvėrė duris į paslaptinę poezijos pasaulį“. Gaila, kad likimas pakoregavo Jos gyvenimą ne ta linkme. Laima baigė prekybos mokyklą, dirbo prekybininke. Vėliau įsigijo buhalterės specialybę.

Bėgo metai. Su vyru Juozu augino tris sūnus, statė sau ir vaikams namus. Nebuvo lengva. Darbas, namai, vėl darbas, darbas... Laima, anot Jos, tikra namų skruzdė – vienintelė moteris tarp sūnų ir vyro. Sukosi lyg voverė rate nesibaigiančiuose rūpesčiuose, skubėjime, darbuose, kad tik lengviau būtų namiškiams. Gal dėl to atrodė tokia uždara, tyli, kad neturėjo su kuo moteriškai pasikalbėti, išsigodoti. Buvo linkusi išklausti kitų bėdas, o savas nutylėti.

Jos pamėgtai kūrybai laiko likdavo vis mažiau. Bet nerašyti tiesiog negalėjo. Tad rašė tuomet, kai visi namiškai jau ilsėdavosi. Ilgai nakčia Jos lange negesdavo žiburėlis.

„Įsibrauna valdovė poezija. Ir nuo tavo mažos kibirkštelės šviesu. Kas gi tu? Mane lankanti vizija?“ Arba: „Eilėrašči, langan pabeldi naktį. Aš išgirstu ir atveriu duris. Bijau tavęs lyg kūdikio netekti“... – rašė Ji apie savo naktinę kūrybą.

Susitikusios literatūrinuose renginiuose (į juos Laima ištrūkdavo kaskart sunkiau) kalbėdavomės apie kūrybą, leidžiamas knygas, šeimos rūpesčius ir apie sveikatą. Ji apie savo vaikus, ypač mažiausiąjį Marių, sakydavo: „Jam dar reikia mokytis, kiti du – Remigijus ir Virginijus – jau savarankiški“.

Ir Laimos kūryboje aktuali tema buvo meilė artimiesiems, išėjusiems į Amžinybę brangiems žmonėms: „Viskas čia keičiasi, mainosi. Laiko galia amžina: Leista ateiti – ateiname. Pa-

šaukia – ir nebėra...“ Nemažai vietos skirta ir meilei, Tėvynei, žmonėms, žydinčiai gimtojo krašto žemei: „Mano meilė pirmoji prasiskleidus žieduos, Viskas buvo taip šventa... Tas gegužis išėjo, mes lig šiolei kartu. Meilės nežeidė vėjai – šventai saugom abu“. Arba: „Gal taip niekas ir nesužinos, kaip mylėjau šią žemę. Kas keistuolę supras, Kas supras? Kryžium puolus prie žemės krūtinės, Tarsi motinai savo skriaudas išsakau ir keliuosi nurimus“.

O sau, blogėjančiai sveikatai laiko dažnai nebelikdavo. Ji triūsavo savo nemažame ūkyje, lyg norėdama kompensuoti prarastas darbo sąnaudas, nors iš to ūkio tiek ir tos naudos tebūdavo... Apie progresuojančią ligą Laima tik mintimis kalbėjo, jas užrašė, kreipdamasi į vyrą: „Padėk, galiu įlūžti, skubėdama ledu. Aš balto sniego gniūžtė: pabirusi tirpstu“. Ir apie savo viltį: „Aš žinau, kad manęs tu ieškosi. Veidų jūroj ir žingsnių sraute. O netekęs bet ką atiduosi, kad sekundę pabūtum drauge“.

Laimos Kūrienės kūryboje – daug moteriškos meilės, tikėjimo, jautrumo gimtinei, o kartu – ir skausmo, susirūpinimo dėl pasaulio nelaimių, bėdų, problemų (eilėraščiai, Rugsėjo 11-oji, „Kursko“ žūtis, „Sausio 13-oji“, „Emigrantai“ ir kiti). Rašė: „Einu žeme nieko neteisdam. Turiu širdį, kantriai mylinčią. Neatstumdam ir atleisdama... Aš delčia, vis dylanti ir dylanti...nešėsi gyvenimą, telpantį saujoje“. Kai kada skaudžiai prasi-verždavo ir išėjimo, atsisveikinimo nuojauta. Mes, plunksnos bičiuliai, jos pirmosios knygos pristatymo metu to gal nė nepajutome, gal reikėjo ryžtingiau pasiūlyti savo pagalbą...

„Aš liksiu čia – juk negaliu išnykti. Taip be žymės, lyg polaidžio vanduo. Gal nepamirš kaip gailaus gervių klyksmo Braidąs palaukėj vargas rudo“, – mums paliko atsisveikinimo eilėraščių. Ir težaliuos želmenėliu tėviškės žemelėje, kurią Ji taip mylėjo. |

* * *

*Išėjusieji nesugrįš į mūs gyvenimą,
Tiktai sapnus sujauks, primins, kad buvę.
Jie išlydėti į slapčiausią nežinią,
Tik antkapiuos šaltuos vardai įkliuvę...*

*Atrodys artimi ir nepažįstami,
Iš nuotraukų žiūrės negyvos akys.
Vėl ilgesį lyg akmenį užrisdami
Sapnuos lankys mus, nieko nepasakę...*

*Margoj minioj pavargsime ieškodami,
Tik krūptelsim, panašų matę žvilgsnį.
Lauks užmarštis. Gyvensim nevaitodami,
Bet atminimo nebenusivilksim...*

Laima KŪRIENĖ

Nuotrauka iš Laimos Kūrienės šeimos albumo

RADVILIŠKIO KRAŠTO KALENDORIUS 2007 M.

SUKAKTYS

Sausis

80 m., kai 1927 01 01 Vabalių km. gimė literatūrologas, vaikų literatūros kritikas, vertėjas Jonas Linkevičius.

75 m., kai 1932 01 01 Dapšionių km. gimė istorikas Zenonas Rulys.

85 m., kai 1922 01 02 Radviliškyje gimė rašytojas, tremtinys Vladas Vyšniūnas

75 m., kai 1932 01 02 Juodupių km. gimė inžinierius, mechanikas Algis Gapšys.

90 m., kai 1917 01 03 Praščiūnų km. gimė gydytoja stomatologė Janina Stanionienė.

80 m., kai 1927 01 14 Trakelių km. gimė publicistas, literatūros kritikas Algirdas Titus Antanaitis.

30 m., kai 1977 01 14 mirė vaistininkas, rašytojas Antanas Tulys. Gimė Šeduvoje.

30 m., kai 1977 01 15 mirė dailininkas tapytojas Jonas Buračas. Gimė Sidarių kaime.

85 m., kai 1922 01 15 Šiaulėnuose gimė dainininkė, režisierė Aldona Ragauskaitė-Kuliukienė.

75 m., kai 1932 01 16 Vakarų (Vertimų) km. gimė dailėtyrininkas Stasys Budrys.

110 m., kai 1897 01 18 Sidarių km. gimė etnografas, kraštotyrininkas, fotografas Balys Buračas.

200 m., kai 1807 01 24 gimė kultūros istorikas, kraštotyrių monografijų autorius Ignas Bušinskis. Gyveno Šaukote.

80 m., kai 1927 01 30 Vadaktų km. gimė chirurgas Petras Narbutas.

120 m., kai 1887 01 31 Baukų km. gimė teisininkas, visuomenės veikėjas Rapolas Skipitis.

Vasaris

75 m., kai 1932 02 02 Mažaičių km. gimė agronomas, literatas Anicetas Onaitis.

155 m., kai 1852 02 02 Birželių km. gimė dramaturgas, publicistas Gabriėlius Landsbergis-Žemkalnis.

75 m., kai 1932 02 12 Radviliškyje gimė žurnalistas Robertas Rimgaila.

180 m., kai 1827 02 15 Grinkiškyje gimė gydytojas chirurgas, profesorius, mokslinių leidinių leidėjas Polikarpas Girštautas (Juozapas Juzumas).

110 m., kai 1897 02 16 Radviliškyje gimė zootechnikas Ignas Šaulys.

75 m., kai 1932 02 17 Augmenų km. gimė dailėtyrininkas Leonas Jasiulis.

145 m., kai 1862 02 17 Radviliškyje gimė kunigas, kanauninkas Antanas Kryžanauskas.

45 m., kai 1962 02 17 mirė kunigas Julijonas Šakenis. Kunigavo Grinkiškyje ir Radviliškyje.

145 m., kai 1862 02 23 Baisogaloje gimė knygnešys, kultūros veikėjas, režisierius Juozas Zauka.

95 m., kai 1912 02 23 Radviliškyje gimė inžinierius, fotografas Kazys Daugėla.

105 m., kai 1902 02 26 gimė poetas Pranciškus Masilionis. Palaidotas Sidabrave.

80 m., kai 1927 02 28 Stalmokų km. gimė poetė, tremtinė Ona Svetikaitė-Jurgelienė.

Kovas

90 m., kai 1917 03 03 Ramoškių km. gimė Argentinos lietuvių veikėja Stanislava Nauskutė-Kairienė.

85 m., kai 1922 03 04 Radviliškyje gimė dainininkė Janina Misiūraitė.

60 m., kai 1947 03 07 Jaskynės km. gimė gydytojas chirurgas, tremtinys, Seimo narys Kazimieras Kuzminskas.

130 m., kai 1877 03 08 gimė rašytoja, visuomenės veikėja Marija Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana. Gyveno Šaukote.

105 m., kai 1902 03 09 Džiugonių km. gimė visuomenininkė, prekybininkė, išeivių lietuvių veikėja Pranutė Janušauskaitė-Ivanauskienė.

70 m., kai 1937 03 11 Vėriškių km. gimė ekonomikos mokslų daktaras, profesorius Petras Tvarijonavičius.

50 m., kai 1957 03 15 mirė mokslininkas, karo gydytojas, profesorius Jurgis Žilinskas. Gimė Janušonių km.

80 m., kai 1927 03 29 Sidarių km. gimė gydytojas

akušeris-ginekologas, medicinos mokslų daktaras Jonas Stankus.

130 m., kai 1877 03 29 Dervelių km. gimė poetas, prozininkas, vertėjas Juozas Šnapštys-Margalis.

Balandis

80 m., kai 1927 04 01 Januškonių km. gimė dailininkė tekstilininė Genovaitė Žilinskaitė.

80 m., kai 1927 04 03 Auksučių km. gimė ekonomistas Mečislovas Lizaitis.

75 m., kai 1932 04 03 Novosibirsko srities Baisogaloje gimė filosofas Valentinas Lazutka.

110 m., kai 1897 04 11 Maralynės km. gimė gydytoja anatomė, profesorė Janina Mackevičaitė-Lašienė.

80 m., kai 1927 04 12 gimė agronomas Jonas Puodžiukynas. Dirbo Radviliškio rajone.

60 m., kai 1947 04 23 Strazdynės km. gimė biomedicinos mokslų daktaras Jurgis Kulpys.

80 m., kai 1927 04 24 Vaidulonių km. gimė dailininkas Kęstutis Gvalda.

55 m., kai 1952 04 24 mirė knygnešys Juozas Čepulis. Gimė Daugėlaičių km.

Gegužė

70 m., kai 1937 05 05 Radviliškyje gimė technikos mokslų daktaras Aleksandras Rimkevičius.

205 m., kai 1802 05 08 Diktariškyje gimė vienas iš 1831 m. sukilimo organizatorių, vadų Pranciškus Šemeta.

75 m., kai 1932 05 09 Diktariškių km. gimė biomedicinos mokslų daktaras Česlovas Meškauskas.

170 m., kai 1837 05 15 gimė kunigas, lietuviškos spaudos platintojas, knygnešių globėjas Mikalojus Opułskis. Buvo Radviliškio altarišta.

100 m., kai 1907 05 17 (14) gimė poetė Valerija Valsiūnienė. Mokytojavo Radviliškyje.

65 m., kai 1942 05 22 Grinkiškyje gimė dailininkė Rima Miknevičienė.

95 m., kai 1912 05 24 Šeduvoje gimė visuomenės

veikėjas, elektronikos specialistas Feliksas Andriūnas (iki 1939 m. – Andriuškevičius).

70 m., kai 1937 05 27 Radviliškyje gimė dailininkas Edvardas Malinauskas.

80 m., kai 1927 05 30 Praščiūnų km. gimė agronomas Jonas Gutauskas.

Birželis

105 m., kai 1902 06 04 mirė vyskupas Aleksandras Beresnevičius. Gimė Švelnių kaime.

5 metai, kai 2002 06 12 mirė Jurgis Jankus. Gimė Biliūnų km.

80 m., kai 1927 06 15 Šeduvoje gimė žinomas inžinierius mechanikas Jonas Vitkauskas.

105 m., kai 1902 06 18 (5) Sidabrave gimė dramaturgas, prozininkas, žurnalistas, visuomenės veikėjas Vytautas Alantas (Jakševičius).

Liepa

120 m., kai 1887 07 02 Radviliškyje gimė prelatas, pedagogas, bažnyčios ir visuomenės veikėjas Antanas Simaitis.

105 m., kai 1902 07 05 Dvarninkų km. gimė kunigas, Telšių kunigų seminarijos prokuratorius Stanislovas Grigaliūnas.

70 m., kai 1937 07 06 Papušynio km. gimė dailininkas karikatūristas Jonas Varnas.

55 m., kai 1952 07 12 mirė advokatas, visuomenininkas, Sibiro kankinys Ignas Urbaitis. Gimė Raginėnų km.

90 m., kai 1917 07 20 Kubiliūnų km. gimė aktorius, režisierius Jonas Alekna.

35 m., kai 1972 07 28 mirė etnografas, kraštotyrininkas, fotografas Balys Buračas. Gimė Sidarių km.

Rugpjūtis

95 m., kai 1912 08 04 Džiugonių km. gimė žurnalistas, visuomenininkas, prekybininkas Jurgis Janušaitis.

70 m., kai 1937 08 10 gimė kalbininkas, romanistas Laurynas Skūpas. Mokytojavo Šeduvoje.

55 m., kai 1952 08 10 Stalmokų km. gimė karikatūristas Sigitas Burneckis.

75 m., kai 1932 08 11 mirė gydytojas Mikalojus Kuprevičius. Grinkiškyje įkūrė slaptą švietėjų būrelį „Atžala“.

80 m., kai 1927 08 16 Bučiūnų km. gimė ekonomistas Boleslovas Kilius.

45 m., kai 1962 08 20 Šeduvoje mirė arkivyskupas, tremtinys Teofilis Matulionis.

80 m., kai 1927 08 24 Radviliškyje gimė dailininkas tapytojas Stasys Jusionis.

115 m., kai 1892 08 29 mirė kunigas, poetas Antanas Vienažindys. Kunigavo Šiaulėnuose.

Rugsėjis

---

85 m., kai 1922 09 02 Jonaitiškių km. gimė lėktuvų sporto meistras Vladas Drupas.

20 m., kai 1987 09 03 mirė pedagogė, choreografė Kotryna Steponaitytė-Marijošienė. Gimė Radviliškyje.

105 m., kai 1902 09 05 Grinkiškyje gimė kunigas Jonas Juodeika.

110 m., kai 1897 09 06 Raginėnų km. gimė mokytoja, visuomenės veikėja Marta Babickienė.

65 m., kai 1942 09 08 Šiaulaičių km. gimė inžinierius, architektas Česlovas Mazūras.

30 m., kai 1977 09 11 mirė ekonomistas, ekonomikos mokslų daktaras, Lietuvos nepriklausomybės kovų savanoris Vladas Juodeika. Gimė Grinkiškyje.

85 m., kai 1922 09 17 Žironų km. gimė agronomas Albertas Mockus.

100 m., kai 1907 09 24 gimė Pranas Gegeckas, poetas. Buvo Grinkiškio progimnazijos direktorius.

80 m., kai 1927 09 25 Kubiliūnų km. gimė aktorė, režisierė Julija Blėdytė.

Spalis

---

10 m., kai 1997 10 06 mirė agronomas, biochemikas, visuomenės veikėjas Antanas Butkus. Gimė Pepalių km.

180 m., kai 1827 10 11 Vaitiekūnų km. gimė kalbininkas, tautosakos rinkėjas Mykolas Miežinis.

90 m., kai 1917 10 11 gimė kultūros ir švietimo darbuotojas, Antrojo pasaulinio karo dalyvis Vaclovas Bernotėnas. Gyveno Radviliškyje.

80 m., kai 1927 10 15 Aukštelkų km. gimė inžinierius Pranas Noreika.

115 m., kai 1892 10 29 Raginėnų km. gimė konsulas Aleksandras Polišaitis.

Lapkritis

---

95 m., kai 1912 11 03 Pataušio km. gimė chemikas, poetas Kazys Žirgulis.

125 m., kai 1882 11 11 Miškių km. gimė kunigas, visuomenininkas Jonas Švagždys.

130 m., kai 1877 11 12 mirė gydytojas chirurgas, profesorius, mokslinių leidinių leidėjas Polikarpas Girštautas (Juozapas Juzumas). Gimė Grinkiškyje.

105 m., kai 1902 11 12 Dapšionių km. gimė ekonomistas, literatas, redaktorius Domas Cesevičius.

115 m., kai 1827 11 13 Jankaičių km. gimė kunigas, dramaturgas Henrikas Prialgauskas.

85 m., kai 1922 11 14 Šiaulėnuose gimė gydytoja oftalmologė Irena Mikalauskaitė-Čibirienė.

85 m., kai 1922 11 17 Radviliškyje gimė pedagogė, slaugytoja, išeivijos veikėja Regina Mikailienė (Gimbutaitė, Čižiūnienė)

95 m., kai 1912 11 19 gimė stalo tenisininkas, sporto meistras, žinomas treneris Vilius Variakojis, gyvenęs Aukštelkų km.

50 m., kai 1957 11 24 mirė inžinierius mechanikas, akademikas Kazimieras Vasiliauskas. Gimė Paberželių km.

95 m., kai 1912 11 25 Vantainėlių km. gimė dailininkas, architektas Stasys Taunys.

95 m., kai 1912 11 28 Baisogaloje gimė baleto solistas Henrikas Jagminas.

60 m., kai 1947 11 29 mirė dailininkas, poetas Jonas Martinaitis, gimęs Pavartyčių km.

205 m., kai apie 1802 11 29 Birželių km. gimė poetas, lietuvių liaudies dainų skelbėjas, vertėjas Emerikas Stanevičius.

Gruodis

---

80 m., kai 1927 12 08 Šeduvoje gimė dailininkė Genovaitė Blažytė-Guntienė.

125 m., kai 1882 12 14 mirė kunigas, gamtininkas, kraštotyrininkas Pranciškus Ambraziejus Kamarauskas. Kunigavo Baisogaloje.

135 m., kai 1872 12 19 Šniūraičių km. gimė kunigas, istorikas, profesorius Antanas Alekna.

120 m., kai 1887 12 22 gimė pedagogas Mykolas Varnas. Dirbo Šiaulėnų pradinės mokyklos vedėju.

115 m., kai 1882 12 28 12 mirė prozininkas, publicistas Juozapas Silvestras Dovydaitis. Gimė Mantviliškių km.

50 m., kai 1957 12 31 mirė vargonininkas, chorvedys, pedagogas Antanas Marijošius. Vadovavo Radviliškio chorams.

KITOS SUKAKTYS

210 m., kai 1797 m. gimė 1831m. sukilimo dalyvis Mykolas Petkevičius, pasižymėjęs mūšyje ties Prastavoniais.

180 m., kai 1827 m. Belozariškyje gimė 1963 m. sukilimo dalyvis, sukilėlių būrio vadas Adomas Bitė.

155 m., kai 1852 m. Nemaniūnuose gimė liaudies

skulptorius Jonas Valys.

125 m., kai 1882 m. Radviliškyje gimė mėgėjų teatro artistas, režisierius, dramaturgas Jonas Misius.

120 m., kai Kemėrų km. gimė farmacininkas Petras Bložė.

120 m., kai Kiaulaičių km. gimė tautosakos rinkėjas, eilėraščių bei feljetonų kūrėjas Kazys Mikalčius.

115 m., kai 1892 m. Šeduvoje gimė išeivių veikėja Antanina Runavičiūtė-Nausėdienė.

85 m., kai 1922 m. gimė choro dirigentas Liudas Andriulis. Dirbo Baisogaloje.

ĮVYKIAI

635 m., kai 1372 m. pirmą kartą paminėtas Vadaktų vardas.

515 m., kai 1492 m. paminėtas Šiaulėnų dvaras.

495 m., kai 1512 m. Šeduvoje, ant Kotiško kalnelio, pastatyta pirmoji medinė bažnyčia.

465 m., kai 1542 m. Šeduvoje įkurta pirmoji paprinė mokykla.

420 m., kai 1587 m. istoriniuose šaltiniuose pirmą kartą paminėtas Birželių (Birželės) kaimas

440 metų, kai 1567 m. rašytiniuose šaltiniuose pirmą kartą paminėtas Radviliškis.

425 m., kai istoriniuose šaltiniuose pirmą kartą paminėtas Palonų dvaras.

410 m., kai 1597 metais pradėjo veikti pirmoji Radviliškio parapijos bažnyčia ir pirmoji mieste mokykla..

320 m., kai 1687 m. Lenkijos ir Lietuvos karalius Jonas Sobieskis Radviliškiui suteikė turgaus teises.

225 m., kai 1782 m. Pociūnėliuose pastatyta pirmoji bažnyčia.

210 m., kai 1797 m. pastatyta Vadaktų bažnyčia.

140 m., kai Grinkiškyje įsteigta valdinė pradinė mokykla.

125 m., kai 1882 m. Baisogaloje pastatyta penktoji mūrinė bažnyčia, išlikusi iki šių dienų. Fundatorius – Vladas Komaras.

95 m., kai 1912 m. Burbiškio dvaro parke pastatytas paminklas Didžiajam Lietuvos kunigaikščiui Vytautui (skulptorius – Kazimieras Ulianskis).

90 m., kai 1917 m. Novosibirsko srities Baisogaloje gimė gydytojas Pranas Lazutka.

85 m., kai Radviliškyje atidarytas Šv.Kazimiero draugijos knygynas, veikęs iki 1929 m.

70 m., kai 1937 m. Radviliškyje atidaryta biblioteka (dabar - Viešoji biblioteka).

75 m., kai Radviliškyje lietuvių ir esperanto kalbomis pradėtas leisti J.Šato redaguojamas laikraštis „Šiaurės žvaigždė“, ėjęs iki 1933 m.

50 m., kai Palonų kaime atidaryta biblioteka.

60 m., kai 1947 m. Radviliškyje pastatyti Kultūros namai.

60 m., kai 1947 m. Grinkiškyje atstatyta per Antrąjį pasaulinį karą apgriauta Švč. Mergelės Marijos apsilankymo bažnyčia.

30 m., kai 1977 m. Radviliškyje atidaryta 5-oji (dabar – Gražinos) vidurinė mokykla.

70 m., kai 1937 m. pastatytas Sodaičių kaimo koplytstulpis.

70 m., kai 1937 m. Grinkiškyje pastatytas paminklas žuvusiems už Lietuvos laisvę.

55 m., kai 1952 m. Baisogalos dvaro rūmuose įkurtas Gyvulininkystės institutas.

KULTŪROS RENGINIAI RAJONE

(2006 M. II PUSMETIS)

Liepos 5 d. Sidabrave skardėjo apskrities liaudiškos muzikos kapelų šventė „Skambėk, varpe, skambėk“.

Liepos 6 d. Radviliškyje paminėta Valstybės diena ir miesto 439-asis gimtadienis. Vyko šventiniai renginiai įvairaus amžiaus žmonėms.

Liepos 15 d. Pakiršinio parke surengtas Lietuvos ūkininkų draugijos sąskrydis. Jame dalyvavo ir draugijos rajono skyrių narės.

Liepos 29 d. Šiaulėnuose – Šv. Onos atleidai ir miestelio šventė. Po šv. Mišių parapijos bažnyčioje miestelėnai ir jų svečiai dalyvavo pašventinant Šiaulėnų kapinėse atnaujintą paminklą šiaulėniškėms daraktorėms, knygnešėms Onai ir Marcelei Jurgauskaitėms.

Rugpjūčio 5-6 d. Baisogaloje suorganizuotas folkloro ansamblių sambūris „Nemirštanti tautos gaida“. Tradiciniame renginyje dalyvavo rajono, apskrities ir Latvijos bei Kaliningrado folkloro kolektyvai.

Rugpjūčio 12 d. Šeduvoje įvyko šalies kapelų šventė „Žolinės vainikas“. Šeduviams koncertavo atvykę ir savojo miesto muzikantai.

Rugpjūčio 12 d. Daugyvenės kultūros istorijos muziejaus-draustinio Kleboniškių kaime sukviesti

klojimų teatrai. Jie parodė savo vaidinimų, pabendravo.

Rugpjūčio 20 d. – Šaukoto miestelio šventė, subūrusi šio ir aplinkinių kaimų bendruomenes, buvusius ir dabartinius to krašto gyventojus.

Rugsėjo 1 d. Radviliškyje suorganizuota šventinių renginių, skirtų naujųjų mokslo metų pradžiai, Atrakcionų parke atidaryta riedutinių ir riedlentinių aikštelė.

Rugsėjo 16 d. Pakalniškiuose vyko rajono seniūnijų, derliaus ir artojų šventė. Vyko respublikinės žirgų lenktynės, arimo varžybos, apdovanoti gražiausių sodybų šeiminkai, surengtas koncertas.

Rugsėjo 22 d. rajone surengta Lietuvos maironėčių draugijos šventė, skirta Baltų vienybės dienai. Iškilmingas renginys prasidėjo Radviliškio kultūros rūmuose. Maironėčiai taip pat dalyvavo šv. Mišiose parapijos bažnyčioje, vaišinosi kareiviška koše, aplankė etnografinį Kleboniškių kaimą, susikibė rankomis, apjuosė Raginėnų piliakalnį.

Spalio 7 d. Raudondvario kultūros namuose apskrities jaunimo muzikinės grupės varžėsi „muzikinės arkos“ konkurse.

Spalio 19 d. Šeduvos seniūnijoje paminėtos kraštiečio, rašytojo J. Jankaus 100-osios gimimo metinės.

Dalyvavo rašytojas, kritikas J. Linkevičius, aktorė G. Vaiginytė.

J. Jankui skirtas literatūros vakaras įvyko ir Baisogaloje.

Spalio 20 d. savo 20-ąsias gyvavimo metines paminėjo Radviliškio dailės mokykla.

Spalio 28 d. surengta Šiaulėnų kultūros įstaigos 50 metų veiklos šventė.

Spalio 28 d. Šeduvos kultūros namuose kvietė vakaronė „Iš močiutės skrynios“, skirta pagerbti šeduvių meno kolektyvus, padėkoti jiems už veiklą ir pasidžiaugti jų laimėjimais.

Lapkričio 4 d. 20 metų sukaktį Radviliškio kultūros centre šventė folkloro ansamblis „Aidija“.

Lapkričio 11 d. Vadaktuose paminėtos šviesios atminties tenykščio ilgamečio kunigo, poeto Antano Valantino 90-osios metinės.

Lapkričio 11 d. Alksniupių kultūros namuose pakvietė tradicinė apskrities vokalinių ansamblių šventė „Juodalksnų pavėsy“. Joje dalyvavo Radviliškio, Pakruojo, Šiaulių, Kelmės ir kiti kolektyvai.

Lapkričio 13-14 d. Radviliškio viešojoje bibliotekoje – Šiaurės šalių bibliotekų savaitės renginiai: L. Davidsono „Techninių nesklaidumų“ vakaro skaitymas, susitikimas

su Šiaulių universiteto dėstytoja D. Šakavičiūte.

Lapkričio 18 d. Radviliškio kultūros centre – garbaus amžiaus žmonių tautinių šokių kolektyvų festivalis „Ir ne tik iš Lietuvos“.

Lapkričio 24 d. po renovacijos iškilmingai atidaryta Radviliškio viešoji biblioteka. Ji pašventinta, įžiebtas simbolinis aukuras. Visą savaitę vyko šventiniai renginiai: V. Kochanskytės, namų muzikavimo grupės „Sidabrinė mėnesiena“ programa, Informacinio centro, klubo „Civitas“, žaislotekos atidarymo iškilmės, literatūros vakaras, skirtas J. Jankaus 100-osioms gimimo metinėms, kraštiečių sambūris, kraštiečio V. Žuko knygos „Tarp knygų prabėgę metai“, J. Buračo tapybos parodos pristatymai, operos solisto, Nacionalinės premijos laureato V. Juozapaičio koncertas.

Lapkričio 25 d. Alksniupiuose įvyko apskrities senjorų tautinių šokių kolektyvų festivalis „Ūžkim, sveteliai“.

Lapkričio 25 d. paminėta Radviliškio

Vaižganto gimnazijos 10 metų sukaktis.

Lapkričio 29 d. Šiaulių apskrities kultūros ir sporto darbuotojų šventėje apdovanota grupė radviliškietėjų. Tarp jų – Radviliškio viešosios bibliotekos direktorė Aldona Januševičienė, kuriai įteiktas Šiaulių apskrities viršininko garbės ženklas „Už nuopelnus Šiaulių apskričiai“, padėkos raštais apdovanotos šios bibliotekos skyriaus vedėja Nijolė Stankuvienė, Šeduvos miesto filialo vyresnioji bibliotekininkė Regina Juknienė, Baisogalos kultūros namų direktorė Vilija Kaščionienė, Šeduvos kultūros namų direktorė Izolina Stanulienė, Radviliškio kultūros centro šokių kolektyvo vadovė Valerija Jurgauskienė.

Gruodžio 1 d. Radviliškio kultūros centras organizavo tarptautinį mėgėjų cirkų festivalį.

Gruodžio 15 d. Radviliškio viešajoje bibliotekoje – „Gerumo vakaras“. Radviliškio rajono savivaldybės apdovanojimai „Gerumo šviesa“ įteikti Tomui Karanauskui, Elonai Vaišnienei, Antanui Bičiui, Izolinai Stanulienei, Janinai Aižinienei, Ge-

novaitei ir Juozapui Grakulskiams, Aldonai Januševičienei, Zenonai Zakienei.

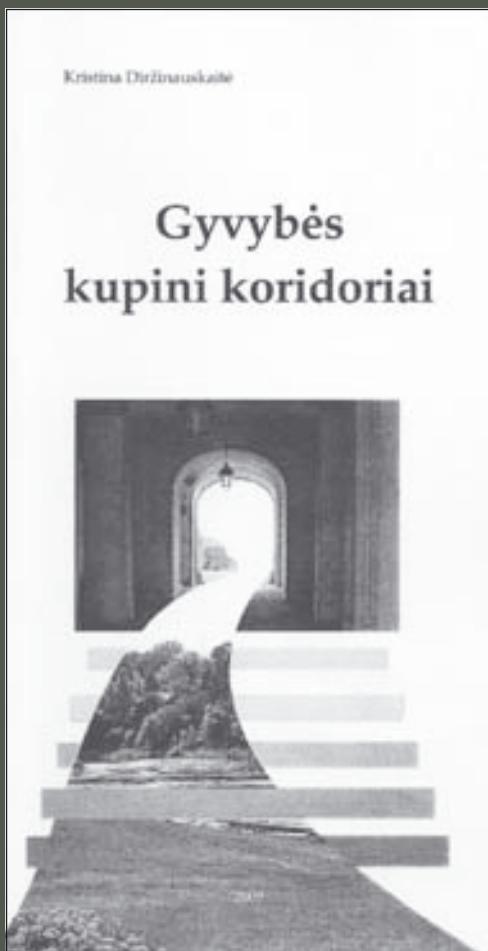
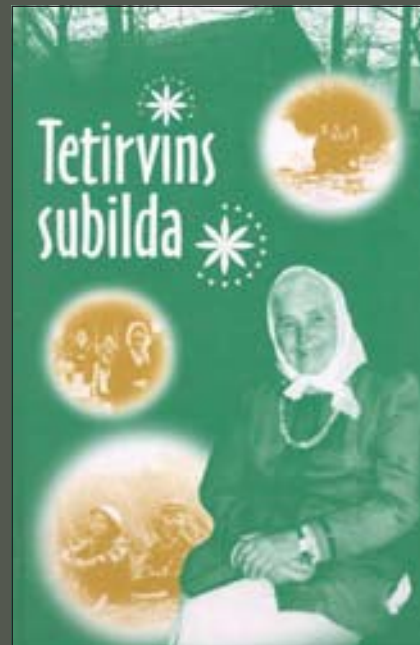
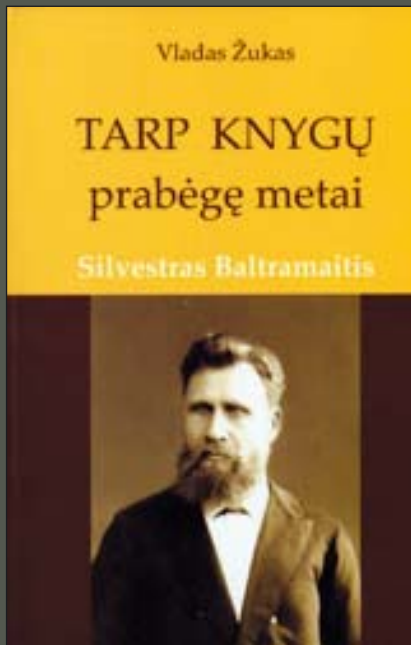
Gruodžio 28 d. rajono bibliotekininkai Radviliškyje susirinko į savo šventę. Aptarė nuveiktus darbus, naujų darbo metų planus, pasveikino darbo ir asmenines sukaktis švenčiančias kolegas bei bibliotekų vidaus ir aplinkos tvarkymo konkurso nugalėtojas – N. Snockienę, E. Ragaliauskienę, A. Zaturskienę.

Radviliškio viešajoje bibliotekoje veikia kraštiečio Jono Buračo tapybos paroda, kurią radviliškietiams parengė kitas kraštiečių – Lietuvos dailės muziejaus direktorius Romualdas Budrys.

PER METUS RAJONE IŠLEISTA

NAUJOSIOS BIBLIOTEKOS PATALPOS

